acces la istorie

ITALIA: LIBERALISM ŞI FASCISM, 1870 - 1945

Mark Robson

ALL

Italy: Liberalism and Fascism, 1870 - 1945
Mark Robson
Hodder and Stoughton, 1992

© Mark Robson 1992

Copyright © 1997 **B.I.C. ALL** s.r.l.

Italia: liberalism şi fascism, 1870- 1945
Mark Robson

ISBN: 973 - 571 - 069- 2

Publicată pentru prima dată în limba engleză
de către Hodder and Stoughton Ltd.

Toate drepturile asupra acestei ediţii rezervate Editurii **ALL.**
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL.**

Drepturile de difuzare în străinătate aparţin în exclusivitate editurii
The distribution of this book outside Romania is prohibited
without the written permission of **BIC ALL** s.r.l.

Copyright © 1997 by **B.I.C. ALL** s.r.l.
All rights reserved.
Traducere: Mihaela Mazilu

Editura **ALL**

Bucureşti
B-dul Timişoara nr. 58, sect. 6
☎ 312 11 46; 312 43 21; 311 07 44
Fax: 311 05 65

Departamentul difuzare

Bucureşti
B-dul Timişoara nr. 58, sect.6
☎ 312 18 21; 311 15 47

Redactor: Simona Ceauşu
Coperta: Fotografie a lui B. Mussolini
Tehnoredactare computerizată: Luminiţa Pară

Acces la istorie

Italia: liberalism şi fascism, 1870 - 1945

Mark Robson

Traducerea: Mihaela Mazilu

ALL

Cuprins

Cuvânt înainte VII

CAPITOLUL 1. Introducere: afirmarea Italiei 1
1. Sfârşitul lui Benito Mussolini 1
2. Istoriografie 2
3. Unificarea Italiei 1815-1870 5
4. Italia liberală 1870-1915 6
5. Eşecul liberalismului şi ascensiunea fascismului 1915-25 8
6. Fascismul în Italia 1925-43 9
Îndrumări pentru studiu 11

CAPITOLUL 2. Monarhia liberală 1870-1915 15
1. Premise 15
2. Probleme cu care se confruntă regimul 16
3. Sistemul politic liberal 21
4. Viaţa politică 1870-87 23
5. Viaţa politică 1887-96 26
6. Alternative ale regimului liberal 31
a) Socialiştii 31
b) Catolicii 32
7. Viaţa politică 1896-1914 33
a) Războiul din Libia şi prăbuşirea giolittismului 37
8. Ce a realizat liberalismul? 39
Îndrumări pentru studiu 43

CAPITOLUL 3. Ascensiunea fascismului 48
1. Italia în război 48
2. Moştenirea primului război mondial 50
3. „Ameninţarea" socialistă 51
4. „Victoria mutilată" 52
5. Mussolini şi naşterea fascismului 54
6. Ascensiunea fascismului 56
7. Mussolini preia iniţiativa: mai 1921 - octombrie 1922 61
8. Marşul asupra Romei 65
Îndrumări pentru studiu 68

CAPITOLUL 4. Mussolini: de la prim-ministru la dictator 1922-6 72
1. Consolidarea puterii 72
2. Reforma electorală 75
3. Asasinarea lui Matteotti 77
4. Afirmarea dictaturii 78

Cuprins

5. Motivații ale succesului lui Mussolini 79
Îndrumări pentru studiu 83

CAPITOLUL 5. Mussolini și sistemul politic fascist 87
1. Țelul lui Mussolini: dictatura personală 87
2. Cultul personalității 88
3. Mussolini și guvernul 92
4. Mussolini și Partidul Fascist 95
5. Relații între partid și stat 98
6. Sprijinul popular și opoziția 99
7. Comparație între fascism și nazism 101
8. Fascismul și Spania 109
Îndrumări pentru studiu 113

CAPITOLUL 6. Mussolini, economia și societatea 118
1. Obiectivele lui Mussolini 118
2. Economia 118
a) Industria 118
b) Agricultura 123
3. Societatea 125
4. În ce măsură a reușit Mussolini să-și atingă obiectivele economice și sociale? 134
Îndrumări pentru studiu 137

CAPITOLUL 7. Mussolini și opinia publică internațională 142
1. Obiectivele lui Mussolini 142
2. Diplomația 1922-32 143
3. Relațiile germano-italiene 1933-5 146
4. Războiul din Etiopia 148
5. Relațiile germano-italiene 1936-9 153
6. Perioada de nebeligeranță, septembrie 1939 - iunie 1940. ... 159
7. Italia în cel de-al doilea război mondial 160
8. Căderea lui Mussolini 161
9. Concluzii 164
Îndrumări pentru studiu 167

CAPITOLUL 8. Italia după 1945: continuitate și schimbare 173
Îndrumări pentru studiu 179

Tabel cronologic 181

Lecturi suplimentare 185

Glosar 187

Index 189

Cuvânt înainte

Către cititorul obişnuit

Seria "Acces la istorie" a fost iniţiată mai ales la nivelul cerinţelor studenţilor şi elevilor care susţin examene legate de subiectele respective, dar oferă o mulţime de informaţii interesante şi cititorului obişnuit. Partea principală a cărţii (textul propriu-zis, mai puţin îndrumările de la sfârşitul capitolelor) reprezintă un studiu uşor de citit şi incitant totodată, ce are coerenţa necesară unei cercetări istorice. Intenţia autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară şi concisă a unor evenimente din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar şi pe cei neiniţiaţi) în a-şi forma o opinie despre subiectul pus în discuţie. Astfel, în loc să transmită o sumă de "adevăruri istorice" plate, lucrările din această colecţie conţin puncte de vedere şi interpretări diferite.

Către studenţi şi elevi

În funcţie de subiectele care vă interesează şi de timpul de studiu pe care îl aveţi la dispoziţie, puteţi proceda în mod diferenţiat atunci când folosiţi această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriţi să vă formaţi o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

• Citiţi capitolul 1 în întregime.

• Pentru fiecare dintre capitolele următoarele, începeţi cu secţiunea "Să luăm notiţe" şi, dacă subiectul vă interesează, citiţi tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol (sau la semnul *) pentru a nota principalele probleme dezbătute.

Dacă doriţi totuşi să abordaţi întreaga tematică a cărţii şi dispuneţi de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiţi pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiţi tot capitolul, de preferat într-o singură şedinţă.

2. Studiaţi schema de la sfârşitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-aţi înţeles.

3. Citiţi secţiunea "Să luăm notiţe" (şi secţiunea "Să răspundem la întrebări-eseu") şi decideţi dacă mai aveţi de lucrat la capitolul respectiv.

4. Abordaţi secţiunea "Întrebări bazate pe izvoare". Citiţi întrebările şi formulaţi-vă răspunsurile mental sau în scris.

După ce aţi citit întreaga lucrare, studiaţi secţiunea "Lecturi suplimentare" şi alegeţi acele titluri care v-ar putea completa informaţiile.

Scopul nostru a fost să vă trezim interesul şi să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veţi aprecia că el a fost atins.

CAPITOLUL 1

Introducere: afirmarea Italiei

1. Sfârşitul lui Benito Mussolini

La 25 aprilie 1945 Benito Mussolini, (il Duce) conducătorul mişcării fasciste, liderul Italiei de-a lungul a douăzeci de ani, a fost informat că forţele germane din Italia au capitulat în faţa armatelor americane şi engleze în ofensivă. Protectorii lui îl lăsaseră în seama Aliaţilor şi a răzbunării compatrioţilor săi. Furios dar sfidător, el a declarat că împreună cu cei 3.000 de purtători ai cămăşilor negre, rămaşi loiali, va continua războiul din munţii din nordul Italiei.

Părăsind Milano împreună cu un mic grup de adepţi şi cu garda sa personală, membru al trupelor SS germane, s-a îndreptat spre oraşul Como, de pe malul lacului cu acelaşi nume, cu intenţia de a se întâlni cu un mai mare număr de fascişti loiali. Ajungând la Como în seara zilei de 25 aprilie, dictatorul nu a găsit nici urmă de aceştia. Mussolini s-a plimbat de-a lungul ţărmului şi apoi s-a îndreptat spre munţi ajungând în satul Grandola. Aici a găsit în sfârşit grosul trupelor fasciste. Il Duce a dorit să ştie câţi oameni avea acum în subordine. Neprimind răspuns de la comandantul cămăşilor negre, a întrebat din nou:

„Ei bine, spuneţi-mi. Câţi?"
„Doisprezece" - veni răspunsul stânjenit.

Ducelui i se spulberă astfel şi ultimele iluzii.

Bărbatul care se făIea cândva cu armata sa de „opt milioane de baionete" şi cu o aviaţie suficientă pentru „a întuneca lumina soarelui", conducătorul ce pretinsese odată că era susţinut de 95 la sută dintre italieni, s-a pomenit cu numai o mână de susţinători.

Pierzând orice speranţă, Mussolini a fost convins să se alăture unui convoi german ce se îndrepta spre frontiera austriacă. A încercat să se deghizeze cu o cască şi manta militară. Câteva mile mai departe, un grup de partizani - luptători italieni din rezistenţa antifascistă - a oprit

convoiul pentru control. Verificând unul dintre camioane, un partizan descoperi un individ care stătea ghemuit:

„Nu cumva eşti italian?" îl întrebă el.
Mussolini şovăi, apoi răspunse:
„Ba da, sunt italian."
„Excelenţă", exclamă omul, „aici eraţi?"

Venindu-şi în fire, partizanul îl arestă pe fostul dictator şi pe amanta acestuia, Clara Petacci, ducându-i într-o căsuţă ţărănească.

La 28 aprilie, pe la ora 4 după-amiază, în camera lui Mussolini dădu buzna un individ necunoscut strigând: „Grăbiţi-vă, am venit să vă salvăm!"

Scoţându-i din casă, îl împinse pe Mussolini şi pe amanta acestuia într-o maşină care aştepta şi demară în grabă. După câteva minute maşina se opri şi celor doi li se ceru să iasă. În numai câteva secunde, *il Duce* şi Clara Petacci au fost împuşcaţi. Cel care i-a executat era un partizan autorizat de grupul lui de rezistenţă să-l ucidă pe fostul dictator..

Cadavrele lor au fost puse înapoi în maşină şi apoi transferate într-un furgon unde se aflau deja cadavrele altor 15 fascişti. Trupul lui Mussolini a fost aruncat în vârful grămezii. În ziua următoare, trupul lui şi cel al fostei lui amante, mutilate acum, au fost spânzurate cu capul în jos de acoperişul unui garaj, în *Piazzale Loreto* din Milano, spre batjocura mulţimii.

Acesta a fost sfârşitul nedemn al omului care a dominat Italia timp de 20 de ani, care pretindea că inventase fascismul, care suprimase vechiul regim liberal, care făgăduise să facă din Italia o "mare putere, respectată şi de temut".

2. Istoriografie

La 20 septembrie 1870 trupele italiene au făcut o breşă în zidurile statului papal şi după o scurtă rezistenţă soldaţii Papei au capitulat. *Il Risorgimento* sau Renaşterea Italiei părea să fi învins. După secole de fărâmiţare şi de dominaţie străină exista acum un stat italian care se întindea în toată peninsula. Şaizeci de ani mai târziu, G.A.Borgese, intelectualul italian exilat reflecta:

Ea (Italia) era ultima născută între naţiunile (Europei Occidentale). Şi totuşi avea un fel de întâietate, singura de dorit. Nici o altă naţiune, nici Franţa, nici Anglia, nu se putea compara cu ea în ceea ce priveşte caracterul intelectual şi voluntar al fundamentelor sale. S-a născut târziu, dar la naştere era deja matură... avea conştiinţă de sine şi un ţel.

N-ar fi avut nici un rost şi nici nu se putea face din Italia centrul universului... dar putea fi considerată o lumină călăuzitoare pentru toţi, un simbol al frumuseţii.

De ce nu s-a întâmplat aşa?

De ce Italia liberală a avut o experienţă atât de efemeră?

O perioadă de aproape cincizeci de ani înseamnă prea puţin pentru dezvoltarea firească a unei existenţe individuale. Această naţiune, Italia *Risorgimento*-ului, nu a existat cu mult peste o jumătate de secol.

În 1922 a apărut fascismul.

De ce a apărut fascismul în Italia, este o întrebare centrală pentru istoriografie. Faptul că fascismul s-a afirmat mai întâi în Italia precedând cu mai bine de 10 ani regimul nazist al lui Hitler a făcut ca acestei probleme să i se acorde o şi mai mare atenţie.

Pentru istoricii cu convingeri liberale fascismul era o aberaţie, un nefericit accident al istoriei. Progresul real al statului liberal din 1870 - consolidarea unităţii Italiei, adevărata creştere economică, reforma socială cu măsură, regimul parlamentar - a fost distrus de şocul primului război mondial şi de cumplitele lui urmări sociale şi economice. Pentru asemenea scriitori, regimul pre-fascist a reprezentat ceva ce seamănă cu o "lumină călăuzitoare pentru toţi", precum spunea Borgese. Ilustrând acest punct de vedere, istoricul englez, G.M.Trevelyan scria în anii dinainte de primul război mondial:

Nu este nimic mai demn de luat în seamă decât stabilitatea regatului italian şi edificiul lui este la fel de sigur ca oricare altul din Europa. Temeiurile libertăţii umane şi ordinii sociale se află acolo pe un teren solid.

Pentru cei cu convingeri de stânga acesta era un nonsens sentimental. După părerea lor, fascismul a fost rezultatul eşecului total al noului stat italian. Regimul liberal a fost impus poporului italian, nu a făcut nici o încercare să reprezinte masele sau să le implice în viaţa politică şi, departe de a asigura libertăţi politice, a folosit cu bună ştiinţă represiunea împotriva protestului popular. Politica era accesibilă numai unei elite bogate, care nu se consacra binelui public ci urmărea mai degrabă puterea personală şi câştigul financiar.

Această interpretare a fost sintetizată de marxistul Antonio Gramsci, care scria în anii 30.

1 Liderii *Risorgimento*-ului spuneau că intenţionau crearea unui stat modern în Italia dar, de fapt, nu au produs decât un bastard. Intenţionau să stimuleze formarea unei clase conducătoare energice şi numeroase şi nu au reuşit, să integreze poporul în
5 structura noului stat şi nu au reuşit. Viaţa politică nesemnificativă dintre anii 1870-1900, spiritul profund revoluţionar al maselor populare italiene, existenţa meschină a unei pături conducătoare laşe, toate acestea sunt consecinţele acelui eşec.

Într-adevăr, istoricii de stânga consideră că afirmarea fascismului în Italia se datorează în mare măsură complicităţii liberale. Ei acordă mare importanţă faptului că regele, sfătuit de fruntaşii liberali, i-a cerut lui Mussolini să devină prim-ministru şi că, în primii ani, Mussolini a fost sprijinit de majoritatea liberalilor.

O şcoală radicală de istorici din care face parte Denis Mack Smith - o figură proeminentă care s-a ocupat de istoria modernă a Italiei - este însă de altă părere. Aceştia pun la îndoială punctul de vedere liberal asupra *Risorgimento*-ului şi unificării Italiei ca fiind o mare mişcare populară naţională, afirmând că, de fapt, majoritatea populaţiei era indiferentă la lupta pentru „libertate", nejucând nici un rol în unificare. În consecinţă, regimul liberal a fost regimul unei minorităţi, al unei elite liberal-conservatoare care credea şi lupta cu înflăcărare pentru unitatea Italiei dar care nu avea încredere în proprii conaţionali. Guvernul liberal nu a reuşit să implice masele în problemele noului stat, dar slăbicuinea regimului se combina cu

atitudinea necooperantă a catolicilor precum şi cu retorica revoluţionară a stângii. Vina pentru apariţia fascismului nu o poartă numai liberalii.

Dacă eşecul liberalilor şi ascensiunea fascismului reprezintă problema centrală, o problemă la fel de importantă este şi cea privitoare la natura fascismului. Cât de„nou" sau „unic" era fascismul? Cine erau susţinătorii lui? Cât de adânc a pătruns fascismul în economia şi societatea italiană? De ce apariţia lui nu a stârnit proteste mai vehemente?

Această carte încearcă să pună în discuţie aceste probleme. Ea încurajează studentul să-şi formeze o părere personală despre problemele fundamentale ale istoriei moderne italiene.

Introducerea care urmează pune la dispoziţia studenţilor o trecere în revistă a istoriei Italiei între anii 1815-1945. Ea evidenţiază evenimentele majore şi clarifică unele probleme analizate în detaliu în capitolele următoare.

3. Unificarea Italiei 1815-1870

După cum remarca politicianul austriac Metternich în 1815 Italia era doar o "expresie geografică". Ţara nu nu mai cunoscuse unitatea politică de aproape 1.500 de ani. Era doar un conglomerat de state relativ mici, adesea aflate în conflict. În trecut, mai cu seamă în secolele al XV-lea şi al XVI-lea, oraşe ca Florenţa, Veneţia şi Roma deveniseră foarte bogate, cunoscând şi o înflorire culturală impresionantă, dar ţara fusese rareori cruţată de război sau dominaţie străină. Într-adevăr, în timp ce artişti ca Leonardo da Vinci şi Michelangelo creau capodoperele „Renaşterii italiene", Italia era câmpul de bătălie al Europei căci armatele Franţei şi Spaniei se luptau pentru supremaţie.

În 1815 statele din peninsula italică erau în mare parte reacţionare din punct de vedere politic şi înapoiate din punct de vedere economic. Reacţiunea cea mai desăvârşită şi sărăcia cea mai lucie puteau fi întâlnite în sud, în Regatul celor două Sicilii. Italia Centrală era sub dominaţia Statelor papale al căror conducător vremelnic era Papa. Către nord se aflau nişte state mici - Toscana, Modena, Parma şi un regat mai dezvoltat din punct de vedere economic, Sardinia-Piemont cu capitala la Torino.

Prezența străină tradițională era asigurată de Austria care ocupa Lombardia și Veneția.

În perioada de după 1815 Italia a cunoscut o înflorire culturală - *il Risorgimento* - însemnând „reînviere" sau „renaștere"- care a deplâns dezbinarea statelor italiene și dominația străină, chemând la regenerare morală și unificarea politică a peninsulei. Această mișcare i-a însuflețit mai ales pe studenții și pe micii meșteșugari din nord. Regatul Piemont a fost totuși forța principală a unificării. În 1859 politicianul piemontez Cavour, a obținut sprijinul francez pentru realizarea ambițiilor sale expansioniste. Armate franceze au forțat Austria să cedeze Piemontului Lombardia iar Toscana, Modena, Parma și statul papal Romagna au fost convinse să accepte anexarea. În același an, Garibaldi - romanticul aventurier și eroul popular al unificării - a invadat Sicilia împreună cu cei 1.000 de voluntari („cămășile roșii"). Deși armata sa era puțin numeroasă, el a reușit să cucerească Regatul celor două Sicilii pe la sfârșitul anilor 1860. Apoi Garibaldi a fost convins să predea statul regelui Victor Emmanuel II al Piemontului. În același timp s-a mai anexat o a doua parte din Statul papal, lăsându-i Papei doar zona din jurul Romei.

În 1861 regatul Italiei a devenit monarhie constituțională bazată îndeaproape pe cea a Piemontului. Sprijinul italian acordat Prusiei în războiul austro-prusac din 1866 a fost răsplătit cu obținerea Veneției de la Austria. În sfârșit, în 1870 Roma - ultimul teritoriu independent din peninsulă a căzut în mâna trupelor italiene deoarece Franța și-a retras soldații care protejau Orașul Sfânt, pentru a-i trimite să lupte pe frontul franco-prusac.

4. Italia liberală 1870-1915

Unificarea teritorială a statelor din peninsula italică s-a încheiat în 1870. Noul stat urma să fie dominat următorii 50 de ani de liberali. Liberalii credeau că sub conducerea unor oameni progresiști și educați așa cum erau ei, Italia va putea înlătura reacțiunea politică și înapoierea economică ce caracterizaseră țara prea multă vreme.

Regimul parlamentar de la Roma urma să îndepărteze tirania locală a proprietarilor de pământuri, iar introducerea treptată a învățământului

de stat avea să contribuie la înfrângerea influenței sufocante a Bisericii catolice retrograde. Dezvoltarea economică dublată de reforma socială moderată urma să-l scape pe italianul de rând de sărăcie și să creeze un cetățean mândru de naționalitatea lui și devotat statului. Astfel Italia urma să-și ocupe în sfârșit locul cuvenit alături de marile puteri ale Europei.

Mulți istorici se mulțumesc să recunoască faptul că nu au reușit să realizeze o asemenea imagine, dar măsura în care regimul liberal a reușit să modernizeze Italia rămâne deschisă discuției. În acea perioadă s-a înregistrat industrializarea nordului Italiei, dar sărăcia persista mai ales în sud. Nivelul analfabetismului a scăzut vertiginos în nord și în zonele urbane dar s-a încăpățânat să rămână ridicat în sud și la țară. Pe plan extern, Italia și-a revendicat statutul de mare putere alăturându-se sistemului de alianță european, dar a fost umilită în încercarea de a-și construi un imperiu colonial în Africa fiind înfrântă apoi în luptă de armata etiopiană.

Realizările politice ale liberalilor au fost supuse unei analize atente. Încercând să explice apariția fascismului, istoricii au cercetat cu atenție stabilitatea politică a regimului liberal din anii premergători primului război mondial. Oare, pentru a se menține la putere, regimul a reușit să insufle devotamentul fățiș sau tacit al majorității italienilor - căpătând un aer de legitimitate - sau doar a reprezentat o minoritate privilegiată care se baza pe un amestec de forță și de înapoiere politică a italienilor săraci de rând? Era regimul destul de puternic pentru a face față concurenței unor forțe politice noi?

Timp de 20 de ani după 1870 a fost liniște în țară și s-a înregistrat o creștere economică, dar după anul 1890 au apărut proteste populare care au luat amploare. La începutul noului secol liberalismul avea să se confrunte cu catolicismul politic, socialismul și naționalismul. Guvernele au încercat să includă în sistemul parlamentar aceste noi orientări politice conferind, în 1912, drept de vot universal tuturor bărbaților. În vara anului 1914 viața politică italiană era instabilă: deși erau încă majoritari în parlament, liberalii aveau de înfruntat un număr crescând de parlamentari socialiști și se bazau tot mai mult pe sprijinul electoral al catolicilor. Aflați la periferia vieții politice, naționaliștii manifestau ca Italia să intre în primul război mondial, ceea ce s-a și întâmplat în 1915.

Războiul avea să aibă consecințe devastatoare pentru regimul liberal și pentru întreaga Italie.

5. Eșecul liberalismului și ascensiunea fascismului 1915-1925

La zece ani după intrarea Italiei în primul război mondial, regimul liberal s-a prăbușit și a fost înlocuit de o dictatură fascistă. Problema istorică principală a întregii perioade a fost să se explice felul în care fascismul, apărut ca ideologie abia în 1919, și nesemnificativ din punct de vedere politic până în 1921, a reușit să distrugă un sistem politic care dura de 50 de ani. În ce măsură primul război mondial și problemele economice și sociale pe care aceasta le-a generat au dus la căderea liberalismului? Să fi fost oare personalitatea charismatică și abilitatea politică ale liderului fascist Benito Mussolini un factor crucial în prăbușirea regimului sau aceasta s-a datorat mai mult incompetenței și incapacității liberalilor de a lua hotărâri?

În perioada 1918-1922 Italia s-a confruntat, desigur, cu criza economică și dezamăgirea de după război. Forța socialiștilor a crescut, iar grevele și frazeologia lor revoluționară îi terorizau pe industriași, proprietarii de pământuri și pe reprezentanții clasei mijlocii conservatoare. Guvernele liberale s-au dovedit incapabile să facă față problemelor economice ale țării și au fost acuzate că nu au reușit să apere interesele Italiei la conferințele de pace. Aprobării Parlamentului erau supuse, unul după altul, guverne slabe de coaliție. Către sfârșitul anului 1921 politica ieșise în stradă: bande fasciste atacau socialiști, ceea ce atrăgea tot mai mult sprijinul naționaliștilor și al celor care se temeau de o revoluție bolșevică. Mussolini încuraja pe de-o parte violența fascistă, și pe de altă parte încerca să-i convingă pe conservatori că el, de fapt, este în esență un moderat a cărui nouă mișcare dinamică ar putea să zdrobească stânga și să restabilească legea și ordinea.

În vara anului 1922 el negocia cu conducătorii liberali termenii în care fasciștii urmau să intre în guvern. În octombrie Mussolini a mărit presiunea cedând cererii adepților săi mai radicali și organizând un marș

asupra Romei cu intenția vădită să preia puterea prin forță. Confruntat cu o asemenea amenințare, regimul liberal s-a prăbușit. Neputând să-l convingă pe rege să intervină militar împotriva fasciștilor, guvernul a demisionat. Negăsindu-se nici un liberal capabil sau dornic să alcătuiască o coaliție viabilă, Mussolini a fost numit prim-ministru.

La vremea aceea, majoritatea italienilor și, cu siguranță, mulți liberali de frunte nu vedeau criza parlamentară din octombrie 1922 ca pe un punct de cotitură în istoria Italiei. Noul prim-ministru era numai șeful unui guvern de coaliție în care fasciștii reprezentau o minoritate. Totuși Mussolini era hotărât să acapareze întreaga putere. În următorii trei ani el a încercat, când să-i farmece, când să-i intimideze pe parlamentarii liberali și catolici pentru a obține tot mai multă putere cu care, chipurile, să reinstaureze legea și ordinea, să țină piept amenințării socialiștilor, să formeze un guvern puternic și stabil. A fost impusă cenzura presei și brigăzi fasciste au început să-i aresteze pe cei care își manifestau dezaprobarea. O nouă lege electorală a modificat sistemul de votare pentru a asigura majoritatea fasciștilor în alegerile ce aveau să vină. După ce fasciștii îl omorâseră pe un lider de frunte al socialiștilor, liberalii și catolicii și-au retras sprijinul acordat lui Mussolini dar era deja prea târziu. La sfârșitul anului 1925 Mussolini nu mai era doar prim-ministru ci se autoproclamase șef al guvernului având puterea să emită legi fără a mai avea nevoie de aprobarea parlamentului. Dictatura fusese instaurată iar opoziția anihilată. Il Duce-conducătorul mișcării fasciste putea începe acum să creeze o Italie fascistă.

6. Fascismul în Italia 1925-1943

Principala preocupare a lui Mussolini era să rămână conducătorul unic al națiunii sale, deținând întreaga putere. Nu pe deplin mulțumit de faptul că putea emite legile, ține sub control parlamentul sau închide pe cei care îl înfruntau, *il Duce* a încurajat cultul personalității. O propagandă sforăitoare proslăvea așa-zisul său geniu și destinul său istoric de a reda Italiei măreția. Această propagandă neîncetată avea să fie o trăsătură majoră a regimului fascist.

Deși nu avea un program politic clar conturat, regimul a încercat totuși să modeleze viața cetățenilor săi și să înființeze instituții care să

influenţeze toate aspectele vieţii. Statul constituit trebuia să schimbe organizarea industriei şi să pună capăt conflictului dintre angajaţi şi patroni. Organizaţia *Dopolavoro* a fost înfiinţată pentu a ocupa timpul liber al adulţilor cu îndeletniciri de natură fascistă. Nici copiii nu au scăpat acestui spirit de transformare. Programele şcolare trebuiau să preamărească Italia şi să justifice existenţa statului fascist. *Opera Nazionale Balilla* a organizat tineretul prin intermediul unor manifestări sportive şi activităţi paramilitare destinate să cultive devotamentul faţă de Duce şi să insufle disciplină şi spirit războinic.

Pentru toţi italienii se deschideau noi orizonturi încercându-se o participare în masă la transformarea ţării. Viaţa trebuia să fie un şir de bătălii care trebuiau toate câştigate - mai cu seamă Bătălia pentru naşteri şi Bătălia pentru grâne. Discursuri, parade şi ziare erau folosite pentru a menţine avântul.

Istoricii au remarcat aceste iniţiative fasciste în politica internă, dar s-au întrebat în ce măsură Mussolini a atins aceste obiective. Era vorba oare de o revoluţie fascistă care transforma guvernul, economia şi societatea? Cât devotament putea pretinde regimul şi care erau principalii lui sprijinitori? Cât de popular era oare il Duce?

În materie de politică externă, Mussolini pretindea că dorea să facă Italia „mare putere, respectată şi de temut". El spera să domine Mediterana şi să extindă imperiul colonial italian în Africa. Fiind îngrădit în 1920 de puterea (colonială) britanică şi de cea franceză, il Duce s-a mulţumit să ameninţe - hărţuind ţări mai mici, ca Iugoslavia şi Albania. Ascensiunea Germaniei lui Hitler în 1933 a schimbat situaţia în Europa, slăbind poziţia democraţilor occidentali şi permiţându-i lui Mussolini să-şi dezlănţuie instinctele expansioniste agresive. În 1935 a fost invadată Etiopia cunoscută atunci sub numele de Abinisia iar după 1936 forţelc armate italiene i-au sprijinit pe naţionalişti în războiul civil din Spania. Spre sfârşitul anilor '30, Italia şi Germania erau mai apropiate ca niciodată, preconizând războiul în Europa pentru a-şi vedea împlinite ambiţiile. Dar în septembrie 1939 când a izbucnit războiul în Europa, Mussolini a cam fost luat prin surprindere şi i-a pierit bravura. Informându-l pc Hitler de lipsa de pregătire a armatei sale, el a rămas neutru până în iunie 1940. Încurajat apoi de succesul copleşitor al *blitzkrieg*-ului german îndreptat împotriva Franţei şi îmbătat de propria-i

propagandă în privința forței armatei italiene, el a intrat în al II-lea război mondial.

Curând, speranțele lui Mussolini într-o victorie ușoară s-au spulberat. Marea Britanie nu a solicitat pacea iar pe front înfrângerile veneau una după alta. Pe măsură ce războiul continua și greutățile populației civile se înmulțeau, au început să apară nemulțumiri. În cele din urmă, în 1943, când armata era zdrobită și demoralizată și aliații amenințau chiar să invadeze Italia, Mussolini a căzut de la putere. El a fost eliminat în urma unei lovituri de stat sângeroase de către fruntași fasciști și de militari.

Noul guvern a cerut pace dar asta nu însemna sfârșitul agoniei poporului italian. Il Duce scăpat din închisoare de aliații lui germani și-a făcut din nou apariția în fruntea unui guvern înduioșător dar defectuos care controla o bună parte din nordul Italiei. Aflat sub influența stăpânilor săi germani, Mussolini a încercat să-i stârpească pe partizanii antifasciști și antinaziști. Nordul Italiei a intrat într-un război civil care s-a încheiat în 1945 cu victoria trupelor aliate și moartea lui il Duce.

***Să luăm notițe despre** „Italia: de la liberalism la fascism - Introducere".*

Acest capitol nu oferă o analiză atotcuprinzătoare a istoriei Italiei în această perioadă. El intenționează doar să puncteze evenimentele principale și să pună la dispoziție un cadru cronologic fundamental. Pe scurt, este o privire generală destinată să-l ajute pe cititor "să vadă pădurea, nu copacii". Notele asupra acestui capitol trebuie să fie doar o scurtă însușire a acestor evenimente principale, scoțând în evidență concluziile politice ale fiecărui subcapitol al perioadei.

***Să răspundem la întrebări-eseu despre:** "Italia: de la liberalism la fascism - Introducere".*

Întrebările dc examen tind să se refere la trei perioade distincte din istoria modernă a Italiei.

Unul dintre seturile de întrebări îi cer studentului să aibă în vedere problemele cu care s-a confruntat noul stat italian în perioada 1870-1915 şi să aprecieze dacă regimul liberal a reuşit sau nu să rezolve aceste probleme. Aceste întrebări sunt puse mai amănunţit în capitolul 2, ceea ce nu înseamnă însă că puteţi afla răspuns citind doar acest capitol. După ce citiţi acest capitol puteţi ajunge la concluzia că liberalii nu au rezolvat problemele Italiei, dar numai citind întreaga carte puteţi aprecia dacă fascismul sau regimul democratic de după 1945 au făcut mai mult pentru a rezolva aceste probleme. Concluziile vă vor ajuta apoi să analizaţi succesul regimului liberal.

Un al doilea set de întrebări se referă la eşecul liberalismului şi afirmarea fascismului. Capitolele 3 şi 4 examinează în detaliu perioada 1915-1925 şi v-ar putea fi de mare ajutor dar, din nou, trebuie să aveţi o privire de ansamblu asupra întregii perioade începând cu anul 1870. Capitolul 2 vă va ajuta să descoperiţi factorii cu bătaie lungă care au dus la eşecul liberalismului.

Al treilea set de întrebări pune problema fascismului în sine. Ce era fascismul italian? Era oare o rupere radicală, chiar revoluţionară, cu trecutul? Cât de mult i-a afectat pe italienii de rând? Cât sprijin a solicitat? Care erau obiectivele şi semnificaţia politicii externe a lui Mussolini? Vi se mai poate cere şi să faceţi o comparaţie între regimul lui Mussolini şi cel al lui Hitler în Germania şi al lui Franco în Spania. Capitolele 5, 6 şi 7 v-ar putea ajuta să răspundeţi la asemenea întrebări.

Încercaţi să ţineţi seama de aceste întrebări citind restul cărţii.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Italia de la liberalism la fascism - Introducere".*

1. Puncte de vedere ale istoricilor.

Citiţi cu atenţie extrasele de la paginile 3 şi 4 care subliniază diferitele interpretări date istoriei Italiei din această perioadă. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Care este părerea lui Borgese privind afirmarea Italiei în 1870?
b) Ce vrea să spună Borgese când descrie Italia ca fiind „ultima născută"?

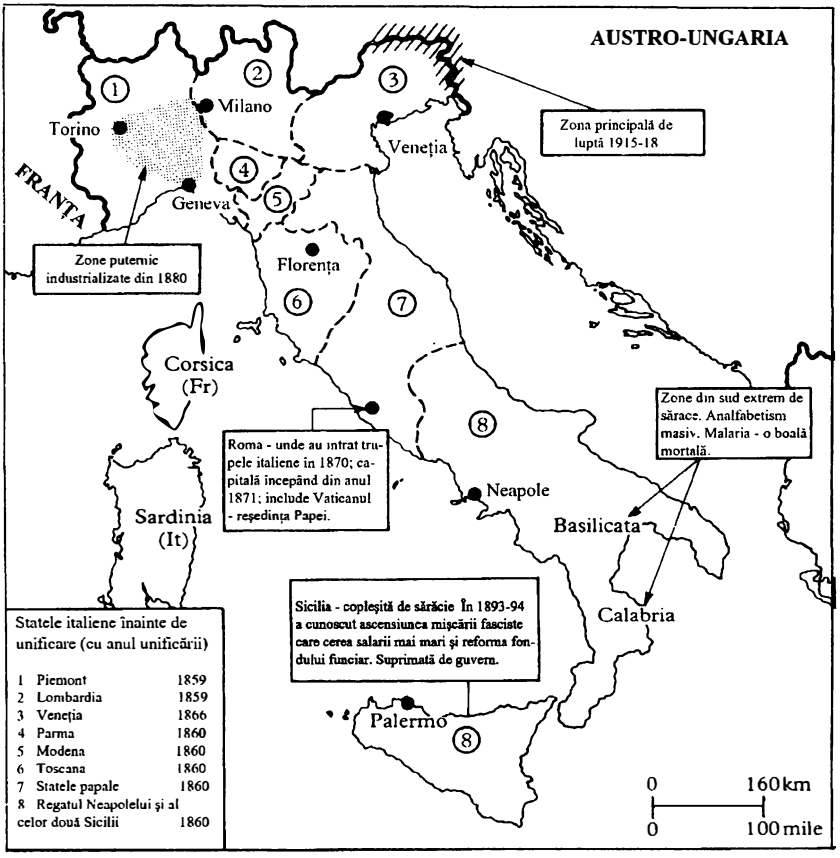
AUSTRO-UNGARIA
Torino
Milano
Veneția
Geneva
FRANȚA
Florența
Zona principală de luptă 1915-18
Zone puternic industrializate din 1880
Corsica (Fr)
Sardinia (It)
Roma - unde au intrat trupele italiene în 1870; capitală începând din anul 1871; include Vaticanul - reședința Papei.
Neapole
Zone din sud extrem de sărace. Analfabetism masiv. Malaria - o boală mortală.
Basilicata
Calabria
Sicilia - copleșită de sărăcie În 1893-94 a cunoscut ascensiunea mișcării fasciste care cerea salarii mai mari și reforma fondului funciar. Suprimată de guvern.
Palermo
Statele italiene înainte de unificare (cu anul unificării)
1 Piemont 1859
2 Lombardia 1859
3 Veneția 1866
4 Parma 1860
5 Modena 1860
6 Toscana 1860
7 Statele papale 1860
8 Regatul Neapolelui și al celor două Sicilii 1860
0 160 km
0 100 mile

Italia - de la unificare la primul război mondial

c) În ce măsură este de acord şcoala radicală de istorici cu părerea lui Borgese?

d) Explicați cu cuvinte proprii prin ce diferă interpretarea lui Trevelyan de cea a lui Gramsci.

e) Fiecare dintre cei trei istorici era adeptul unei anume orientări politice. Explicați cum trebuie să se ia în considerație acest lucru folosind acest material.

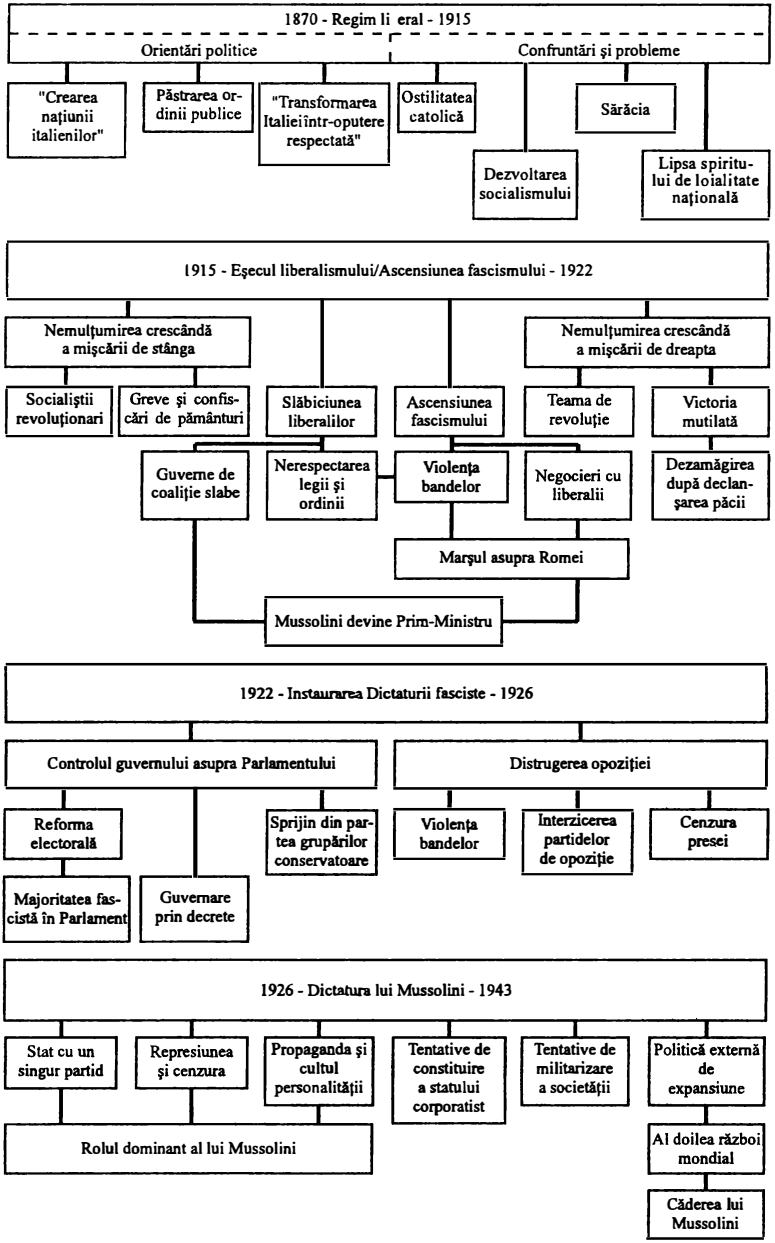

Rezumat - Italia: de la liberalism la fascism

CAPITOLUL 2

Monarhia liberală 1870-1915

1. Premise

Noul stat italian era o monarhie constituțională parțial bazată pe modelul britanic. Regele, Victor Emmanuel al II-lea, putea numi și demite pe primul ministru și pe ceilalți miniștri, dar guvernul putea supraviețui doar dacă se sprijinea pe o majoritate în parlament, regele ascultând deci sfaturile politicienilor de frunte. Regii Italiei, în orice caz, se ocupau mai mult de probleme militare și de politică externă, evitând să se implice prea mult în viața politică internă. Ca urmare, guvernele regatului Italiei erau dominate de politicieni din viața civilă. Aceștia erau oamenii de largă orientare liberală care aveau să conducă Italia în următorii 50 de ani.

Totuși liberalii nu formau un grup prea compact, cu atât mai puțin un partid politic cu o disciplină (de partid), dar ei proveneau dintr-un mediu similar și împărtășeau anumite idealuri. Cei mai mulți proveneau din rândul micilor categorii cu profesii liberale (avocați, doctori, cadre universitare) sau erau industriași sau proprietari de pământuri. Ei credeau cu înflăcărare în unificarea Italiei. Mulți dintre ei chiar participaseră la războaiele și manevrele politice care duseseră la unificare. Credeau în „progres", fiind optimiști că, cu timpul și prin învățătură, omul poate deveni mai bun și mai înțelept. Ei credeau că Italia avea acum șansa să se smulgă din înapoierea de până atunci, să înlăture fărâmițarea internă și să-și ocupe locul cuvenit alături de marile puteri ale Europei.

Deși animați de astfel de idei și aspirații, cei mai mulți dintre acești oameni erau de fapt conservatori prin temperament. Țelul lor era să consolideze unificarea pentru a pune astfel la adăpost noul regim nu numai de forțele ostile din exterior ci și de dușmanii lui din interior. Pentru a realiza acest lucru ei trebuiau - conform unei expresii celebre în acea vreme - „să creeze italieni". În viziunea lor, era posibil să formezi cetățeni harnici, patrioți și care să respecte

ordinea socială şi politică dar sarcina nu era uşoară, iar progresul, avea să se facă simţit, fără îndoială, încet. Pentru moment, masele erau încă prea ignorante, cu orizonturi înguste, leneşe şi înclinate spre gâlceavă şi dezordine. Mai mult decât atât, masele păreau vulnerabile în faţa forţelor puternice care erau ostile noului regim. La stânga se aflau republicani, radicali şi câţiva anarhişti care vedeau noul stat ca pe o imagine coruptă a idealurilor *Risorgimento*-ului, fiind doar ceva mai mult decât un club pentru cei bogaţi şi privilegiaţi. La dreapta se afla Biserica catolică - un pericol mai mare. Ea era încă o forţă extrem de puternică în societatea italiană, contând pe devotamentul - cel puţin cu numele - marii majorităţi a populaţiei şi având resentimente serioase faţă de noul regat al Italiei care îl înlăturase pe Papă de la cârma politică. De fapt, Papa mersese atât de departe încât le interzisese catolicilor să participe la viaţa politică a naţiunii, chiar şi ca alegători. Deci omul de stat liberal considera că încă nu se putea conta pe ajutorul maselor în lupta pentru progres. Astfel liberalii erau hotărâţi să păstreze puterea în mâna celor care protejau unificarea - aceştia fiind chiar ei. Electoratul, numărând doar o jumătate de milion, adică 2% din întreaga populaţie, urma să-şi lărgească rândurile puţin câte puţin, pe măsură ce se introducea învăţământul de stat care să insufle patriotism şi să-i dezveţe pe italieni să accepte, fără a crâcni, dictatele unei Biserici catolice reacţionare. Mai mult decât atât, protestul maselor urma să fie considerat ca subversiv şi tratat cu fermitate chiar dacă aceasta însemna folosirea armatei.

Aşadar, viaţa politică italiană era accesibilă numai unei minorităţi care era foarte precaută cu populaţia în mare, care încerca să facă faţă schimbării sociale şi apariţiei unor noi forţe politice, fără să modifice natura de bază a regimului.

2. Probleme cu care se confruntă regimul

Conducătorii Italiei liberale aveau motive să se teamă că italienii de rând nu aveau simţul apartenenţei naţionale şi nici nu manifestau o loialitate vizibilă faţă de regatul abia unificat. În primul rând, doar 2% din populaţie vorbea italiana. Marea majoritate vorbeau dialecte care

nu puteau fi înțelese în afara unei zone restrânse. Limba italiană propriu-zisă era dialectul vorbit doar în Toscana - provincia concentrată în jurul Florenței. Regele vorbea de obicei dialectul piemontez.

Elita liberală era, de asemenea, conștientă că masele jucaseră un rol nesemnificativ în lupta pentru unificare. Nordul Italiei fusese câștigat pentru noul stat de către regatul Piemontului, cu ajutorul diplomației și unor armate străine, în timp ce sudul fusese cucerit de cei 1.000 de purtători ai „cămășilor roșii" conduși de Garibaldi. Aceștia reprezentau, chipurile, poporul în procesul de unificare, dar în realitate, acei „1.000" erau de fapt studenți, intelectuali și meșteșugari independenți. Marea majoritate a poporului (în special țăranii) era absentă. Mai mult, literatura *Risorgimento*-ului, preamărind destinul istoric și cultura Italiei, nu putea avea prea mare ecou într-o societate în care mai bine de 70% erau analfabeți. De aceea nici nu era de mirare că italienii se puteau identifica cu greu cu noul stat, lepădându-se de moștenirea unor secole de fărâmițare internă și provincialism. Istoricul Luigi Blanchi a încercat să rezume astfel această stare de lucruri:

> Patriotismul italienilor seamănă cu cel al vechilor greci: este dragostea pentru un singur oraș, nu pentru o țară; este sentimentul apartenenței la un trib, nu la o națiune. Ei s-au unit doar cu sprijin dinafară. Lăsați în seama lor, s-ar risipi din nou.

Mulți italieni și-au păstrat neîncrederea tradițională în guvern, lucru învățat în timpul dinastiilor reacționare, mai ales a Burbonilor în regatul Neapolelui. De fapt, chiar efectele palpabile ale unificării le-au amplificat neîncrederea. Dintr-o dată au fost înlăturate legile, taxele, moneda, măsurile și greutățile și granițele unei regiuni. Din punctul de vedere liberal acestea reprezentau „progresul", și fără îndoială că erau de folos în dezvoltarea economică pe termen lung, dar mulți italieni au fost dezrădăcinați prin aceste schimbări bruște. Acest lucru s-a simțit mai ales în sud, unde înglobarea regatului Neapolelui în noul stat italian, în 1861, a dus la aplicarea unor taxe mai mari și la obligativitatea serviciului militar. Aceste măsuri care se suprapuneau peste criza economică, au dus la încălcări tot mai frecvente ale legii și ordinii. Bande înarmate rătăceau prin sate, jefuind și prădând. Ordinea

nu s-a restabilit decât în 1871, după ce au fost trimişi în regiune 100.000 soldaţi din trupele guvernamentale.

Biserica catolică, ostilă unificării, nu a încurajat deloc maselc populare să manifeste vreun ataşament faţă de noul stat. Papa Pius al IX-lea a refuzat să recunoască regatul italian. El considera liberalismul ca fiind antireligios, iar temerile sale au fost confirmate curând de măsurile noului guvern. În 1861, după încorporarea regatului Neapolelui în noul stat, au fost arestaţi 66 de episcopi pentru că nu ceruseră acordul regelui înainte de a-şi ocupa posturile. Papa a răspuns condamnând liberalismul în enciclica „Syllabus Errorum" din 1864. Situaţia a devenit astfel explozivă stimulând reacţia spiritelor anticlericale. În 1866 au fost desfiinţate 25.000 de ordine şi organizaţii religioase şi conform unei legi noi, pe cei căsătoriţi religios, statul nu îi considera legal căsătoriţi. Ca să fie considerată legală căsătoria lor, mirii trebuiau să se supună şi unei ceremonii civile. În ce-l priveşte pe Papă, acesta a primit lovitura de graţie prin ocuparea Romei în 1871, urmată de desfiinţarea ultimului Stat papal.

Mulţi liberali au deplâns această stare de lucruri, mai ales cei de dreapta care erau catolici activi. Pe lângă teama că o mare parte a populaţiei şi-ar putea retrage sprijinul acordat noului regim, mai era şi teama că unele puteri străine ar putea interveni în treburile interne ale Italiei în favoarea Papei. Austria nu uitase încă pierderea Veneţiei în 1866 iar Franţa catolică avusese chiar garnizoană la Roma până în 1870 pentru a-l proteja pe Papă în faţa Italiei unificate. Guvernul italian a căutat atunci un compromis şi în 1871 a votat „legea de garanţii". Prin aceasta, Papa avea o poziţie privilegiată în cadrul statului italian: el se bucura de imunitate, era scutit de taxe şi avea dreptul să aibă propriul serviciu diplomatic. El putea să ocupe în continuare palatele Vatican şi Lateran din Roma dar acestea rămâneau în proprietatea statului italian. Papa urma să primească suma de 3.250.000 lire pe an ca despăgubire pentru pierderea Romei şi a Statelor papale.

Papa a respins această ofertă. Din punctul lui de vedere, regatul Italiei era un agresor. Autoritatea sa asupra catolicilor de pretutindeni ar fi slăbit dacă el s-ar fi aflat sub controlul statului italian. El era hotărât să obţină o oarecare suveranitate teritorială ca dovadă a independenţei papale.

Nu numai că Papa a respins „legea de garanții" dar a și pus în vedere tuturor credincioșilor catolici să nu recunoască „legitimitatea" noului regim. Îndemnul inițial către catolici să nu voteze sau să nu candideze în alegeri naționale a fost repetat în 1874, 1881 și 1886. Abia în anii 1890 Biserica și-a mai slăbit opoziția față de liberalism atunci când socialismul părea să devină o amenințare și mai mare.

Dezvoltarea sentimentului de apartenență la o națiune era stânjenită și de înapoierea economică. Relieful muntos al peninsulei îngreuna comunicarea, dar politica vechilor state italiene agravase și mai mult situația. Conducătorii reacționari, cei mai mulți din sud, se temeau de răspândirea noilor idei liberale sau revoluționare și au încercat să-și țină supușii izolați de asemenea forțe răuvoitoare. Izolarea geografică făcea parte din politica lor - ca urmare drumurile au fost lăsate în paragină și construcția căilor ferate descurajată. În 1861 erau doar 160 km de cale ferată în tot regatul Neapolelui, iar în insula Sicilia lipsea cu desăvârșire. Tulburările din 1860 au determinat extinderea acestei rețele pentru ca trupele guvernamentale să poată interveni mai ușor dar din cei 6.400 km de cale ferată care existau în Italia în 1870 doar o mică parte se afla în sud.

Lipsa unei rețele eficiente de transport în sud a contribuit la menținerea stării de subdezvoltare economică a acestei zone. Italia era încă o țară predominant agrară, aproximativ 68% din populație depinzând de pământ, care îi asigura existența, cele mai sărace zone agricole fiind cele din sud. Climatul foarte cald și uscat, munții și câmpiile de coastă stăpânite de malarie nu puteau fi socotite terenuri agricole - dar sistemul de arendă complica problema. Sudul îndepărtat era format din *latifundia* - moșii foarte întinse ai căror proprietari locuiau în orașe. Aceștia nu arătau prea mult interes față de pământurile lor, respingând orice înnoiri și mulțumindu-se să cultive pământul după vechile metode. În perioadele muncilor agricole angajau foarte mulți lucrători care nu aveau pământ, lăsându-i apoi fără nici un sprijin când nu mai aveau nevoie de ei. Mare parte din populația de la sate trăia într-o sărăcie lucie, starea lor agravându-se odată cu pierderea terenurilor comune (comunale), pe care le putuseră odinioară folosi ca pășune pentru animalele lor. Acest pământ fusese pus în vânzare după unificare în 1861 și cumpărat de proprietarii mai bogați.

În restul Italiei agricultura era mult mai productivă decât în sud, dar era cu mult în urma agriculturii din țările nord-europene. Pe terenurile fertile din nordul Italiei se aflau ferme prospere al căror număr era în continuă creştere şi care foloseau metode moderne, dar suprafeţe foarte mari erau ineficient exploatate, cultivându-se cereale chiar şi acolo unde condiţiile oferite de sol şi climat erau departe de a fi optime. Se cultivau cu precădere cerealele, dar productivitatea era scăzută: 0,8 tone/hectar în comparaţie cu 2,4 tone/hectar în Marea Britanie, în anii 1870. Faptul că 40% din cerealele recoltate erau consumate de agricultori arăta că o bună parte a agriculturii italiene se afla de fapt încă la nivel de subzistenţă. Sărăcia de la sat avea să fie o permanenţă în regatul Italiei.

Şi industria era subdezvoltată. Puţinele fabrici care existau aveau ca angajaţi mai ales lucrători necalificaţi, adesea femei şi copii. Cea mai mare parte a industriei se făcea la scară redusă, fiind concentrată în jurul atelierelor şi a meşterilor calificaţi. Industria grea era dezavantajată de lipsa bogăţiilor naturale, mai ales a zăcămintelor de fier şi cărbune. S-a înregistrat o oarecare dezvoltare în prelucrarea fierului şi oţelului şi în construcţiile navale dar se lucra mai mult pentru armată şi căi ferate, toată această industrie fiind concentrată în nord. Industria de bază era cea a mătăsii, aflată, de asemenea, în nord. Sudul oferea aceeaşi imagine sumbră. Propria sa industrie a mătăsii fusese falimentată de desfiinţarea barierelor vamale interne. Producătorii de mătase din sud nu mai puteau concura cu cei din nord care erau mai eficienţi. În afară de micile ateliere meşteşugăreşti, singura activitate mai importantă era extracţia sulfului, folosit la obţinerea acidului sulfuric necesar industriei chimice şi celei textile.

Unificarea nu a adus nici o investiţie nouă în industria sudului. Sudul era departe de pieţele europene şi nu avea mână de lucru calificată. Sănătatea unui locuitor din sud era mai precară decât a unuia din nord, tot aşa îi erau mai puţin la îndemână scrisul şi cititul. În 1871, 88% din populaţia provinciei Basilicata din sud era analfabetă, procent mai mult decât dublu faţă de cel din Piemont. Sănătatea precară era o trăsătură caracteristică sudului - situaţie sugerată de faptul că 20-30% din totalul deceselor din regiune se datorau malariei.

Regatul Italiei era încă o țară fărâmițată. Liberalii erau perfect conștienți de acest lucru și îl considerau un pericol pentru stat. Nu știau însă prea bine cât puteau face ca să îndrepte lucrurile. Au încercat fără succes să ajungă la un compromis cu Biserica. Erau cu toții de acord că învățământul de stat ar putea cultiva sentimentul apartenenței la o națiune, dar problema subdezvoltării economice părea mai puțin abordabilă. Pentru a mai stăvili sărăcia, mai ales în sud, ar fi fost nevoie de un program de investiții și lucrări publice din partea guvernului, dar filosofia liberală nu prevedea amestecul guvernului în economie. Ideile liberale *laissez-faire* condamnau impozitările ridicate și cereau o tratare prudentă a problemelor financiare. Statul nu trebuia să cheltuie mai mult decât încasa din impozite și de vreme ce armata trebuia menținută și datoriilor făcute în timpul unificării le venise scadența, nu mai rămâneau prea mulți bani pentru proiecte costisitoare. În plus, mulți liberali ori nu erau la curent cu accentuata sărăcie din sud ori considerau că această mizerie era rezultatul lenei și delăsării locuitorilor din zonă. O mare parte din perioada liberală, sărăcia și zona de sud aveau să fie o problemă neglijată.

3. Sistemul politic liberal

Parlamentul era centrul vieții politice italiene. Deși regele avea dreptul să covoace și să ridice ședințele parlamentului și să numească și să demită miniștri, orice guvern avea nevoie de sprijin parlamentar dacă vroia să supraviețuiască. Dintre cele două camere ale parlamentului, Senatul și Camera Deputaților, a doua era fără-ndoială mai puternică. Miniștrii care formau guvernul erau de obicei numiți dintre membrii Camerei Deputaților. Dezbaterile cele mai importante aveau loc acolo. Ce era mai important, deputații puteau retrage sprijinul acordat guvernului și dacă retragerea sprijinului întrunea majoritatea, guvernul cădea fără drept de apel. Alegerile deputaților se făceau o dată la cinci ani, pe când senatorii erau numiți de guvern pe viață. Ca urmare, Senatul semăna oarecum cu un cămin de pensionari proveniți din rândul slujitorilor vârstnici ai statului italian. Puteau depune moțiuni de neîncredere în guvern dar nu erau luați în seamă prea mult.

Sistemul parlamentar se bazase parțial pe modelul britanic, dar în aspectele sale esențiale se deosebea de acesta - nu existau partide politice clar conturate și nu exista nici sistemul „bipartit". Politicienii proveneau

din clasa de mijloc bogată cu profesii liberale reprezentând în parlament această clasă socială limitată, în condițiile votului limitat. Nici în Marea Britanie nu prea existau parlamentari de origine umilă, dar odată cu creșterea numărului de alegători până la peste 40% din bărbații adulți după anul 1867, partidele s-au văzut puse în situația de a face apel la alegători mai săraci. Mai mult decât atât, clasele britanice avute jucau și ele un rol important în politica parlamentară. Spre deosebire de acestea, aristocrația italiană se împotrivea temperamental unui regim parlamentar urmând îndemnul Papei de a se ține departe de viața politică italiană. Sărăcimea orașelor și satelor era, desigur, lipsită de dreptul de vot. Acest lucru le-a permis liberalilor să nu aibă concurență în parlament până în 1900. Liberalii nu erau divizați prin ideologii și, de fapt, aveau prea puține opinii diferite. De aceea nu a fost nevoie de mai multe partide politice care să conceapă o politică de partid, să aleagă lideri politici și să-i aducă la ordine pe membrii care nu respectau disciplina de partid.

În lipsa unor partide politice bine organizate, deputații s-au grupat în jurul unor politicieni de frunte, formând facțiuni. Mai multe facțiuni se uneau formând un guvern și hotărau care dintre membrii lor să ocupe anumite posturi ministeriale. Astfel de alianțe erau fragile și atunci când șeful facțiunii se simțea lezat în drepturile sale el retrăgea sprijinul facțiunii sale și guvernul cădea. Urma apoi o perioadă de manevre politice când diferite grupuri încercau să formeze noi alianțe capabile să obțină suficient sprijin din partea parlamentului pentru a forma un nou guvern. Deputații înșiși puteau trece dintr-o facțiune în alta dacă li se oferea un stimulent - adesea un post în guvern sau introducerea unui proiect de lege care să avantajeze circumscripția lor electorală.

Într-un astfel de sistem, politica se făcea rar după principii sau programe. Cei mai apreciați politicieni erau aceia care erau pricepuți să organizeze și să mențină alianțe politice, știind exact ce să spună sau să ofere fiecărei facțiuni. Una dintre figurile de seamă ale vieții politice liberale - Giovanni Giolitti - a mers atât de departe încât a alcătuit dosare cu slăbiciunile fiecărui deputat.

Adversarii erau de părere că acest sistem ducea, în cel mai bun caz, la o guvernare ineficientă și, în cel mai rău caz, la corupție - calea cea mai ușoară de a menține la putere o coaliție era să se evite abordarea oricărei probleme politice generatoare de conflict și să se ofere slujbe și favoruri susținătorilor importanți. Criticii sistemului condamnau și

practica de „aranjare" a alegerilor generale, prin care prefecții numiți de guvern, persoanele oficiale cele mai importante din fiecare regiune, promiteau alegătorilor slujbe în aparatul statului şi contracte guvernamentale. Aceasta era, fără îndoială, sarcina cea mai de seamă, de vreme ce până în anii 1880 cele mai multe circumscripții electorale cuprindeau cam 500 de alegători. Prefecții îndrumau şi poliția locală să interzică întrunirile opoziției.

Dimpotrivă, adepții regimului lăudau lipsa conflictului politic steril din parlament. Alianțele fragile duceau într-adevăr la răsturnarea rapidă a guvernului (au fost 29 de schimbări ale primului ministru între 1870 şi 1922) dar numeroşi miniştri şi-au păstrat în continuare posturile de la un guvern la altul. Adepții susțineau că sistemul oferea garanția că guvernul va lua în seamă părerile deputaților de rând care, la rândul lor, trebuiau să apere interesele circumscripției lor electorale. Cel mai important lucru, considerau adepții, era ceea ce ei numeau recordul regimului în stabilitate internă, reforma cu măsură şi dezvoltarea economică.

4. Viața politică 1870-1887

Deşi în mişcarea liberală nu existau diviziuni ideologice, se putea face distincție totuşi între „liberal-conservatori" şi „liberali de stânga". Primii se opuneau reformei sociale şi intervenției guvernului în economie. Erau adepții pieței libere, menținerii unui buget echilibrat şi a unei armate puternice. Liberalii de stânga urmăreau extinderea dreptului de vot şi erau pentru o reformă socială moderată, mai ales pentru un învățământ de stat. Această preferință pentru învățământul laic dovedea orientarea lor anticlericală. De asemenea, erau pentru investiții guvernamentale mai mari în lucrări publice.

Perioada 1870-1876 a fost dominată de guverne de dreapta. Acestea erau hotărâte să consolideze regimul. Prioritatea de bază a fost ordinea publică, astfel violența şi haosul din sud au intrat sub control. Datorită cheltuielilor publice reduse, statul a reuşit să plătească datoriile făcute pentru unificare. În anul 1876, guvernul de dreapta a anunțat cu mândrie că bugetul s-a echilibrat.

Dreapta a căzut de la putere în 1876, când adepții ei din Toscana s-au întors împotriva guvernului şi i-au votat pe cei de stânga. Faptul ilustrează cât de fragile erau loialitățile şi cât de uşor cădea adesea un guvern în Italia liberală, din cauza unor neînțelegeri asupra unor probleme minore. În 1865 Florența, capitala Toscanei, fusese aleasă ca nouă capitală a regatului Italiei, începându-se imediat renovarea clădirilor publice şi aducând îmbunătățiri pentru a primi cum se cuvine guvernul național. Totuşi, spre părerea de rău a toscanilor, după ocupația din 1870, Roma a fost preferată Florenței. Furioşi, deputații toscani au cerut despăgubiri. Dar guvernele de orientare conservatoare, preocupate de cheltuielile în folos public, nu s-au grăbit să cedeze acestor cereri. Florența şi-a luat revanşa în 1876, când deputații ei au avut ocazia să decidă căderea guvernului.

Perioada 1876-1887 a fost dominată de figura lui Agostino Depretis care a fost prim-ministru cea mai mare parte a timpului. Acest om de orientare moderat-stânga s-a dovedit un expert în formarea şi menținerea majorității parlamentare, obținând sprijin şi din centru-stânga şi din centru-dreapta. Politica lui era să unească toți liberalii moderați, obiectiv pe care l-a şi făcut public într-un discurs ținut în parlament în anul 1876:

> Sper ca vorbele mele să ajute la declanşarea transformării fructuoase a partidelor şi la unirea liberalilor de toate nuanțele în Parlament.

Acest crez a devenit cunoscut sub numele de *il Transformismo* - Depretis era pregătit să accepte şi chiar să invite în guvern persoane în conflict de opinie, cu condiția ca aceştia să nu fie extremişti de stânga sau de dreapta. El scotea în evidență ceea ce aveau în comun şi minimaliza diferențele dintre opiniile lor. Faptul că încerca să rămână la putere în acest fel nu era considerat drept o manevră cinică. Dimpotrivă, el credea cu tărie că toți cei care prețuiau unificarea şi sprineau constituția noului stat trebuie să se unească într-un guvern de coaliție națională. Atât timp cât liberalii vor rămâne strâns uniți, regimul va fi la adăpost de atacurile republicanilor şi radicalilor de stânga şi ale reacționarilor catolici de dreapta.

Cât despre măsuri, guvernele conduse de Depretis au introdus în 1877 învățământul primar obligatoriu şi liber, i-au ajutat pe săraci desființând impozitul pe cereale care făcea să crească prețul pâinii, şi au extins dreptul la vot. După 1882 a fost coborât plafonul de proprietate iar limita de vârstă a coborât de la 25 la 21 ani mărind de patru ori electoratul - de la 500.000 la 2.000.000 alegători. Depretis a menținut însă condiția ca alegătorii să ştie carte, pentru a evita votul țărănimii care era prea mult sub influența bisericii. În relațiile externe, guvernul a început prin a continua politica prevăzătoare de la începutul anilor '70 păstrând relații bune cu marile puteri şi evitând orice conflict care să aducă în discuție „problema catolicismului". După 1881 viața politică a devenit mai ambițioasă. În acel an Franța a pus stăpânire pe Tunis - port nord-african - spre dezamăgirea multor italieni care ar fi vrut ca acest oraş aflat în dreptul Siciliei să facă parte dintr-o viitoare colonie italiană. În anul următor, Italia şi-a luat însă revanşa intrând în Tripla Alianță. Aceasta îi garanta sprijinul militar al Germaniei şi Austriei în cazul în care Italia era atacată de Franța. Noul stat părea astfel să înceapă să-şi ocupe locul cuvenit în rândul marilor puteri ale Europei, iar în 1885 s-a alăturat mişcării europene „lupta pentru Africa" punând stăpânire pe portul Massawa de pe litoralul Mării Roşii. Construirea unei flote italiene mai puternice părea să confirme faptul că Italia devenea o mare putere. De fapt, pe la mijlocul anilor '80 această flotă era a doua ca mărime din Europa, după cea a Marii Britanii.

Extinderea flotei a dus şi la o puternică înflorire economică, începând cu anul 1881, până în 1887. Această perioadă a cunoscut „lansarea" industriei italiene, mai ales industria grea - a fierului şi oțelului - precum şi industria metalurgică (constructoare de maşini). Producția de fier aproape s-a dublat - de la 95.000 tone în anul 1881 la 173.000 tone în 1887, în timp ce producția de oțel a crescut de la 3.600 tone (1881) la 73.000 tone în 1887.

Depretis considera acest lucru drept o realizare satisfăcătoare în reforma prudentă şi creşterea economică, toate acestea ajutând la consolidarea regimului liberal. Totuşi, cei mai mulți politicieni dezaprobau stilul *Transformismo* în politică şi deplângeau ceea ce numeau ei timiditatea şi inactivitatea guvernului. Pentru ei era foarte limpede că orice guvern care includea o paletă atât de largă de opinii trebuie să fie în mod sigur prietenos şi lipsit de ambiții. El ar putea supraviețui doar evitând problemele controversate. Politicienii cu o

orientare mai radicală vedeau în reforma legislativă un fapt lamentabil. După părerea acestora, chiar şi introducerea învăţământului primar liber era tot un eşec - autorităţile locale primiseră bani puţini pentru şcoli noi şi profesori şi nu se făcuse nimic pentru combaterea absenţei nemotivate care atinsese 80% în sud unde părinţii aveau nevoie să-şi trimită copiii la muncă. Nici afacerile externe nu fuseseră decât modeste şi laşe. Franţa nu s-ar fi lăsat păgubaşă aşa de uşor în problema Tunisului, iar politica colonială n-ar fi trebuit să se limiteze la ocuparea unui port la Marea Roşie, lipsit de importanţă. Pe scurt, guvernul nu se îngrijise de viitorul Italiei ci doar se cramponase de putere cu orice preţ. Depretis nu fusese corupt, dar era o influenţă corupătoare oferind posturi şi recompense potenţialilor suporteri.

Criticul cel mai vehement al lui Depretis era Francesco Crispi, un sicilian care îl urmase pe Garibaldi în timpul războaielor pentru unificare. El condamna *il Transformismo,* considerându-l drept "incest parlamentar" şi era hotărât să injecteze ceva energie şi ardoare în viaţa politică italiană. Nu avea un program anume, dar îşi dădea seama de nevoia unei reforme sociale şi se consacrase ideii să facă din Italia „o mare putere". Şansa lui Crispi a apărut în iulie 1887, când Depretis a murit la datorie.

5. Viaţa politică 1887 - 1896

Cele două mandate ale lui Crispi, 1887-91 şi 1893-96 au produs emoţii în viaţa politică italiană dar erau nişte emoţii pe care noul prim-minstru nu le prevăzuse şi nici nu le dorise. Era nouă de mare putere a Italiei nu s-a materializat, mai mult, cariera lui Crispi s-a încheiat printr-un eşec personal şi umilire naţională. Astfel a fost pus în pericol chiar regimul liberal.

Crispi a avut ghinionul să fie numit în această funcţie chiar în perioada în care înflorirea economică intra pe panta descendentă. Încrederea externă crescândă în economia italiană mărise valoarea lirei faţă de celelalte monede. Pentru guvern acesta era un lucru bun, dar nu şi pentru exportatorii italieni ale căror produse nu se mai vindeau bine pe pieţele europene, devenind prea scumpe. O ameninţare mai mare pentru industria şi agricultura Italiei a venit însă din afara

continentului. Prin anii 1880 preeriile americane începuseră să producă uriaşe cantităţi de grâu relativ ieftin care au invadat piaţa europeană. Preţurile alimentelor au scăzut lovind în profiturile cultivatorilor italieni de cereale. Industriaşii s-au confruntat şi ei cu noua concurenţă a textilelor ieftine venite din Orientul Îndepărtat. Atât industriaşii cât şi proprietarii de pământ au început să ceară ca guvernul să crească tarifele pe produsele de import. Această măsură ridica preţul bunurilor de import făcând astfel produsele italiene mai competitive chiar pe piaţa internă. Crispi a ascultat de aceste grupuri puternice de interes şi în 1887 a mărit tarifele de import. Datoria care trebuia plătită pe grâul importat s-a dublat la 50 lire/tonă, toţi industriaşii importanţi - mai ales industria oţelului şi industria textilă - fiind împovăraţi cu mari datorii.

Aceste măsuri erau destinate să dea un răgaz economiei însă pe cheltuiala săracilor din oraşe care nu mai puteau beneficia de hrană ieftină. În practică, efectele au fost dezastruoase. Mărirea tarifelor de import i-a înfuriat pe francezi - partenerii principali de afaceri ai italienilor. Exporturile lor în Italia erau acum ameninţate, dar şi-au luat revanşa mărind şi ei tarifele pentru italieni. Spre sfârşitul anului 1888 se declanşase un război al tarifelor din care Italia avea să iasă înfrântă. Exporturile către Franţa au scăzut vertiginos, valoarea lor coborând de la 444 milioane lire/an la începutul anilor 1880 la 165 milioane în 1890. Mătasea, vinul şi citricele au fost mărfurile cele mai afectate. Următorul efect al războiului tarifelor a fost retragerea multor investiţii străine din industria italiană subminând încrederea în siguranţa afacerilor. S-au prăbuşit multe companii lovite de scăderea vânzărilor deoarece nu-şi mai puteau plăti datoriile la bancă. Resimţindu-se de pe urma efectelor acestor mari datorii băncile nu mai puteau satisface cererile propriilor investitori. În 1893, trei dintre cele mai mari bănci italiene şi-au făcut lichidarea. Falimentul acestor bănci nu numai că a adâncit criza economică dar a declanşat şi un scandal politic. Una dinte aceste bănci - *Banca Romana* - primise permisiunea să tipărească bancnote pentru statul italian. Cu ocazia falimentului s-a constatat că tipărise ilegal un mare număr de bancnote - pentru scopuri practice ea îşi tipărise practic proprii bani - exorbitanta sumă de 60 de milioane lire. Ecoul provocat de acest scandal s-a amplificat şi mai mult atunci când s-a dezvăluit că

banca împrumutase mari sume de bani unor cunoscuți politicieni. Aceste împrumuturi nu fuseseră acordate cu dobândă. Crispi primise şi el 55.000 lire iar adversarul său politic, Giolitti, împrumutase cel puțin 60.000 lire. Acest fapt suna clar a corupție.

Crispi a reuşit să treacă prin furtuna politică şi a rămas în funcție, însă scandalul a distrus ceea ce mai rămăsese din reputația sa de duşman al corupției. De fapt, cel care a criticat metodele politice ale lui Depretis, nu numai că „s-a murdărit pe mâini" dar chiar a adoptat *il Transformismo* pentru a se menține la putere. Crispi a căutat sprijin atât la deputații de stânga cât şi la cei de dreapta, exact cum făcuse predecesorul său. Metodele lui Crispi şi scandalul de la *Banca Romana* au furnizat o muniție excelentă celor care condamnau regimul liberal pentru lipsa de principii şi goana după propriile interese.

Criza economică de la începutul anilor 1890 nu a dus numai la falimente şi la un scandal politic, ci şi la proteste şi dezordine publică. Primele semne de tulburări au apărut în Sicilia. Războiul tarifelor afectase grav insula, reducând exportul de vin şi citrice. Viticultorii au avut mult de suferit datorită ravagiilor provocate de filoxeră care le-a distrus viile. Aceste necazuri pe fondul ostilității crescânde față de moşierii bogați, care mocnea de mult au avut ca rezultat o mişcare de protest în anii 1893-4. La început, muncitorii din oraşe, apoi cei de la sate, s-au adunat în grupuri cerând salarii mai mari şi chirii mai mici. Aceste grupuri cunoscute sub numele de Fascii organizau greve şi demonstrații pentru a-şi promova cauza. Fasciile nu erau foarte unite dar multe dintre ele îşi alcătuiseră un vag program politic care avea o nuanță socialistă. Ei cereau să se împartă moşiile întinse şi să se pună capăt corupției din administrația locală, „şefii" locali fiind cei care împart posturile şi stabilesc cine plăteşte impozite şi cine este scutit.

Guvernul lui Crispi a intrat în alertă. Primul ministru vedea Fasciile ca pe o mişcare revoluționară subversivă, probabil sponsorizată de Papa şi de puterile străine ostile, menită să distrugă regimul liberal - singurul capabil să protejeze unificarea Italiei. În ianuarie 1894 guvernul a dispus dizolvarea Fasciilor şi i-a arestat pe conducătorii lor. Sicilia a fost trecută sub autoritate militară şi au fost trimise de urgență trupe guvernamentale - 40.000 de soldați - să restabilească ordinea. Anihilarea Fasciilor a fost desăvârşită prin deportarea pe continent a 1.000 de membri importanți.

Lui Crispi îi era teamă că nu numai Sicilia ci întreaga Italie se afla în pragul revoltei. I se părea că vede dușmanii liberalismului stând la pândă la tot pasul. El a hotărât că orice protest trebuie înăbușit în față. Grupurile politice socialiste au fost scoase în afara legii, ziarele cârcotașe au fost supuse cenzurii, iar listele electorale au fost epurate de numele tuturor celor suspectați de a fi ostili liberalismului.

Protestul a fost înăbușit, cel puțin pe termen scurt, dar se părea că din nou Crispi acționa contrar principiilor sale. El însuși îl criticase pe Depretis pentru că nu făcuse prea multe pentru italianul de rând și pentru că ocolise problema reformei sociale. Deși Crispi promovase câteva reforme - îmbunătățind sistemul sanitar în încercarea de a reduce numărul deceselor cauzate de holeră, extinzând puțin dreptul la vot în alegerile locale și garantând dreptul la grevă - totuși acțiunile sale îndreptate împotriva Fasciilor și a grupărilor de opoziție au dezvăluit o neîncredere în mase. Ca mulți liberali, Crispi a recunoscut necesitatea reformei care să îmbunătățească viața italianului de rând, dar era convins că schimbarea trebuie să se facă de sus în jos. El era gata să discute despre reformă cu alți liberali dar nu ar fi tolerat cererile de reformă ale maselor din afara parlamentului. Aceste mase erau prea vulnerabile la catolicismul reacționar și socialismul revoluționar. Orice concesii făcute în urma protestului popular nu ar face decât să încurajeze pe dușmanii regimului. Până când italienii aveau să devină ceea ce își doreau liberalii era nevoie de un guvern puternic, iar libertățile politice puteau fi anulate dacă guvernul considera că statul este în pericol. Mulți liberali împărtășeau părerea că trebuiau folosite metode autoritare pentru „binele național".

Guvernul lui Crispi a supraviețuit crizei interne dar o înfrângere catastrofală în relațiile externe a distrus și guvernul și cariera conducătorului său. Pe Crispi îl preocupa faptul că marile puteri ale Europei - în ciuda Triplei Alianțe - nu luau Italia în serios. El credea că edificarea unui imperiu italian în Africa ar putea mări prestigiul țării pe plan extern, dar și sprijinul popular în țară.

Mai mult decât atât, Marea Britanie și Franța se întreceau să-și împartă Africa.

De ce să nu aibă și Italia partea ei?

Massawa (vezi harta de la pag.158), obținută în 1885, avea să fie capul de pod pentru expansiunea Italiei în interiorul Africii. În 1889 s-a

semnat un Tratat de prietenie între Italia şi Etiopia prin care statul african era de acord ca Massawa să fie portul principal al cometului etiopian. În anul următor Crispi a declarat Eritreea colonie italiană având ca punct de sprijin portul Massawa şi a început cucerirea a ceea ce urma să devină Somalia italiană. Expansiunea italiană i-a îngrijorat însă pe etiopieni care se temeau să nu devină următoarea ţintă a Italiei. De fapt, italienii credeau că Tratatul de prietenie le conferise deja o anumită legitimitate asupra Etiopiei, şi anume, aceea de a controla politica externă a Etiopiei. În 1890 împăratul Menelik temându-se pentru independenţa Etiopiei, nu a mai recunoscut Tratatul de prietenie, refuzându-i Italiei orice drept de a se amesteca în treburile Etiopiei. Era limpede că orice încercare de expansiune a Italiei ar fi însemnat război.

Guvernul lui Di Rudini (1891-93) nu s-a încumetat să plătească preţul unei astfel de aventuri, dar Crispi revenit în funcţie, nu mai putea fi oprit. Francezii deja se amestecaseră în treburile Etiopiei, construind o cale ferată care lega capitala Addis Abeba de colonia lor de la Djibouti. Aceasta însemna că Etiopia nu se mai putea baza pe Massawa pentru comerţ, iar Franţa înlocuia Italia ca forţă dominantă în regiune. Crispi era hotărât să nu repete evenimentele din 1881 legate de Tunis, când Franţa îi luase Italiei colonia „de sub nas". El s-a hotărât să adopte o politică ofensivă ca să intimideze Etiopia şi în 1895 a ordonat trupelor italiene să ocupe provincia Tigru. Forţele armate etiopiene au rispostat având loc mai multe ambuscade care au culminat cu bătălia de la Adowa. Aici, armata italiană a fost înfrântă definitiv, pierzând 5.000 de soldaţi. Această înfrângere a însemnat o umilinţă naţională care a lăsat urme adânci în conştiinţa italienilor, urme care s-au şters abia în 1936 când fasciştii lui Mussolini au distrus Etiopia. Cariera lui Crispi s-a terminat brusc. El încercase să facă din Italia o mare putere, dar şi-a văzut armata înfrântă în prima ei campanie majoră, primele forţe europene înfrânte de un stat african în timpuri moderne. Nici în alte privinţe n-a avut mare succes. Războiul tarifelor provocase mari pierderi în economie iar reprimarea răzvrătirii politice nu făcuse decât să îngroaşe rândul criticilor şi al celor care se opuneau regimului. Crispi reacţionase, cu siguranţă, prea violent în faţa pericolului socialiştilor şi Fasciilor, dar avusese dreptate să considere aceste mişcări drept noi forţe care puneau în pericol ascensiunea liberală. Regimul trebuia să hotărască cum să primească aceste provocări, care aveau să vină din două surse: socialiştii şi catolicii.

6. Alternative ale regimului liberal

a) Socialiştii

Dezvoltarea socialismului a fost împiedicată de slaba dezvoltare a industriei italiene şi, consecinţă firească, de modesta mişcare sindicală. Industria grea se dezvoltase în anii 1880, dar fabricile abia apăruseră, atelierele mici şi mijlocii, folosind adesea muncitori din afară, constituiau stâlpul de sprijin al industriei italiene în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, iar fabricile existente din industria textilă şi alimentară aveau tendinţa să angajeze femei şi copii. Femeile îşi părăseau serviciul ca să nască şi fluctuaţia mare a lucrătorilor îngreuna organizarea în sindicate puternice. Adevărata dezvoltare a sindicatelor a avut loc abia după 1900, când economia a cunoscut o nouă înflorire şi au apărut noi companii, mai cu seamă Fiat şi Olivetti, fondate în 1900, şi respectiv, în 1908. Pe la 1902 sindicatele socialiste aveau 250.000 membri, iar în 1908 s-a înfiinţat Confederaţia Generală a Muncii (CGL) pentru a coordona activitatea sindicală. Mişcarea sindicală era totuşi măcinată de divizare. Solidaritatea era practic imposibil de realizat când unele nuclee sindicale erau de inspiraţie socialistă, altele catolice, iar altele se revendicau de la principiile sindicalismului pur şi simplu, în sensul ideii că ar fi necesară o grevă generală pentru a dărâma statul şi a înfăptui o revoluţie.

În lipsa unei mişcări sindicale puternice, formarea unui partid politic socialist a rămas în mare măsură în seama eforturilor intelectualilor din clasa mijlocie. În anii 1880 existau diferite grupuri socialiste dezorganizate şi fărâmiţate, dar prima încercare hotărâtă de a crea un partid unit aparţine lui Filippo Turati, un avocat din clasa mijlocie, care a organizat în 1891 un Congres al muncitorilor italieni la Milano, care a ales un comitet menit să înfiinţeze un nou partid politic.

În 1892 la Congresul de la Genova, mişcarea s-a împărţit în două mari grupări. Prima grupare a urmat o linie anarhist-sindicalistă cu înclinaţie spre grevele revoluţionare, refuzând să participe la alegeri sau la viaţa politică parlamentară. Al doilea grup, mai mare, îşi declara intenţia ca muncitorii să preia controlul statului, dar şi-au dat seama că atingerea acestui obiectiv avea să ia mult timp. Ei considerau că până atunci şi pentru atingerea acestui obiectiv final, socialiştii trebuiau să militeze pentru a obţine de la patroni salarii mai mari şi condiţii mai

bune de lucru şi să se implice în viaţa politică naţională şi locală, chiar dacă acest lucru însemna să trateze cu liberalii pe care îi detestau.

Acest grup mai moderat din care făcea parte şi Turati, a devenit Partidul Socialist Italian (PSI) în 1895. Pe la 1897 avea 27.000 membri şi avea propriul ziar *Avanti*. În 1900 a obţinut 200.000 voturi în alegerile generale şi şi-a asigurat 32 locuri în Camera Deputaţilor. Conform manifestului partidului aceşti deputaţi erau hotărâţi să ceară introducerea votului universal, ziua de lucru de 8 ore, taxa pe venit şi drepturi pentru femei. Dar în ciuda faptului că socialiştii beneficiau de un sprijin nu prea mare la cumpăna dintre secole şi adoptaseră din punctul de vedere al analistului modern un program moderat, apariţia lor pe arena politică a provocat mari temeri. Biserica Catolică era cea care împărtăşea în mod deosebit astfel de temeri.

b) Catolicii

Biserica Catolică rămăsese ostilă statului liberal în primii 20 de ani ai existenţei regimului. Suprimarea autorităţii temporale a Papei şi presupusul anticlericalism al statului nu au fost nici iertate, nici uitate. În plus, Biserica era în mod serios îngrijorată de ceea ce considera drept schimbări periculoase în societate, nu numai în Italia ci în întreaga Europă. Industrializarea care avea ca rezultat mutarea muncitorilor la oraş ameninţa să reducă influenţa Bisericii asupra maselor. Muncitorii de la ţară erau mai cufundaţi în tradiţie, izolaţi de idei noi, şi mai înclinaţi să asculte vorbele preotului local. Însă muncitorii abia mutaţi la oraş se găseau foarte probabil într-o lume străină, în care cuvintele Bisericii nu mai însemnau aşa de mult, dar în care vocea socialismului putea apărea ca o alternativă mai atrăgătoare. Înflorirea rapidă a Partidului Socialist (SPD) în Germania în anii 1880 părea să confirme temerile Bisericii. În 1891 Papa Leon al XIII-lea a răspuns printr-o enciclică *Rerum Novarum*. Aceasta făcea cunoscută poziţia Bisericii - societatea capitalistă era nedreaptă, dar credincioşii catolici nu trebuiau să stea departe de această societate. Dimpotrivă, trebuiau să se străduiască să o schimbe, militând pentru reforme moderate şi încercând să îmbunătăţească condiţiile muncitorilor. Acesta era un semn că acum catolicii aveau voie să se implice indirect în viaţa politică.

Deşi Biserica italiană încă şovăia să ajungă la o înțelegere cu liberalii, ea vedea tot mai clar pericolul mai mare în socialism. Vehemența acestei împotriviri față de socialism a fost ilustrată în 1901 în scrisoarea Episcopului de Verona către enoriaşii săi:

> Socialism înseamnă cea mai abjectă sclavie, o nedreptate flagrantă, este cea mai nebunească nesăbuință, este o crimă socială, înseamnă distrugerea familiei şi a bunăstării sociale, este dușmanul inevitabil şi autoproclamat al religiei şi duce la anarhie.

În 1904 s-au luat măsuri mai eficiente pentru împiedicarea socialismului, când Papa, înspăimântat de greva generală din septembrie din acel an, a permis credincioşilor catolici să voteze în alegerile generale, dar numai în circumscripțiile electorale unde abținerea de la vot ar fi permis alegerea unui socialist. În 1905 episcopilor li s-a dat libertatea să decidă dacă pot vota crecincioşii catolici din diocezele lor în alegerile generale „pentru a ajuta la păstrarea ordinii sociale". Prin 1909 catolicii au primit încuviințarea Bisericii să voteze aproximativ în 100 de circumscripții electorale, depunând chiar liste cu candidați pentru alegeri.

Papa însă se opunea cu strășnicie formării unui partid politic care să rivalizeze cu autoritatea sa asupra credincioşilor, dar catolicii erau încă o amenințare majoră pentru regimul liberal. Deoarece catolicii participau acum activ la viața politică națională mai era posibil să fie ignorați sau era mai bine să se caute o formulă de compromis? Dacă era să fie un *rapprochement*, în ce termeni s-ar putea face şi cum ar trebui să trateze fruntaşii liberali cu adepții anticlericalismului din propriul partid?

7. Viața politică 1896 - 1914

Căderea guvernului lui Crispi nu a dus la nici o schimbare imediată în politică. S-a încheiat pace în Etiopia, dar pe plan intern s-a menținut represiunea, ba chiar s-a accentuat. Nesupunerea însemna subversiune şi concesiile erau semn de slăbiciune. Această politică a culminat cu evenimentele violente din 1898. Recolta slabă din 1897 şi taxele mari

pe grâul importat a ridicat mult prețul alimentelor. În sud au apărut demonstrații de stradă împotriva prețurilor mari și a crizei la începutul anului 1898 și până în aprilie demonstrațiile aproape s-au generalizat. Guvernul și-a închipuit că în spatele acestor proteste populare se ascunde altceva. Când încercarea de a aresta câțiva vânzători ai unui ziar socialist la Milano a dus la o revoltă generală, autoritățile au crezut că descoperiseră o conspirație socialistă. A fost adusă armata care a înăbușit revolta omorând 200 de persoane. În patru provincii a fost instituită legea marțială, toate persoanele suspecte au fost arestate, iar presa a fost supusă unei cenzuri aspre. Mii de oameni erau închiși pentru cea mai vagă bănuială.

Represiunea a dat rezultate și protestatarii au fost reduși la tăcere, dar problema nu era rezolvată. Opoziția nu a dispărut: doar s-a retras în umbră. Metodele folosite de autorități însă nu au făcut decât să crească nemulțumirea publică. Majoritatea liberalilor erau mai conștienți ca niciodată că represiunea nu putea fi o politică de lungă durată. Pe la începutul noului secol au început să se facă auzite vocile împăcării.

Cel mai convingător susținător al noii înțelegeri a fost Giovanni Giolitti, omul care avea să domine viața politică italiană mai mult de zece ani. Giolitti credea în liberalism și era hotărât să apere constituția, dar mai era și convins că liberalii făcuseră greșeala să ignore revendicările italianului de rând. El chiar considera că tulburările din anii 1890 fuseseră în mare parte din vina liberalilor. În 1900 el declara în Parlament:

Țara e suferindă din punct de vedere politic și moral, dar vina cea mai mare pentru această suferință o poartă clasele de la putere, care au cheltuit sume enorme pentru ele și interesele lor, și au obținut acești bani de la cele mai sărace pături ale populației. Când am apelat la cei bogați să facă un mic sacrificiu în 1893 - în timpul crizei financiare - ei au declanșat o rebeliune în Parlament împotriva guvernului, chiar mai activă decât actuala revoltă a țărănimii siciliene sărace, iar Sonnino care a preluat postul de la mine a trebuit să facă rost de bani mărind și mai mult prețul sării și accizele pe cereale. Deplâng la fel de mult ca oricine lupta

dintre clase, dar cel puțin să fim cinstiți și să ne întrebăm cine a început-o.

Actele de dezordine nu erau un fenomen temporar căruia i se răspundea prin forță însă însemna o schimbare fundamentală în societatea italiană. În 1901 Giolitti declara în Camera Deputaților:

> Mișcarea ascendentă a claselor populare se accelerează pe zi ce trece și este o mișcare de neînvins, deoarece este comună tuturor țărilor civilizate și se bazează pe principiul egalității dintre oameni. Să nu-și facă nimeni iluzii că aceste clase populare pot fi împiedicate să-și cucerească partea lor de influență economică și politică... Depinde în primul rând de noi, de atitudinea partidelor constituționale în relațiile cu clasele populare dacă acestea se vor constitui într-o nouă forță conservatoare sau dacă nu va fi o vijelie care să spulbere bogățiile țării noastre.

Represiunea continuă nu ar fi făcut, deci, decât să alimenteze „lupta dintre clase" și să creeze o mișcare socialistă devotată revoluției. Singura alternativă era să se demonstreze că guvernul putea fi sensibil la cerințele muncii. Guvernele trebuie să înceteze să mai fie considerate dușmanul muncitorului de la oraș și al săracului de la sat. Socialiștii moderați trebuiau încurajați să joace un rol constructiv în viața politică parlamentară, mergând până la a fi invitați să facă parte din guverne liberale.

Ca ministru de interne între anii 1901-3 și apoi ca prim-ministru în perioada 1903-14, cu excepția a trei ani, Giolitti a încercat să pună în practică acest mod de a gândi. În planul reformei sociale el a inițiat trecerea prin parlament a unei legislații care îi obliga pe patroni să acorde o zi liberă pe săptămână, și care interzicea angajarea copiilor sub 12 ani. A crescut bugetul pentru lucrări publice, guvernul ajungând să cheltuiască în 1907 cu 50% mai mult decât cheltuise în 1900. O parte din acești bani au fost folosiți pentru repararea drumurilor, pentru agricultură și pentru a îmbunătăți calitatea apei potabile din sud. Impozitele pe alimente care-i afectau pe cei săraci ceva mai mult decât pe cei bogați au fost micșorate, iar în zonele afectate de malarie se distribuia chinină gratis.

Cea mai controversată atitudine politică a lui Giolitti a fost cea adoptată față de problemele de muncă. Guvernele liberale recunoșteau că muncitorii aveau dreptul la grevă, dar adesea considerau pichetele de greviști ca pe gloate potențial revoluționare care trebuiau împrăștiate de poliție. Astfel stăteau lucrurile în anii 1890, când se foloseau adesea soldați pentru a intimida greviștii. Spre deosebire de predecesorii săi, Giolitti era hotărât ca statul să nu se amestece în disputele dintre patroni și angajați. El considera că muncitorii vor sprijini statul numai dacă guvernul își va păstra neutralitatea în timpul grevelor. Acest punct de vedere a fost foarte vizibil aplicat în 1904, când mișcarea sindicală de stânga a chemat la grevă generală. Chemarea la grevă a avut un larg ecou în orașele din nord, dar guvernul s-a abținut și a refuzat să înăbușe greva. După câteva zile, greva fiind dezorganizată și necoordonată, a încetat. Această înfrângere i-a discreditat pe extremiștii de stânga, dar i-a lămurit pe patroni că nu mai puteau conta pe ajutorul autorităților pentru a-i intimida pe angajați ca să reînceapă lucrul. Giolitti credea că patronii trebuie să fie pregătiți să negocieze cu angajații lor. Atitudinea sa față de patronii intransigenți este ilustrată de un schimb de scrisori între primul ministru și un proprietar de pământ ai cărui lucrători erau în grevă. Proprietarul scria:

> Aș vrea să știți că pentru a preveni pierderile din recoltă mă văd obligat să trudesc pe câmp zi și noapte împreună cu alți membri ai familiei mele.

Primul ministru îi răspundea:

> Sunt fericit, domnule conte, că v-ați apucat să munciți, ceea ce nu poate decât să vă ajute la sănătate și totodată vă va ajuta să înțelegi cât de grea și de amară este viața țăranilor dumneavoastră.

Pentru a îmbunătăți în industrie relațiile dintre cele două părți, guvernul a încurajat numirea unor arbitri. Aceștia erau persoane oficiale independente, care ascultau argumentele ambelor părți și apoi recomandau un compromis. Patronii au început să devină mai înțelegători. Treptat ei au acceptat, de exemplu, ca muncitorii să nu mai

fie arestați fără o acuzație solidă sau pur și simplu pentru că au intrat în grevă.

Linia politică a lui Giolitti a câștigat cu siguranță sprijinul multor socialiști moderați, mai ales al acelora din Camera Deputaților. Deputații socialiști erau pregătiți să sprijine guvernul lui Giolitti în Cameră, devenind chiar parteneri în coaliția sa. Primul ministru a încercat să reînnoade relațiile și cu catolicii. Anticlericalismul nestrămutat al multor liberali, precum și refuzul personal al lui Giolitti de a face concesii în problema Romei arătau că relațiile cu Vaticanul au rămas reci, însă el a reușit să ajungă la o înțelegere promițătoare cu grupurile de catolici moderați. Aceste grupuri se temeau de socialism, dar nu aveau încredere nici în catolicii radicali care spuneau ceva de înființarea unui partid care să promoveze o reformă socială lărgită. Ei au fost încurajați de acordul lui Giolitti de a nu promova o lege care permitea divorțul și astfel și-au dat voturile în favoarea acelor liberali care apărau interesele catolicilor, printre care școlile particulare religioase. Această cooperare putea fi observată mai ales în viața politică locală unde catolicii îi votau pe liberalii simpatizanți, participând ei înșiși cu liste în alegeri. Pe la 1911 catolicii făceau parte din coaliții guvernamentale în orașe ca Torino, Bologna, Florența și Veneția.

Mărețul proiect de *Transformismo* al lui Giolitti, care să unească toți oamenii de bine pentru a proteja statul, părea să dea roade. Socialiștii și catolicii nu mai păreau niște proscriși subversivi din Italia liberă. Totuși coaliția lui Giolitti era foarte fragilă și avea să fie distrusă de urmările unui război colonial și de introducerea votului universal.

a) Războiul din Libia și prăbușirea giolittismului.

În septembrie 1911 Italia a invadat Libia aflată în nordul Africii. Giolitti spera să învingă repede acest avanpost al Imperiului otoman și să înființeze acolo o colonie italiană. Italia nutrea ambiții în legătură cu Africa de Nord încă de la începutul anilor 1880 când Franța i-a smuls Tunisul. În 1911 Franța putea să-și consolideze controlul asupra Marocului și Algeriei și părea să-și îndrepte atenția, stârnind temeri, către vecinul Algerici, Libia. Opinia publică, stârnită de presă, nu mai

suporta încă o umilință și a cerut să se intervină. Giolitti a cedat presiunilor.

Războiul în sine a fost relativ victorios, în comparație, desigur cu campania din Etiopia din 1896. În trei săptămâni au fost cucerite orașele și porturile principale ale Libiei, Turcia cedând formal Italiei teritoriul în octombrie 1912. Forțele armate italiene încă mai erau hărțuite de grupuri arabe de gherilă, dar aventura îi părea guvernului liberal un succes răsunător. După aceea, totuși, victoria a contribuit la prăbușirea speranțelor lui Giolitti privind un măreț *Transformismo*. În primul rând, s-a destrămat alianța tacită dintre socialiștii moderați și liberalii giolittieni. Partidul socialist condamnase războiul și revoluționarii i-au destituit pe reformiștii moderați ca factiune dominantă în cadrul partidului. Ziarul socialist *Avanti,* editat de un instigator tânăr pe nume Benito Mussolini cerea acum desființarea proprietății particulare și îndemna la greve violente pentru răsturnarea statului. Cei cu vederi de dreapta erau înspăimântați, mulți învinovățindu-l pe Giolitti pentru că dusese o politică de conciliere în problemele muncii. Ei nu fuseseră deloc de acord să renunțe la folosirea forței pentru oprirea grevelor și insistaseră că o asemenea slăbiciune nu făcuse decât să încurajeze extremismul aripii de stânga. Astfel de conservatori au început să plece urechea la cei care-l condamnau nu numai pe Giolitti ci întregul sistem liberal. Acești naționaliști disprețuiau manevrele din Parlament, îi acuzau pe politicieni că neglijau interesele Italiei și cereau să se aloce sume mai mari pentru apărare, precum și pentru expansiunea colonială. Italia trebuia să fie cu adevărat „o mare putere" și pentru aceasta era nevoie probabil de o formă de stat autoritar. Naționaliștii nu obțineau prea multe voturi, dar influența lor asupra grupurilor conservatoare - industriași și proprietari de pământuri - era cu mult mai mare. Viața politică italiană era polarizată.

Aceste greutăți cu care se confrunta liberalismul de tip giolittian au fost amplificate de extinderea dreptului la vot în 1912. Răsplata acordată de Giolitti soldaților victorioși din campania libiană a făcut să crească numărul alegătorilor de la 3 la 8,6 milioane. Acum puteau vota toți cei care își satisfăcuseră serviciul miliar, cei care aveau 21 de ani și știau carte, precum și bărbații peste 30 de ani, indiferent dacă știau carte sau nu.

În alegerile generale din 1913 - primele de acest fel în noile condiții - totul părea neschimbat. Din cele 511 locuri din Cameră, diferitele facțiuni liberale dețineau 318 și puteau conta pe încă până la 70 de la liberalii de stânga anticlericali, cunoscuți ca radicali. Față de aceștia, socialiștii puteau aduna doar 78 de locuri - doar cu 4% mai mult față de alegerile din 1909 - iar naționaliștii doar 3 locuri. Era clar, totuși, că majoritatea liberală putuse fi realizată doar în urma unei înțelegeri electorale cu catolicii moderați. Conducătorul grupului catolic moderat se înțelesese cu Giolitti ca acei candidați liberali care promiteau să se opună divorțului și să susțină ordinele religioase și școlile particulare să primească voturile catolicilor. Pentru a-și asigura locurile, 228 de candidați liberali au semnat o declarație prin care se angajau să sprijine asemenea interese catolice. Giolitti a obținut majoritatea, dar era limpede că în epoca votului universal, numărul celor care sprijineau cu devotament liberalismul va fi prea mic pentru a asigura pe viitor majoritatea liberală în Cameră. Era oarecum ironic că guvernul liberal depindea acum de voturile grupărilor catolice. Depinzând de sprijinul catolicilor și cu socialiștii care se împotriveau oricărei cooperări, farsa *transformismo*-ului nu mai putea fi jucată. Dovada a venit în 1914, când radicalii anticlericali loiali și-au retras sprijinul acordat coaliției lui Giolitti. Ei aflaseră despre târgul electoral și simțeau că nu mai puteau sprijini un guvern care depindea așa de evident de vechiul dușman, catolicismul. Giolitti și-a dat demisia imediat. În decurs de câteva luni, Europa a fost prinsă în vâltoarea primului război mondial, un război care a zdruncinat serios liberalismul în Italia.

8. Ce a realizat liberalismul?

Răspunsurile contemporanilor la această întrebare depind de convingerile lor politice. Socialiștii au condamnat regimul ca fiind o formă mascată de exploatare capitalistă a claselor muncitoare italiene. Argumentul era următorul: salariile rămâneseră foarte mici iar programul de lucru foarte lung în comparație cu restul Europei Occidentale. Tot în virtutea aceleiași comparații, avantaje ca ajutorul în caz de îmbolnăvire și pensia erau mici. Orice îmbunătățire a vieții muncitorului italian fusese smulsă cu greu de la un stat mult mai înclinat să folosească armata

pentru a-i strivi pe greviști și grupurile de opoziție politică. Averea țării fusese risipită pe aventuri imperialiste în Etiopia și Libia. Sărăcia cronică era încă larg răspândită. Faptul că cinci milioane de italieni ceruseră să emigreze în Statele Unite ale Americii și în America de Sud, în perioada 1871-1915, a confirmat eșecul liberalismului în încercarea de a lăsa în voia soartei rezolvarea problemei sărăciei. Pentru socialiști, problema nu era dacă regimul liberal se prăbușea sau nu, ci cât de curând urma să se întâmple asta și prin ce metode s-ar putea provoca această cădere. Regimul era unul demn de dispreț și din punctul de vedere al naționaliștilor de dreapta. Acest regim nu avusese ambiția să facă din Italia o forță majoră pe scena europeană. Interesele Itlaiei fuseseră neglijate la Tunis în 1881, iar incompetența guvernului provocase dezastrul de la Adowa în 1896. Pentru naționaliști, marele val de emigrare era și el o rușine națională. Acești emigranți erau bărbați și femei a căror energie ar fi putut fi folosită spentru refacerea economiei și pentru a îngroșa rândurile armatei italiene. Din cauza slăbiciunii sale, liberalismul nu a făcut decât să exacerbeze lupta dinte clase. Statul nici nu a stârpit socialismul, nici nu a oferit muncitorilor italieni alt ideal pertinent în care să creadă. Liberalismul nu insuflase niciodată un „spirit național" italian, nici într-o mică măsură măcar, pentru că politicienii săi erau lipsiți de orice principii. Nu-i preocupau decât propriile cariere și interese și încheiau înțelegeri cu oricine le putea servi scopurile lor egoiste. Giolitti însuși era un monument de asemenea lipsă de încredere în serviciul public. El se aliase cu socialiști, catolici și radicali și încercase cu nerușinare să se folosească de puterea guvernului pentru a falsifica rezultatele alegerilor generale.

Catolicii aveau păreri împărțite în legătură cu liberalismul. Mulți găseau că era greu să sprijine un regim atât de intransigent privitor la drepturile teritoriale ale Papei asupra Romei. Mai mult decât atât, introducerea votului universal încurajase apariția grupurilor catolice care-i ajutau pe țăranii catolici săraci. Guvernele din perioada giolittiană alocaseră bani provinciilor din sud pentru îmbunătățirea lucrărilor de irigații și aprovizionarea cu apă potabilă, dar sumele s-au dovedit total insuficiente. Sărăcia a rămas o problemă disperată mai ales în Sicilia, unde 0,01% din populație stăpânea 50% din pământ, rămânând o mare masă de țărani lipsiți de pământ. Începând cu anii 1890, locuitorii din

sud formau majoritatea celor 200.000 de italieni care emigrau peste ocean în fiecare an. Acesta dovedea cât de serioasă era „problema sudului".

Grupurile catolice care considerau reforma socială un mijloc de atenuare a sărăciei continue aveau să facă parte din Partidul Popular Catolic *(Popolari)* înființat după primul război mondial și erau hotărâte să nu se lase absorbite în sistemul liberal. Pentru ei, liberalii reprezentau o elită urbană educată, pe care o interesa și înțelegea prea puțin Italia așa cum era ea, de fapt. Pe de altă parte, catolicii mai conservatori din punct de vedere social, considerau regimul infinit mai acceptabil decât socialismul. Liberalismul nu era defel un regim ideal, dar ei se temeau că un partid politic catolic condus de niște reformatori mai radicali ar fi mult mai puțin binevoitor decât liberalii în a le apăra interesele. În orice caz, Papa încă nu era pregătit să permită formarea unui partid politic catolic care putea fi rival al propriei sale autorități.

Liberalii aveau, bineînțeles, o altă viziune asupra evenimentelor. Se simțeau înconjurați și asediați de forțe neprietenoase dar erau mândri de ceea ce realizaseră. Ei păstraseră unitatea Italiei mai bine de 40 de ani, finanțaseră învățământul pentru masele largi și stătuseră la cârma industrializării țării. Învățământul, serviciul militar și dezvoltarea economică ajutaseră la modelarea „cetățeanului italian" din masa de oameni care fuseseră ținuți în bezna sărăciei și superstițiilor, neavând nici cea mai mică idee de ceea ce se petrecea în afara satului lor. Misiunea lor nu se încheiase, iar pericolele dinspre extrema stângă și extrema dreaptă nu dispăruseră, dar majoritatea liberalilor nu disperau. Era adevărat că problema sudului nu fusese rezolvată, dar se făcuseră unele încercări de îmbunătățire a situației și, la urma urmei, problema era în mare măsură imposibil de soluționat. Marii proprietari de pământuri și politicienii din sud dejucaseră planurile alcătuite în 1906 de modificare a sistemului funciar, promovând o creștere a numărului de ferme date în arendă. Nici oamenii de rând nu păreau prea dornici să muncească, preferând să se angajeze în activități criminale în organizații de felul Camorrei din Neapole. Nu păreau dornici nici să-și trimită copiii la școală, lăsându-i cu bună știință să lipsească nemotivat. Pe scurt, sudul își era propriul său aprig dușman. Cât despre emigrare, aceasta s-a dovedit a fi o folositoare supapă de siguranță, mai ales pentru societatea din sud.

Datorită emigrării, rata şomajului a scăzut şi salariile au crescut. Cei cu convingeri liberale credeau că, în ciuda tututor problemelor, Italia liberală făcuse progrese substanţiale. Un stat înapoiat, abia unificat îşi ocupase în sfârşit locul cuvenit printre puterile europene moderne.

Privind lucrurile dintr-o perspectivă istorică, este clar că în 1915 Italia se confrunta cu numeroase probleme atât politice cât şi economice - „problema sudului" este un exemplu concludent - dar în ce măsură era răspunzător de această situaţie regimul liberal este încă discutabil. Oare liberalii au progresat cu adevărat în modernizarea Italiei sau prin politica pe care au dus-o au frânat dezvoltarea şi au agravat fărâmiţarea în sânul societăţii italiene? Sprijinul popular redus de care se bucura regimul în societatea italiană l-a făcut vulnerabil la atacurile extremelor politice, dar oare în 1915 liberalismul era deja condamnat? În 1925 liberalismul era deja mort, dar care erau cauzele prăbuşirii - era oare acesta rezultatul primului război mondial şi al schimbărilor politice, economice şi sociale pe care le-a provocat sau regimul intrase deja în criză înainte de război? Această întrebare se va pune în următorul capitol dar ar fi bine să începeţi de pe acum să vă formaţi propria părere despre puterea şi realizările acestui regim. În acest sens vă pot ajuta următoarele date statistice:

Schimbări în societatea italiană 1870 - 1915

Populaţie	Venit naţional*	Venit/persoană*
1871 - 27,0 milioane	1895 - 61 miliarde lire	1895 - 1.900 lire
1881 - 28,5 milioane	1915 - 92 miliarde lire	1915 - 2.500 lire
1901 - 32,5 milioane		
1913 - 36,0 milioane	*Modificat în funcţie de rata inflaţiei	

Producţie industrială

oţel (milioane tone)

Italia	Marea Britanie
1871 - 0,1	1871 - 0,3
1913 - 0,93	1913 - 7,6

Valoarea comerţului exterior (miliarde dolari americani)

	1860	1913
Marea Britanie	2,0	7,5
Germania	0,8	4,3
Franţa	0,5	2,2
Italia	0,3	1,8

Societate

populație angajată în agricultură (%)	în industrie (%)
1871 - 68%	1871 - 13 %
1913 - 57% (comparativ cu Marea Britanie (15%)	1913 - 23%

Decese la 1.000 locuitori/an

Anul	Nordul Italiei	Sudul Italiei	Marea Britanie
1881 - 5	26,1	29,4	19,4
1921 - 5	16,0	19,6	15,0

Analfabetismul în rândul adulților (%)

Anul	Nordul Italiei (Piemont)	Sudul Italiei (Basilicata)	Marea Britanie
1871	42,3	88,0	23,0
1911	11,0	69,3	5,0

Emigrare peste ocean (milioane)

Anul	Italia	Marea Britanie
1881 - 90	1,0	0,26
1891 - 1900	1,5	0,17
1901 - 10	3,2	0,28
1911 - 13	1,2	0,46

Să luăm notițe despre *„Monarhia liberală* 1870 - 1915"

Citind acest capitol trebuie să vă puneți următoarele întrebări: (i) Cu ce probleme s-au confruntat conducătorii Italiei în 1870? (ii) Cât de mult au intenționat grevele Italiei să se implice în rezolvarea acestor probleme și cu ce rezultate? (iii) Având în vedere că acest regim urma să se prăbușească în 1925, vedeți vreun semn în istoria perioadei 1870-1915 care să indice acest lucru?

Titlurile și subtitlurile care urmează vă oferă un cadru pentru notițele dumneavoastră:

1. Crezuri și obiective liberale.

2. Probleme cu care se confruntă regimul în 1870 - lipsa identității naționale; ostilitatea Bisericii Catolice; sudul și înapoierea economică.
3. Sistemul politic liberal - ce critici i s-au adus? Cum și-au apărat liberalii sistemul?
4. Viața politică. 1870 - 1887 - consolidarea regimului.
4.1. Depretis și politica *transformismo*-ului.
4.2. Critici aduse lui Depretis.
5. Viața politică 1887 - 96.
5.1. Protest și reprimare.
5.2. Eșecul politicii coloniale.
6. Alternative ale regimului liberal.
6.1. Socialismul - atitudinea față de stat.
6.2. Catolicismul - teama de socialism; participare crescândă la viața politică națională.
7. Viața politică 1896 - 1914 - epoca lui Giolitti.
7.1. Convingerile politice ale lui Giolitti.
7.2. Încercări de a împăca socialiștii și catolicii cu regimul.
7.3. Războiul din Libia și prăbușirea giolittismului.
8. Ce a realizat liberalismul?

Să răspundem la întrebări eseu despre: *„Monarhia liberală* 1870 - 1915"

Majoritatea întrebărilor de acest fel cer studentului să se refere la perioada luată ca întreg. Rar se întâmplă ca un examinator să ceară o analiză în detaliu a unui anumit deceniu sau a unui anume om de stat.

O întrebare tipică este:

1. Cu ce probleme se confruntă Italia în 1870 și în ce măsură au fost ele rezolvate până în 1914?

Este o întrebare foarte directă, cu condiția să nu cedați tentației de a povesti evenimentele dintre 1870 și 1914. Trebuie să folosiți metoda analitică! O cale simplă, dar eficientă ar fi să vă recitiți notele asupra capitolului și să dați un titlu fiecărei probleme cu care se confruntă

regimul la începutul perioadei. Nu scrieți mai mult de două sau trei fraze sub fiecare titlu explicând natura problemei. Puteți încerca apoi să grupați aceste probleme pe categorii - unele categorii posibile fiind „amenințări economice" și "amenințări politice la adresa regimului".

Apoi faceți acest lucru și pentru problemele cu care se confruntă Italia în 1914, dar pe o foaie separată. Comparați cele două liste notându-vă acele probleme care s-au amplificat, ca și cele care au dispărut sau, după părerea dumneavoastră, și-au pierdut din importanță. De ce au avut loc aceste schimbări? S-au accentuat problemele vechi din cauza intervenției sau a neintervenției guvernului? Au dispărut problemele datorită politicii guvernelor?

Ar trebui să vă notați și orice problemă nou apărută, care nu existase în 1870, dar cu care se confrunta Italia în 1914. De exemplu, una din probleme ar putea fi: naționaliștii și cerințele lor. Considerați că în linii generale problemele Italiei s-au amplificat sau s-au redus? Acum trebuie să vă hotărâți ce idee urmăriți în lucrarea dumneavoastră. Încercați să alcătuiți o frază de introducere care să înglobeze ideea pe care urmează să o dezvoltați. De exemplu, dacă ați ajuns la concluzia că guvernul a făcut foarte puțin pentru a îndrepta situația țării și că situația s-a agravat până în 1914, trebuie să spuneți acest lucru în prima frază. În restul paragrafului introductiv trebuie să amintiți pe scurt care probleme s-au agravat și ce alte noi probleme au apărut. Restul eseului trebuie să explice cum și de ce s-a agravat fiecare problemă în parte.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Monarhia liberală* 1870 - 1915"

1. Filozofia și politica lui Giolitti

Citiți cu atenție fragmentele din discursurile lui Giolitti în fața Parlamentului (paginile 34 și 35) și scrisoarea lui către proprietarul de pământ (pag. 36). Răspundeți la următoarele întebări:

a) În primul fragment din anul 1900 Giolitti descrie Italia ca fiind „suferindă din punct de vedere politic și moral". Ce evenimente din deceniul anterior ar fi putut să-i motiveze un asemenea punct de vedere?

b) Ce a vrut Giolitti să spună cu „mişcarea ascendentă a claselor populare" (al doilea fragment)?
c) Cine erau „partidele constituționale" descrise în al doilea fragment?
d) Cât de mult ne ajută cele trei fragmente să înțelegem de ce a ajuns Giolitti să fie atât de antipatizat de mulți conservatori
e) italieni?
În ce măsură a reuşit Giolitti să reducă „lupta dintre clase"?

2. Economie şi societate 1870 - 1915

Examinați cu atenție datele statistice privind schimbările din economia şi societatea italiană la pag. 42 şi 43 Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Care din următoarele păreri este sprijinită de datele statistice? Explicați răspunsul:
- În 1913 Italia s-a transformat într-o societate industrială.
- „Problema sudului" nu a fost rezolvată în timpul regimului.
- Înființarea învățământului de stat a redus simțitor nivelului analfabetismului.
b) De ce a scăzut numărul deceselor?
c) În ce măsură sugerează datele statistice că Italia liberală a progresat mult în perioada 1870 - 1915?
d) Ce întrebare ar putea să pună un istoric în legătură cu situația socio-economică a epocii pe baza unor astfel de date statistice?

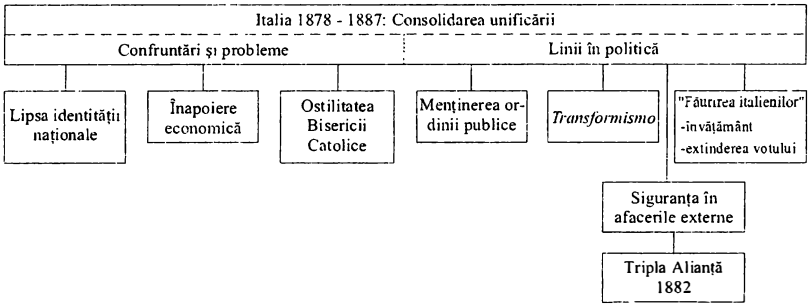
Italia 1878 - 1887: Consolidarea unificării
Confruntări și probleme
Linii în politică
Lipsa identității naționale
Înapoiere economică
Ostilitatea Bisericii Catolice
Menținerea ordinii publice
Transformismo
"Făurirea italienilor"
-învățământ
-extinderea votului
Siguranța în afacerile externe
Tripla Alianță 1882

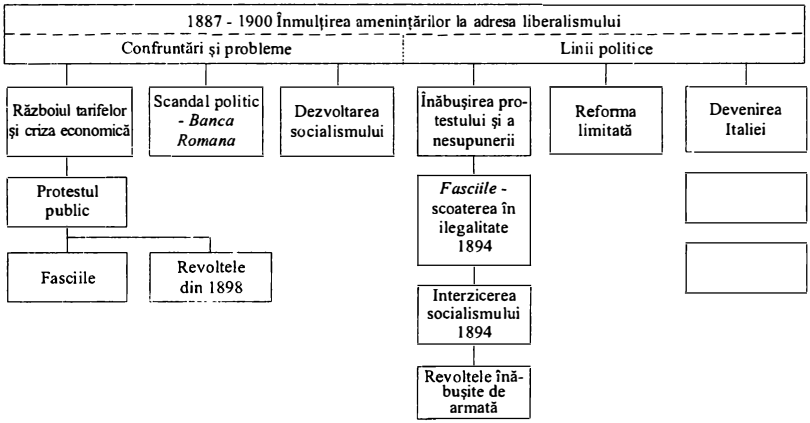
1887 - 1900 Înmulțirea amenințărilor la adresa liberalismului
Confruntări și probleme
Linii politice
Războiul tarifelor și criza economică
Scandal politic - Banca Romana
Dezvoltarea socialismului
Înăbușirea protestului și a nesupunerii
Reforma limitată
Devenirea Italiei
Protestul public
Fasciile
Revoltele din 1898
Fasciile - scoaterea în ilegalitate 1894
Interzicerea socialismului 1894
Revoltele înăbușite de armată

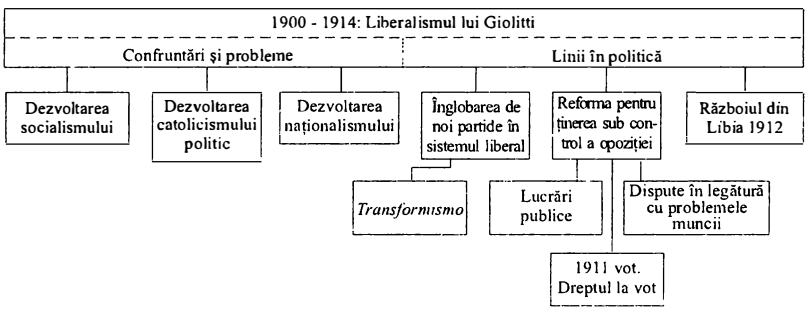
1900 - 1914: Liberalismul lui Giolitti
Confruntări și probleme
Linii în politică
Dezvoltarea socialismului
Dezvoltarea catolicismului politic
Dezvoltarea naționalismului
Înglobarea de noi partide în sistemul liberal
Reforma pentru ținerea sub control a opoziției
Războiul din Libia 1912
Transformismo
Lucrări publice
Dispute în legătură cu problemele muncii
1911 vot. Dreptul la vot

CAPITOLUL 3

Ascensiunea fascismului

1. Italia în război

În august 1914 marile puteri ale Europei au intrat în război. Italia a rămas însă de-o parte. Apartenența la Tripla Alianță ar fi obligat-o să sprijine Germania şi Austro-Ungaria, dar guvernul de la Roma a declarat Alianța nulă. S-a motivat că Austria a încălcat tratatul atacând Serbia fără să se consulte cu Italia şi înercând să-şi extindă imperiul în Balcani.

Marea majoritate a italienilor au salutat această hotărâre. Nu aveau prea mult de câştigat luptând alături de Austro-Ungaria, o țară care ocupa teritorii locuite de vorbitori de italiană, cum erau, mai ales Trentino şi Istria (vezi harta de la pag.67)

Dacă cei mai mulți italieni se mulțumeau cu neutralitatea, mulți liberali aveau presimțiri rele. Le era teama că, în urma victoriei Germaniei şi Austro-Ungariei, țara lor va rămâne pradă marilor puteri supărate că Italia le-a trădat. Pe de altă parte, dacă ar câştiga puterile Antantei (Marea Britanie, Franța şi Rusia) ele nu vor avea înțelegere pentru ambițiile Italiei în legătură cu zona mediteraneană, dacă Italia nu va fi întreprins nimic pentru victoria lor. Guvernul era tot mai convins că Italia trebuie să intre în război la un moment dat şi că ar fi trebuit să negocieze cu ambele părți pentru a se alătura în termenii cei mai avantajoşi fie Triplei Alianțe fie Antantei. Această politică a fost încurajată de îndemnurile gălăgioase ale presei naționaliste ca Italia să nu piardă ocazia să devină o mare putere.

Negocierile au continuat pe tot parcursul primelor luni ale lui 1915. Deşi Austro-Ungaria era dispusă să facă nişte concesii teritoriale, a devenit foarte clar că acestea nu cuprindeau zonele unde se vorbea italiana, Trentino sau oraşul Triest. În schimb, Antanta a promis Italiei că va primi nu numai Trentino şi Triest, dar şi alte teritorii austriece din sudul Tirolului, Istria şi Dalmația (vezi harta de la pag.67). Astfel regatul italian ar fi avut supremația în Marea Adriatică. De aceea n-a

fost o surpriză faptul că în mai 1915 guvernul a declarat intrarea în primul război mondial de partea Antantei. Hotărârea a fost fatală. Războiul avea să aibă consecințe devastatoare asupra vieții sociale, economice și politice din Italia. Deși hotărârea de a intra în război a fost aclamată de mulți naționaliști exaltați, intervenția italiană nu a însuflețit masele. Unui sudic amărât, de exemplu, îi era greu să se entuziasmeze la gândul de a lupta pentru alipirea câtorva zone unde se vorbește italiana, zone aflate la frontiera de nord-est a țării. Catolicii au fost făcuți să înțeleagă că, deși Biserica Catolică sprijinea din plin efortul de război, nu ar putea totuși să considere Austria catolică un dușman. Socialiștii condamnau fără echivoc conflictul ca fiind un război capitalist sau un război al „celor mari". Chiar câțiva liberali grupați în jurul lui Giolitti au atacat decizia de intrare în război.

În ciuda lipsei de entuziasm față de război, circa cinci milioane de oameni au fost totuși mobilizați. Marea lor majoritate au luptat cu vitejie, au îndurat niște condiții îngrozitoare pe linia frontului, acceptând rații de mizerie și o soldă derizorie. Cu toate acestea, mult așteptata victorie nu s-a materializat, iar armata italiană, condusă de niște lideri nepricepuți, s-a pomenit târâtă într-un război de uzură. Pierderile au fost uriașe. De multe ori erau sacrificate mii de vieți într-o încercare de a mai câștiga câteva sute de metri pe panta muntelui.

Până la urmă, după doi ani de război, armata italiană a fost scoasă din luptă în urma unui atac-surpriză austro-german. La bătălia de la Caporetto, 700.000 italieni s-au retras în dezordine pe o distanță de 160 km, până când frontul a putut fi apărat pe râul Piave. Au fost luați prizonieri 300.000 italieni. Cadorna, comandantul șef al armatei, punea înfrângerea pe seama lașității trupelor. În consecință el a ordonat pedepsirea câtorva mii de soldați. Naționaliștii au acuzat guvernul pentru lipsa de eficiență în dirijarea ostilităților și în aprovizionarea trupelor. Guvernul l-a învinuit însă pe Cadorna însuși și l-a schimbat din funcție. În ciuda certurilor, situația s-a stabilizat. Pe măsură ce anul 1918 se apropia de sfârșit, lipsa de alimente și de material de război combinată cu o epuizare generală datorată războiului au slăbit hotărârea Austro-Ungariei și Germaniei. În octombrie, în timp ce Germania se retrăgea din fața ofensivei anglo-franceze, armata italiană a atacat Austria. În lupta care a urmat, pierderile au fost mari de ambele părți,

italienii având 40.000 morți și răniți. În cele din urmă, voința Austriei de a rezista s-a frânt și forțele italiene s-au ales cu 500.000 prizionieri de război. Victoria cunoscută sub numele de bătălia de la Vittorio Veneto a determinat Austria să ceară pace. S-a semnat un armistițiu la 3 noiembrie 1918.

2. Moștenirea primului război mondial

Războiul s-a terminat. Înfrângerea de la Caporetto a fost răzbunată iar țara aștepta cu nerăbdare să se bucure de fructele victoriei. Cu toate acestea, italienii aveau să fie dezamăgiți. Războiul amplificase pretențiile Italiei vizând statutul de mare putere, dar teritoriile promise și așteptate cu nerăbdare întârziau să le fie acordate. Mai mult decât atât, războiul crease Italiei grave probleme interne, care aveau să adâncească fărâmițarea politică și socială deja existente.

Mai întâi de toate, cheltuielile de război fuseseră enorme. Muriseră 650.000 de oameni și încă un milion fuseseră grav răniți. Banii cheltuiți pentru întreținerea armatei (muniții și hrană) puseseră la grea încercarea trezoreria italiană. Fuseseră împrumutate sume uriașe din Marea Britanie și Statele Unite ale Americii - datoria națională crescuse de la 16 miliarde lire în 1914 la 85 miliarde lire în 1919. Totuși aceste împrumuturi s-au dovedit insuficiente pentru a plăti cheltuielile de război și guvernul a recurs la imprimarea de bani. Această măsură a avut un efect dramatic. Inflația creștea progresiv: sume tot mai mari de bani acoperite în practică de un număr tot mai restrâns de bunuri.

Inflația a distrus economia, lovind mai ales în clasa mijlocie. Sufereau și proprietarii de pământ care trăiau din arendă și funcționarii publici (angajați la stat) ale căror salarii nu puteau ține pasul cu prețurile în creștere. N-au scăpat nici muncitorii din fabrici. Între 1915 și 1918, puterea lor de cumpărare a scăzut cu 25%. Industriașii, dimpotrivă, o duceau bine de pe urma războiului. Ei avcau piață de desfacere asigurată, cu condiția ca ceea ce produceau să fie legat de efortul de război. Pe măsură ce inflația creștea, ei doar măreau prețurile și un guvern obsedat de victoria militară continua să le cumpere produsele. Mari companii precum Pirelli (anvelope) și Montecatini (produse chimice) au avut

profituri uriaşe în timp ce Fiat s-a extins într-atât încât a ajuns în 1918 cel mai mare producător de vehicule comerciale din Europa. Victoria însă a pus capăt profiturilor uşoare. Nu mai era nevoie de puşti, artilerie, camioane sau altele de acest fel, în cantităţi enorme. Un guvern care în 1918 cheltuise cu 23,3 miliarde lire mai mult decât adunase din impozite nu-şi mai putea permite să încheie contracte rentabile. Profiturile au scăzut odată cu scăderea cheltuielilor. Veneau vremuri grele şi pentru industrie.

Şi pentru că o nenorocire nu vine niciodată singură, în ceea ce îi privea pe industriaşi, sfârşitul războiului a dus la un val de răzvrătiri pe piaţa muncii. Disciplina din fabrici din timpul războiului întărită de militarizare, era acum mai destinsă. Muncitorii iritaţi de programul prelungit, de scăderea salariilor reale din cauza inflaţiei şi de interzicerea acţiunilor greviste se eliberau acum de frustrări. În cursul anului 1918 peste un milion de muncitori au luat parte la greve, numărul de membri ai sindicatelor socialiste crescând de la 1/4 milion câţi erau în 1918 la două milioane în 1920.

Aceasta era situaţia economică dezastruoasă cu care erau confruntaţi soldaţii care se întorceau de pe front. Multsperata prosperitate nu era de găsit nicăieri. Fabricile ale căror profituri erau în scădere nu aveau nici pe departe intenţia să angajeze noi muncitori. Rata şomajului creştea, depăşind cifra de două milioane în 1919. Pentru sacrificiile făcute de soldaţi, aceasta părea să fie o răsplată prea nedreaptă.

3. „Ameninţarea" socialistă

Pe măsură ce situaţia din economie se degrada, se accentua şi fărâmiţarea politică. Muncitorii din industrie s-au înscris în număr mare în Partidul Socialist, numărul membrilor acestuia crescând de la 50.000 în 1914 la aprox. 200.000 până în 1919. Partidul renunţase demult la reforma treptată pe care încercase Giolitti s-o încurajeze în anii premergători războiului, şi acum pleda pentru revoluţie. Inspiraţi de revoluţia din Rusia din 1917, socialiştii cereau răsturnarea statului liberal. Ţelul urmărit, conform declaraţiilor partidului, era o „republică socialistă" şi „dictatura proletariatului". Congresul din 1919 a stabilit clar că pentru a realiza aceste deziderate „proletariatul trebuie să recurgă la violenţă

pentru a smulge puterea din mâinile burgheziei". Asemenea declarații extremiste nu i-au descurajat pe alegători. Dimpotrivă, în alegerile din noiembrie 1919, primele ținute în condițiile votului universal pentru bărbați, socialiștii au convins orașele din nord, obținând 32,4% din votul național și câștigând 156 locuri. Partidul devotat revoluției era acum cel mai mare grup unic din parlamentul italian.

Clasa mijlocie precum și cele cu vederi conservatoare erau înspăimântate. Temerile lor păreau s-au confirmat când noii deputați socialiști au întrerupt discursul regelui în fața Camerei, strigând „trăiască republica socialistă", după care au ieșit mărșăluind și intonând imnul socialist „Steagul roșu". Deși această atitudine a socialiștilor era doar o simplă poză - pentru că ei încă nici nu se gândiseră cum să facă revoluția - multă lume a remarcat doar aspectul revoluționar, nicidecum lipsa de organizare din cadrul mișcării socialiste. Unor astfel de oameni venirea la putere a „bolșevicilor" li se părea iminentă și, spre nemulțumirea lor, guvernul nu părea să întreprindă nimic pentru a înlătura această amenințare. În loc să folosească puterea statului pentru a înăbuși grevele și a-i hărțui pe socialiști, guvernul condus de Nitti căuta să-i convingă pe industriași să facă concesii muncitorilor. Proprietarii de magazine au fost șocați când guvernul a cedat în fața celor care protestau împotriva creșterii exponențiale a prețurilor la alimente. Guvernul alcătuise comitete responsabile cu alimentația care rechiziționaseră rezerve de alimente și stabiliseră alte prețuri. Inflația continuă care provocase demonstrații în care se solicita hrană a fost considerată drept o dovadă a incompetenței guvernamentale.

În plus, proprietarii de pământ erau speriați de eșecul guvernului în stoparea extinderii revoluției la țară. Mulți țărani ocupau teren necultivat pe care îl lucrau în folos propriu. Lucrătorii din agricultură aderau în număr tot mai mare la sindicatele socialiste, mai ales în provinciile Emilia și Romagna și începeau să ceară salarii mai mari și garantarea contractului de angajare.

4. „Victoria mutilată"

Dreapta a condamnat guvernul nu numai datorită așa-zisei „amenințări socialiste". Naționaliștii care i-au considerat întotdeauna

pe liberali prea slabi şi incompetenţi în conducerea războiului, erau acum convinşi că guvernul nu va reuşi să apere interesele Italiei la conferinţa de pace. Ei cereau ca Italia să primească nu numai acele teritorii stabilite în cadrul înţelegerii cu Antanta în 1915 (Tirolul de Sud, Trentino, Istria şi părţi din Dalmaţia) ci şi oraşul Fiume aflat pe graniţa Istriei (vezi harta de la pag. 67). Când Marea Britanie şi S.U.A au refuzat să-i predea Italiei Fiume, motivând că, în ciuda populaţiei italiene majoritare, oraşul era vital pentru economia noului stat iugoslav, naţionaliştii au dat vina pe slăbiciunea liberală. Iar când au constatat că Italia nu va primi nici Dalmaţia, pe motiv că acolo trăiau prea puţini italieni şi că nu va lua parte nici la împărţirea fostelor colonii germane din Africa, naţionaliştii au fost revoltaţi. După părerea lor, Italia fusese înşelată. Sacrificiile ei fuseseră răsplătite cu o „victorie mutilată" şi vinovat era liberalismul!

Soldaţii demobilizaţi, luptându-se să se integreze în societatea civilă în care era greu să găsească un loc de muncă, au considerat reglementările pentru pace ca pe o nouă umilinţă. Mulţi foşti ofiţeri, mai cu seamă, se temeau că Italia expansionistă pentru care ei luptaseră, era subminată de un guvern lipsit de fermitate. Italia lor cădea în mâinile revoluţionarilor socialişti care îşi dăduseră toată osteneala să saboteze efortul de război. Astfel de oameni considerau că liberalismul şi sistemul parlamentar se dovediseră nişte eşecuri deplorabile. Italia trebuia să devină dinamică şi puternică prin alte metode.

In septembrie 1919, intelectualul naţionalist Gabriele D'Annunzio a condus 2.000 de oameni înarmaţi în oraşul Fiume şi l-au ocupat în pofida guvernului italian. Naţionaliştii şi mulţi foşti soldaţi l-au aclamat ca pe întruchiparea Italiei pe care ei îşi doreau s-o creeze.D'Annunzio le dovedeşte că rezultatele se obţin acţionând hotărât, fără teama de a folosi forţa, şi nu îngăduindu-şi discuţii şi negocieri luni de zile. Criticii regimului liberal au constatat cu satisfacţie că guvernul era lipsit de voinţa şi de curajul de a trimite trupe pentru a finaliza ocupaţia.

Timp de un an înflăcăratul D'Annunzio a condus Fiume, organizând mereu parăzi în timpul cărora adepţii lui înarmaţi umblau ţanţoşi pe străzi redactând constituţii ipotetice pentru oraş. A devenit eroul zilei în întreaga Italie. Stilul său teatral, importanţa pe care o dădea publicităţii şi acuzaţiile numeroase aduse guvernului au făcut din el un fel de model

pentru alt dușman al liberalismului, Benito Mussolini. Acest ziarist și politician ambițios, liderul unui obscur partid politic pe vremea când D'Annunzio intra victorios în Fiume, avea să devină primul prim-ministru fascist al Italiei și în 1925 avea să fie dictatorul țării.

5. Mussolini și nașterea fascismului

Benito Mussolini, la 36 de ani în 1919, avea deja o carieră pestriță. Se născuse în Predappio - un orășel din Romagna, fiul unei directoare de școală - catolică evlavioasă - și al unui fierar cu vederi revoluționare. Nu fusese un elev sclipitor, fiind înclinat mai mult spre aroganță și lăudăroșenie decât spre studiu. Absolvind școala, Mussolini a predat în câteva școli sătești fără să arate prea mult interes pentru munca lui.

În 1902 Mussolini a plecat în Elveția unde a dus-o greu, îndeplinind munci ocazionale. A citit însă mult și după un an propovăduia nevoia de a înfăptui o revoluție violentă. In 1904 s-a întors în Italia și s-a apucat de ziaristică. Articolele lui condamnau Biserica și îndemnau la lupta de clasă. În 1910 edita un mic săptămînal socialist în orașul Forli din provincia lui natală. Un an mai târziu a fost închis pentru că încercase să organizeze o insurecție împotriva războiului din Libia. Faptele sale l-au ajutat să avanseze în rândurile Partidului Socialist, iar la eliberarea sa din închisoare, în 1912, a fost numit redactor al ziarului de partid *Avanti.* Stilul său jurnalistic era agresiv și coroziv trecând cu vederea folosirea violenței și condamnând statul liberal și pe acei socialiști reformiști care vroiau să colaboreze cu acest stat. El declara răspicat că singura politică pe care trebuie s-o urmeze Partidul Socialist este revoluția.

Izbucnirea primului război mondial avea să schimbe spectaculos cariera lui Mussolini. Partidul Socialist din care făcea parte condamna războiul ca pe o luptă imperialistă dusă pe cheltuiala claselor muncitoare din Europa și cerea ca Italia să rămână neutră. Dar Mussolini vedea conflictul ca pe un eveniment care avea să zguduie din temelii societatea, netezind drumul spre revoluție. În noiembrie 1914, el și-a dat demisia de la *Avanti* și a înființat o nouă publicație, *Il Popolo d'Italia*. Publicația susținea că este socialistă, dar milita pentru intrarea Italiei în război. Exclus din Partidul Socialist, Mussolini a acceptat acum sprijin financiar

din partea unor companii, ca Fiat, care aveau de câştigat din contractele pentru armament, în eventualitatea intrării în război. Articolele lui au ajutat la declanşarea revoltei din mai 1915 în favoarea intervenţiei, iar el avea să declare mai târziu, fără justificare, că aceste dezordini publice au împins un guvern şovăitor în război.

Mussolini a fost înrolat în armată în septembrie 1915, dar nu a ajuns decât la gradul de caporal. În 1917, în urma unui accident petrecut în timpul instrucţiei, a fost lăsat la vatră ca invalid reluând munca editorială la *Il Popolo*. Pentru înfrângerea de la Caporetto, el dădea vina pe defetismul şi incompetenţa guvernului, declarând că Italia are acum nevoie de un dictator care să dirijeze cu reală fermitate efortul de război. Deşi încă nu o declara public, credea că el este omul potrivit pentru acest rol. În cursul anului 1918 el a căutat să creeze prin publicaţia lui o nouă mişcare politică menită să promoveze atât naţionalismul, cât şi reforma socială. El încerca să atragă de partea sa soldaţii care n-aveau nici o tragere de inimă să se întoarcă la sărăcia de la sat sau de la oraş după terminarea războiului. În iulie 1918, el a încetat să mai susţină că *Il Popolo* este socialist, afirmând în schimb că este „ziarul combatanţilor şi producătorilor".

Mussolini credea că a venit timpul să treacă de la vorbă la faptă. Aşadar, în martie 1919, el a organizat întâlnirea inaugurală a noii mişcări, *Fasci di Combattimento,* adică „Grupul de Luptă". N-au venit decât 100 de persoane la întâlnirea de la Milano. Aceştia reprezentau un spectru larg de vederi politice, incluzând naţionalişti, republicani, anarhişti precum şi pictori şi poeţi radicali. Nu aveau prea multe în comun, în afară de ura faţă de Statul liberal şi disprețul faţă de retorica luptei de clasă a socialiştilor. Cu toate acestea, au reuşit să schiţeze un program politic care cuprindea atât tendinţele expansioniste ale Italiei, cât şi următoarele declaraţii de intenţie, de orientare stângistă:

1 1. O nouă Adunare Naţională ... (se va constitui).
2. Proclamarea Republicii Italiene.
4. Desfiinţarea tuturor titlurilor de noblețe.
9. Desfiinţarea tuturor companiilor pe acţiuni, industriale sau
5 financiare. Suprimarea oricăror speculaţii ale băncilor sau ale bursei.

10. Controlul şi impozitarea averii personale. Confiscarea venitului neproductiv.
12. Reorganizarea producţiei pe bază de colaborare şi participarea directă a muncitorilor la profituri.

Totuşi, la începuturi mişcarea fascistă era lipsită de coeziunea necesară formării unui partid politic, cu o disciplină de partid. Când D'Annunzio ocupa Fiume, spre sfârşitul anului 1919, fasciştii nu erau decât un mic grup de agitatori radicali. Renumele lui Mussolini nu se datora însă autoproclamatei sale poziţii de lider al mişcării fasciste, ci era mai degrabă rezultatul stilului lui gazetăresc agresiv din ziarul *Il Popolo d'Italia*. Dovada eşecului mişcării iniţiate de el pare să fi apărut în cadrul alegerilor generale din noiembrie 1919. Nu numai că Mussolini nu a devenit deputat, obţinând doar 5.000 de voturi din cele 270.000 validate la Milano, dar fascismul a eşuat peste tot. Reprezentanţii săi nu au obţinut nici măcar un loc în Parlament şi la sfârşitul anului existau poate doar 4.000 de adepţi ai fascismului în întreaga Italie. Mişcarea părea sortită pieirii. Mussolini avea totuşi să fie salvat de eşecul guvernului în a-i convinge pe conservatorii italieni că puteau să facă faţă presupusei ameninţări socialiste. De unde aproape că fuseseră daţi uitării în decembrie 1919, în decurs de aproape un an, fasciştii au devenit o forţă puternică pe scena politică.

6. Ascensiunea fascismului 1919 - 1921

Alegerile din noiembrie 1919 îl dezamăgiseră pe Mussolini, dar au provocat mari greutăţi şi guvernului liberal. Liberalii şi aliaţii lor au putut număra doar vreo 180 de locuri şi încă le lipseau coeziunea şi disciplina de partid. Camera Deputaţilor, destinată să protejeze şi să promoveze liberalismul, adăpostea acum un Partid Socialist revoluţionar care ocupa 156 de locuri şi Partidul Popular Catolic (PPI) cu 100 de locuri. Guvernul liberal al lui Nitti a supravieţuit, dar se sprijinea pe deputaţii catolici pentru a întreţine o majoritate fragilă.

PPI-ul, sau *Popolari,* cum mai era cunoscut, fusese înfiinţat în ianuarie 1919, când Papa a ridicat interdicţia asupra formării unui astfel de partid catolic. Partidul *Popolari,* condus de preotul sicilian Don

Sturzo, cuprindea atât catolici conservatori cât şi catolici hotărâţi să îmbunătăţească starea ţărănimii. Aceasta era o coaliţie dificilă, reprezentanţii celor două părţi reuşeau mult mai uşor să găsească punctele de vedere divergente, decât să aducă un program politic comun coerent. Ea nu îşi propunea să joace un rol politic major în guvern, dar era gata să sprijine guvernele liberale în schimbul unor concesii de ordin politic. În ciuda acestui fapt, PPI şi-a păstrat suspiciunile în privinţa liberalismului, neuitând tradiţionalul anticlericalism al liberalilor.

Guvernul lui Nitti era discreditat în ochii multora de cele petrecute la Fiume, nefiind simpatizat nici de stânga, nici de dreapta pentru că nu vroia nici să înfăptuiască marea reformă, nici să înăbuşe protestele. Lupta a continuat până în iunie 1920. Odată însă cu dimunuarea sprijinului acordat de *Popolari,* majoritatea şi aşa fragilă de care beneficia Nitti nu a mai putut fi susţinută şi el şi-a dat demisia fără prea mult zgomot. A fost înlocuit de Giovanni Giolitti. Încă odată, marele exponent al *transformismo*-ului a încercat să facă apel atât la cei cu orientare de stânga cât şi de dreapta, vorbind despre dreptul muncitorilor de a participa la conducere, plănuind în acelaşi timp reducerea cantităţilor de alimente de care beneficiau săracii. Liberalii, radicalii, *Popolari* şi chiar o mână de socialişti moderaţi s-au alăturat acestei noi coaliţii, dar majoritatea socialiştilor erau profund ostili. Deşi era un anticlericalist, noul prim-ministru, ca şi predecesorul său, a trebuit să accepte sprijinul catolicilor în Cameră pentru a-şi menţine guvernul la putere.

Evenimentele din afara Parlamentului aveau să slăbească şi mai mult guvernul lui Giolitti. În septembrie 1920 muncitorii metalurgişti aflaţi într-un conflict cu patronii privind salariile, au ocupat fabricile pentru a-i împiedica pe aceştia să le închidă. În câteva zile se implicaseră în această acţiune 400.000 de muncitori din oraşele din nord. Patronii au cerut guvernului să intervină şi să-i scoată pe muncitori din fabricile ocupate. Giolitti însă a adoptat politica de neutralitate pe care o aplicase şi în disputele dinainte de război şi a stat deoparte. Era convins că folosirea forţei ar fi dus la o baie de sânge şi considera că problema se va rezolva de la sine. Această atitudine i-a înfuriat pe industriaşi, mai ales că primul ministru i-a mai şi îndemnat să le facă concesii greviştilor. Când s-a constatat că unele fabrici erau folosite pentru a face arme pentru grevişti, conservatorii s-au temut că revoluţia era aproape. În ochii lor,

guvernul rata o nouă ocazie să-şi facă datoria. Deşi, din lipsă de organizare, muncitorii au eliberat fabricile în decurs de o lună, aşa cum prevăzuse Giolitti, patronii şi conservatorii nu l-au iertat pentru ceea ce considerau ei a fi automulţumire şi laşitate.

Şi la ţară, proprietarii de pământ se plângeau amarnic de o ameninţare socialistă. Se înmulţeau grevele agrare şi ocupările de pământ. În Emilia, valea râului Po, Umbria şi Toscana, mişcarea sindicală începuse să-şi exercite influenţa asupra angajărilor în agricultură. În Emilio sindicatele cereau salarii mai mari pentru lucrătorii din agricultură şi garanţii că aceştia nu erau disponibilizaţi în perioadele fără munci agricole. În Ferrara şi Bologna nici un lucrător nu se putea angaja decât printr-un oficiu de plasare condus de Sindicatul Muncitorilor Socialişti. Dacă proprietarii de pământ nu respectau cererile sindicatelor, proprietatea respectivă era ameninţată cu dezmembrarea şi conducătorii fermelor riscau să fie agresaţi fizic.

Puterea socialiştilor s-a dovedit nu numai în disputele din agricultură, dar şi în alegerile locale de la sfârşitul anului 1920. Socialiştii s-au dovedit a avea sub control 26 din cele 69 de provincii ale ţării - majoritatea acestora aflându-se în nordul şi centrul Italiei. Clasele mijlocii din oraşe se temeau ca socialiştii să nu mărească acum taxele locale pentru cei înstăriţi. Proprietarii de magazine erau îngrijoraţi de concurenţa puternică a magazinelor cooperatiste finanţate de socialişti.

Proprietarii de pământ şi conservatorii se simţeau ca un cal de bătaie. Duşmanii lor politici şi cei inferiori lor din punct de vedere social păreau să fie în ascensiune, iar guvernul, credeau ei, îi părăsise. Acest sentiment de părăsire a fost amplificat de hotărârea guvernului de a acorda drept permanent de posesiune celor care ocupau ilegal un teren. Pe la sfârşitul anului 1920 cei cu vederi de dreapta din provinciile din nordul şi centrul Italiei au început să riposteze. Ameninţarea izbucnirii unei revoluţii părea să justifice adoptarea unei măsuri disperate, inclusiv folosirea forţei. În Emilia şi Toscana, mai ales, proprietarii de pământuri şi orăşenii din clasa mijlocie speriaţi au început să treacă de partea grupurilor fasciste care le împărtăşeau ura faţă de socialism şi nu aveau nevoie de prea multe încurajări ca să-i atace pe socialişti. Aceste brigăzi fasciste erau mici de cele mai multe ori şi lipsite de o ideologie coerentă, dar se pricepeau să dea foc birourilor socialiştilor şi să-i bată bine pe

membrii mişcării sindicale. Adesea îşi forţau duşmanii să bea litri de ulei de ricin.

La începuturile lor, brigăzile fasciste erau formate mai ales din ofiţeri demobilizaţi şi subofiţeri, precum şi studenţi din clasa mijlocie. Dovedindu-şi priceperea în intimidarea socialiştilor, brigăzile au început să atragă noi adepţi. Mulţi dintre cei recrutaţi erau mici fermieri, arendaşi şi dijmaşi care, departe de a fi bogaţi, formau ţărănimea înstărită. Aceştia erau hotărâţi şi nerăbdători să aibă propriul lor pământ. Promisiunile socialiştilor vizând salarii mai mari şi colectivizarea pământului le sunau ca un blestem. Violenţele s-au menţinut în cursul iernii şi primăverii lui 1921 înregistrându-se 200 de morţi şi 800 răniţi, şi acesta nu era decât începutul. În primăvară, Emilia şi Toscana deveniseră bastioane ale brigăzilor fasciste. Poliţia s-a făcut că nu vede cum *squadrismo* înăbuşise puterea socialistă în aceste provincii.

Liderii fascişti locali, precum tânărul şi agresivul fost ofiţer Italo Balbo, în Ferrara şi Dino Grandi, la fel de nemilos în Bologna, şi-au statornicit propria lor putere. Mussolini nu orchestrase violentele manifestări fasciste, dar curând şi-a dat seama de avantajele politice pe care i le oferea *squadrismo*-ul. Şi-a dat toată osteneala ca să ajungă în fruntea acestui *squadrismo* reafirmându-şi pretenţia de a fi unicul şi necontestatul lider al mişcării. Liderii locali *(Ras)* nu s-au arătat prea dornici să renunţe la independenţa lor, dar Mussolini a avut, se pare, darul să-i convingă chiar pe cei mai ambiţioşi dintre ei că succesul lor depinde de conducerea lui. Personalitatea lui a fost cea mai pregnantă din mişcarea fascistă şi publicaţia lui făcea cunoscute activităţile fasciste. El susţinea că fără un lider ca el fascismul ar fi lipsit de unitate căci diversele facţiuni s-ar risipi. Avându-l pe Mussolini ca lider, fascimul putea fi prezentat ca o mişcare naţională având ca icoană o nouă Italie. Ziaristul Mussolini descria violenţa fascistă nu ca pe o simplă formă de banditism ci ca pe un rău necesar dacă Italia trebuia scăpată de bolşevism. *Squadrismo* era îmbrăţişat ca o cruciadă antisocialistă. În discursul ţinut în faţa fasciştilor din Bologna în aprilie 1921 Mussolini a încercat să creeze această imagine de cruciadă.

1 Noi fasciştii avem un program clar: trebuie să înaintăm călăuziţi de o coloană de foc pentru că suntem ponegriţi şi neînţeleşi. Şi

oricât ni s-ar reproşa violenţa, este clar că pentru a ne face înţeleşi trebuie să lovim în capetele tari pentru a le face să răsune. Dar noi nu facem din asta o şcoală, un sistem, ori, şi mai rău, violenţă de dragul violenţei. Noi suntem violenţi pentru că aşa trebuie să fim. Dar eu vă spun că această violenţă necesară din partea fasciştilor trebuie să aibă o ţinută şi un stil propriu, aristocratic sau dacă vreţi, chirurgical.

Expediţiile noastre de pedepsire, toate acele acte de violenţă care apar în ziare trebuie să aibă ţinuta ripostei potrivite şi a revanşei legitime; pentru că suntem primii care recunoaştem ce trist e ca, după ce am luptat cu duşmanul din afară, să fim obligaţi să luptăm cu duşmanul dinăuntru... Socialiştii au creat un stat în stat... şi acest stat este mai tiranic, mai neliberal şi mai trufaş decât cel dinainte; acesta este motivul pentru care ceea ce facem noi astăzi este o revoluţie care să dărâme statul bolşevic, urmând să ne răfuim apoi cu statul liberal care rămâne.

În timp ce justifica şi încuraja astfel *squadrismo*-ul violent, Mussolini avea grijă totodată să le sugereze politicienilor liberali că tot discursul acesta - vorbăria asta despre violenţă şi revoluţie nu era decât fanfaronadă. Giolitti dorea ca fascismul să fie doar o altă nouă forţă politică care să poată fi înglobată în sistemul liberal, iar Mussolini îşi dădea toată osteneala să încurajeze această părere. Convins fiind că acest pretins lider al fascismului este mai mult oportunist decât extremist, Giolitti i-a oferit o alianţă electorală care, spera el, urma să aibă ca rezultat un guvern de coaliţie antisocialistă. Fasciştii şi liberalii lui Giolitti şi-au dat mâna în timpul alegerilor generale ţinute în mai 1921. Însă în ciuda acestui nou aer de respectabilitate, brigăzile fasciste şi-au văzut de treabă în continuare, omorând cam 100 de simpatinzanţi ai socialiştilor în timpul campaniei electorale. Din nou, poliţia a închis ochii - asta meritau „bolşevicii"! Rezultatele alegerilor însă au dovedit că violenţa şi intimidarea nu-i impresionaseră pe alegători. Socialiştii au rămas cel mai numeros partid din Cameră, ocupând 123 de locuri, urmaţi de *Popolari* cu 107 locuri. Dacă Giolitti era dezamăgit că socialiştii îşi păstraseră electoratul, Mussolini era, în schimb, mulţumit

de pasul înainte făcut de partidul său. Fasciștii obținuseră 7% din totalul voturilor și câștigaseră 35 de locuri. Mussolini însuși era acum deputat.

7. Mussolini preia inițiativa: mai 1921 - octombrie 1922

Alegerile îi aduseseră lui Mussolini ceea ce își dorise: atât un aer de respectabilitate cât și un cap de pod în Parlament. El nu avea nici cea mai mică intenție să se alăture liberalilor sau să fie vioara a doua într-o coaliție condusă de Giolitti. Prin urmare, el a anunțat că fasciștii nu vor sprijini guvernul lui Giolitti. Întrevedea acum posibilitatea să pună mâna pe putere. Nu avea un plan anume, dar era un politician extem de abil. El știa că trebuie să demonstreze italienilor în general și industriașilor, proprietarilor de pământ și clasei mijlocii, în special, că liberalismul este terminat ca mișcare politică. Mărturie stăteau guvernele instabile, efemere, incapabile să apere legea și ordinea sau să rezolve problemele economice ale țării. El trebuia să convingă aceste grupuri de importanță crucială în societate că numai fascismul îi putea opri pe socialiști, și să restabilească ordinea și disciplina în societatea italiană. Mai mult decât atât, el și-a dat seama că pentru a-i face pe cei din clasa de mijloc și pe conservatori să accepte fascismul, trebuie fie să abandoneze, fie să minimalizeze orice idei legate de reforma socială și economică radicală. În cursul anilor 1921 și 1922 Mussolini s-a folosit cu pricepere de orice ocazie ca să lase această impresie.

Guvernele de după alegerile din mai 1921 au fost instabile, deși acest lucru era parțial rezultatul acțiunilor fasciștilor. Giolitti a reușit în cele din urmă să formeze un guvern de coaliție fără Mussolini, care nu a durat decât o lună. *Popolari* și-au retras sprijinul când Giolitti a propus instituirea unei taxe care ca efect secundar afecta investițiile financiare ale Vaticanului. Fără sprijinul tacit al acestui partid catolic era acum practic imposibil ca vreun guvern să reziste, *Popolari* suspectând chiar liberalismul de tradiții anticlericale și fiind hotărât să distrugă orice guvern care nu respecta tradiția catolică a țării. Și cum toate acestea nu erau de ajuns mișcarea liberală era măcinată și din interiorul ei. Liberalismul era năpăstuit de existența facțiunilor formate în jurul câte

unui politician de frunte cum erau mai ales: Giolitti, Salandra, Facta şi Orlando, care nu se simpatizau vizibil. Astfel stând lucrurile, nici nu era de mirare că cele trei guverne italiene dintre mai 1921 şi octombrie 1922 au fost fragile şi incapabile să instituie măsuri decisive care să facă faţă regresului industriei şi prăbuşirii legii şi ordinii.

Această prăbuşire progresivă a legii şi ordinii se datora în mare măsură acţiunilor fasciste. *Squadrismo*-ul a continuat în 1921. Socialiştii erau atacaţi şi cel mai adesea ucişi. Violenţa fascistă a pătruns în Parlament, fiind cunoscut cazul unui deputat socialist care a fost bătut în sala de şedinţe a Camerei.

În ultimele luni ale anului 1921 Mussolini şi-a orientat întreaga activitate în direcţia conturării mişcării fasciste ca forţă politică unitară care să poată obţine un sprijin mai larg în societatea italiană. Încercând să organizeze mai eficient fascismul el a înfiinţat în octombrie 1921 *Partito Nazionale Fascista.* Fascismul nu mai era doar o mişcare: era un partid politic acum. În luna care a urmat, congresul partidului l-a acceptat formal pe Mussolini ca lider al partidului. Partidul avea să fie organizat şi condus de oameni din faţiunea din Milano a lui Mussolini, care erau credincioşi liderului lor. Mussolini avea astfel mai mult control asupra acelor brigăzi fasciste care îi terorizaseră pe socialişti în zonele agricole din Emilia şi Romagna. Totuşi el nu avea nicidecum control total asupra mişcării fasciste din aceste provincii şi existau neînţelegeri în privinţa consolidării puterii. Acum putea însă să treacă drept conducătorul necontestat al unui partid politic.

Mussolini şi-a intensificat eforturile pentru a-i câştiga de partea sa pe conservatori - cei care se temeau de socialism, deplângeau politica împăciuitoristă a guvernului în privinţa problemelor de muncă şi puneau la îndoială capacitatea acestuia de a restabili ordinea. În noiembrie 1921 el a făcut o încercare directă să-i împace pe catolici: fascismul se opunea în mod deschis divorţului, era de acord cu *Popolari* că ţăranii meritau o soartă mai bună şi se pregătea să pună problema Romei în termeni acceptabili pentru Papă. Nu s-a mai spus nimic de politica stângistă îmbrăţişată de fascism în 1919. Liderul fascismului a început, de fapt, să se ţină departe de asemenea idei radicale în cursul anului 1920, şi nu întâmplător deputaţii aleşi în mai 1921 aveau orientare de dreapta. Din 1921 discursurile lui Mussolini s-au concentrat asupra a ceea ce fascismul

detesta mai mult, adică socialismul şi liberalismul, dar descriau linia politică fascistă doar în termeni foarte generali, punând accentul pe patriotismul său şi pe hotărârea de a forma un guvern puternic. Discursul ținut în septembrie 1922 în orașul Udine e un bun exemplu pentru o asemenea abordare.

Programul nostru e simplu: noi vrem să conducem Italia. Ni se cer programe, dar sunt deja prea multe. Nu de programe avem nevoie pentru salvarea Italiei ci de oameni şi voință.

... clasa noastră politică este neputincioasă. A dovedit-o criza Statului liberal... Avem nevoie de un Stat care să declare pur şi simplu:

„Statul nu reprezintă un partid, el reprezintă națiunea ca întreg, îi cuprinde pe toți, este deasupra tuturor, îi ocrotește pe toți."

Acesta este Statul care trebuie să ia naştere în Italia lui Vittorio Veneto. Un Stat care nu admite ca dreptatea să fie de partea celui mai puternic: un stat diferit de statul liberal, care, după cinzeci de ani de existență nu a fost capabil să își instaleze o tipografie pentru a tipări propriul ziar pe durata grevei generale a tipografilor; un Stat care să nu cadă în mâna socialiştilor... vrem să eliberăm Statul de toate atributele sale economice. Ne-am săturat de administrația statului pe cheltuiala contribuabililor italieni, care nu a făcut altceva decât să agraveze epuizarea financiară a țării. Încă mai controlează poliția care protejează oamenii cinstiți de atacurile hoților... şi armata care trebuie să asigure inviolabilitatea țării şi politica externă.

Asemenea discursuri erau încercări cinice de a convinge clasele conservatoare că nu aveau de ce să se teamă ci aveau mult de câştigat de pe urma victoriei fascismului. De asemenea, ilustrau lipsa unor linii amănunțite şi specifice de conduită. Mussolini vroia o Italie expansionistă, puternică, ura socialismul şi democrația şi disprețuia Parlamentul, dar era preocupat în primul rând să câştige puterea şi să devină dictatorul Italiei. Politica lui era complet subordonată acestui scop. În fond era un avantaj să nu ai o orientare politică prea clară - în felul acesta nu superi pe nimeni.

Metoda de convingere a lui Mussolini a dat roade. Spre sfârşitul anului 1921 Partidul Fascist avea 200.000 de membri. Acest partid îşi căuta adepţi nu numai dintre foştii soldaţi sau dintre studenţii radicali ci şi din rândul proprietarilor de pământ, al proprietarilor de magazine şi lucrătorilor din administraţie. Mulţi din cei care sprijiniseră înainte aripa conservatoare a liberalismului se rupeau acum de sistemul care se dovedise ineficient şi treceau de partea fascismului pe care îl socoteau în stare să asigure statul disciplinat după care tânjeau de mult. Ar fi fost totuşi greşită concluzia că fascismul ar fi fost deturnat de conservatori. Liderii fascişti din provincii încă considerau că erau în fruntea unei mişcări revoluţionare care trebuia să răstoarne statul prin forţă, prin *coup d'etat*. Oameni ca Roberto Farinacci, Italo Balbo şi Dino Grandi au rămas devotaţi *squadrismo*-ului violent.

Mussolini era îngrijorat că violenţa fascistă crescândă, chiar dacă era îndreptată împotriva socialiştilor, putea să meargă prea departe şi să-i facă pe conservatori să ceară ca autorităţile să-i zdrobească pe fascişti şi să reinstaureze legea şi ordinea. Acesta era un adevărat pericol şi lui Mussolini îi era clar că poliţia şi armata aveau puterea să-i distrugă mişcarea. Faptul că a reuşit să-i domolească pe conservatori şi totuşi să evite sciziuni în cadrul partidului face dovada abilităţii sale politice. Pe de o parte a încurajat brigăzile să îşi continue campania de violenţă şi le-a sugerat că este de acord cu planurile lor de acaparare violentă a puterii. Pe de altă parte, când le vorbea conservatorilor, el se delimita de excesele violenţei fasciste. El le sugera că nelegiuiţii erau nişte renegaţi pe care el îi va disciplina, ceea ce însemna şi că doar el putea curma aceste excese. Dacă conservatorii vroiau să evite un conflict violent cu fascismul, atunci trebuiau să negocieze cu el. Dacă ei vor ceda partidului fascist o mică parte din puterea politică, el va avea grijă ca acest partid să devină un partid mai respectabil.

Pe tot parcursul anului 1922 el a continuat să promoveze această politică dualistă. În primăvară, brigăzile fasciste s-au desfăşurat violent în nordul şi centrul Italiei atacând comitete orăşeneşti socialiste şi proprietăţi ale mişcării sindicale. În mai, comitetul orăşenesc din Bologna a fost pur şi simplu aruncat afară din birou. În iulie au avut loc lupte de stradă în majoritatea oraşelor din nord. În tot acest timp Mussolini discuta cu diferite facţiuni liberale, scoţând în evidenţă puterea fascistă

dar și sugerând că el era departe de a fi un revoluționar furios. El lăsa să se înțeleagă că îl interesa o alianță parlamentară care i-ar aduce pe fasciști în guvern. Fragilei coaliții guvernamentale i-a lipsit voința politică pentru a curma cu ajutorul poliției violența unui partid care putea deveni curând partenerul său la guvernare. În orice caz, poliția nu s-a arătat dispusă să intervină în luptele de stradă - nu-i avea la inimă pe socialiști și în anumite zone chiar a împrumutat arme brigăzilor fasciste.

La sfârșitul lui iulie sindicatele socialiste au chemat la grevă generală în încercarea de a forța guvernul să ia măsuri împotriva fasciștilor. Mussolini a profitat în mod strălucit de această ocazie ca să demonstreze că stânga încă reprezenta un pericol împotriva căruia doar fasciștii puteau lupta. Imediat ce s-a anunțat greva generală, el a declarat public că dacă guvernul nu oprește acțiunea din industrie, fasciștii săi vor interveni și vor face acest lucru. Imediat ce a început greva, fasciștii au preluat transportul în comun și au asigurat continuitatea funcționării sistemului poștal. Dacă greviștii protestau, erau bătuți. Greva generală s-a dovedit a fi u fiasco pentru stânga. A avut o slabă organizare și a fost sprijinită numai parțial de muncitori. Chiar în orașele în care s-a dat curs chemării la grevă, acțiunea fasciștilor i-a limitat efectul. În câteva zile greva a eșuat, lăsându-i pe socialiști în dezordine. Mussolini și-a prezentat fasciștii ca pe singurii apărători ai legii și ordinii. Lucrurile au luat o întorsătură crucială. Acțiunile fasciștilor au impresionat clasele conservatoare de mijloc, ajutându-le să se convingă că fasciștilor li se putea încredința o parte din guvernare. Începând cu acel moment, problema nu se mai punea dacă fasciștii să participe sau nu la guvernare, ci mai degrabă în ce condiții.

8. Marșul asupra Romei

Mussolini s-a lansat în noi negocieri cu fațiunile liberale, discutând ce posturi să le fie acordate fasciștilor în guvern. Nu le-a dezvăluit că adevărata lui ambiție era să fie prim ministru. În același timp le vorbea brigăzilor fasciste despre organizarea unui *coup d'etat*. În realitate el era foarte presat să adopte o astfel de politică - numeroși fasciști doriseră să încerce să pună mâna pe putere la sfârșitul grevei eșuate și fusese nevoie de toată autoritatea lui Mussolini ca să-i potolească. El credea

că poate ajunge la putere fără o lovitură de stat, dar luând în calcul o astfel de acțiune, îi făcea fericiți pe adepții lui mai radicali și îi intimida pe liberali pentru ca aceștia să-i facă concesii. La începutul lui octombrie Mussolini a sporit presiunea începând să organizeze un marș asupra Romei.

Brigăzile fasciste erau organizate într-un corp voluntar de gardă rațională și plănuiseră să cucerească cele mai importante orașe din nordul și centrul Italiei. Aproximativ 30.000 de fasciști aveau să se îndrepte apoi spre capitală și să preia puterea. Dacă cineva le-ar fi opus rezistență, ar fi fost zdrobit. Mulți fasciști credeau chiar că în sfârșit, puteau da lovitura. Liderul lor însă considera acest marș ca ultimă armă a șantajului său politic. Mussolini părea să fie convins că sub o asemenea amenințare, politicienii vor fi de acord ca el să devină prim ministru.

Continuându-și pregătirile pentru marș, Mussolini a avut grijă să dea asigurări puterii că nu trebuie să se teamă de o guvernare fascistă. El a evidențiat în mod special faptul că fascismul și monarhia puteau colabora, după cum declara în următorul discurs ținut la Neapole în ajunul marșului:

Fără îndoială că unitatea Italiei se bazează din plin pe Casa de Savoia. Este la fel de neîndoielnic că monarhia italiană, din motive de origine, dezvoltare și istorie, nu se poate situa pe poziții adverse noilor forțe naționale. Nu s-a opus deloc atunci când poporul italian - care, chiar dacă era o minoritate, era o minoritate inteligentă și hotărâtă - a cerut și a obținut participarea țării lui la război. Ar avea vreun rost să fie în opoziție azi, când *Fascismo* nu intenționează să atace regimul ci să-l elibereze de acele suprastructuri care îi umbresc poziția istorică și îi limitează expansiunea spiritului național?

Parlamentul și toate accesoriile democrației nu au nimic comun cu monarhia. Și nu numai atât, noi nici nu avem de gând să-i luăm poporului jucăria - parlamentul. Spunem „jucărie" pentru că o mare parte a poporului așa pare să-l considere. Dacă nu e așa, atunci îmi puteți spune de ce din 11 milioane de alegători, 6 milioane nu se deranjează să voteze? Nu avem de gând să i-l luăm.

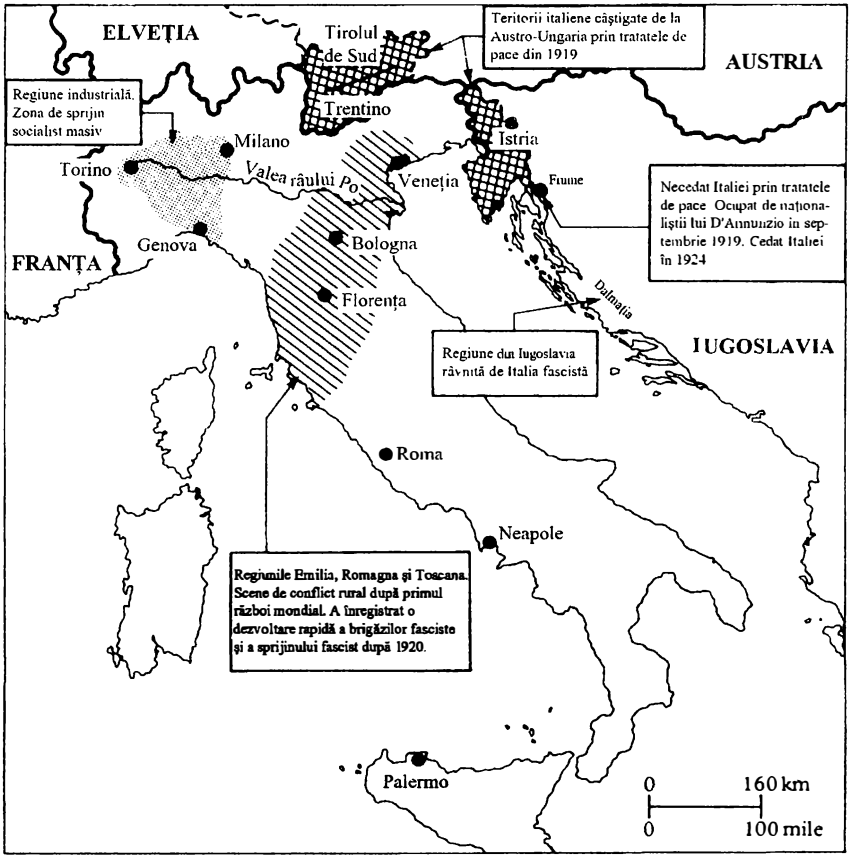

Italia 1918-25

Mussolini şi-a dat seama că regele avea o atitudine critică. În calitatea sa de comandant suprem al armatei, regele putea, dacă dorea, să ordone armatei să îi zdobească pe fascişti.

În ultima săptămână a lui octombrie pregătirile s-au încheiat. În noaptea de 27 brigăzile fasciste au ocupat primăria, palatul telefoanelor şi gările oraşelor din nordul Italiei. În primele ore ale dimineţii de 28 octombrie guvernul lui Luigi Facta a găsit în sfârşit curajul să acţioneze şi l-a sfătuit pe rege să fie de acord cu declararea stării de asediu.

Poliţia şi forţele armate s-au pregătit să împrăştie coloanele de fascişti care se îndreptau spre Roma pe căi rutiere şi ferate. Totuşi, la ora 9

dimineața regele Victor Emmanuel s-a răzgândit. A refuzat să mai autorizeze declararea legii marțiale care ar fi pedepsit folosirea forței de către fasciști. Aceasta s-a dovedit a fi o decizie fatală: era un semn că regele nu avea încredere în guvernul său și voia cu tot dinadinsul să evite o explicație violentă cu fasciștii lui Mussolini. Încă nu se știe precis de ce Victor Emmanuel a luat această hotărâre - este posibil să fi supraestimat numărul fasciștilor care se îndreptau spre Roma și să se fi temut de un război civil; se temea poate, că vărul său, Ducele de Aosta, un cunoscut simpatizant al fasciștilor, abia aștepta să-l detroneze dacă i se împotrivea lui Mussolini. Mai plauzibilă pare versiunea că regele nu prea îi avea la inimă pe politicienii liberali din acea vreme și, încrezător în dovezile de loialitate ale lui Mussolini, considera că fasciștii trebuie incluși în coaliția guvernamentală. Naționalismul lor, atitudinea lor antisocialistă și energia lor puteau insufla regimului o nouă viață. Cu siguranță însă, Victor Emmanuel nu și-a dat seama că decizia lui deschidea calea către o dictatură fascistă.

Aflând că regele refuză să declare legea marțială, guvernul lui Facta a demisionat. Atunci Victor Emmanuel l-a numit pe Salandra - un veteran liberal-conservator și i-a cerut să formeze un nou guvern. Salandra a încercat să negocieze cu fasciștii oferindu-le câteva posturi ministeriale, dar curând s-a constatat că Mussolini nu voia nici mai mult nici mai puțin decât postul de prim ministru chiar pentru el. Deoarece și alți lideri liberali îl contestau pe Salandra în postul de prim ministru - semn al luptei continue dintre facțiuni - regele și-a dat seama că trebuie să găsească un alt om care să conducă guvernul. În lipsa unui alt candidat care să nu fie contestat, la 29 octombrie i s-a cerut lui Benito Mussolini să accepte postul de prim ministru al Italiei.

Sa luăm notițe despre „Ascensiunea fascismului"

Notele dumneavoastră asupra acestui capitol trebuie să cuprindă o scurtă biografie a lui Mussolini, dar trebuie să se axeze pe identificarea acelor factori care au subminat regimul liberal și au permis fascismului să se dezvolte și în cele din urmă să preia puterea. Vă vor ajuta următoarele titluri, subtitluri, și întrebări:

1. Italia în război - Caporetto şi Vittorio Veneto.
2. Pierderile de vieţi omeneşti şi financiare - preţul primului război mondial- inflaţia; efectul terminării războiului în industrie.

2.1. Activitatea sindicală şi şomajul.

3. „Ameninţarea socialistă" - de ce se temeau atât de mult clasele mijlocii şi conservatorii?
4. Victoria mutilată - de ce a fost învinuit guvernul?

4.1. Ocuparea oraşului Fiume.

5. Mussolini şi naşterea fascismului - începuturi şi crezuri politice.

5.1. Mussolini şi primul război mondial.

5.2. Statornicirea mişcării fasciste.

6. Ascensiunea fascismului 1919-21 - probleme ridicate de alegerile din 1919.

6.1. *Popolari* - atitudinea faţă de liberalism şi fărâmiţarea internă.

6.2. Guvernul lui Giolitti - provocări socialiste în fabrici şi la ţară.

6.3. Eşecul conservatorilor - ascensiunea *squadrismo*-ului; cine s-a alăturat brigăzilor?

6.4 Alianţa electorală din 1921.

7. Mussolini preia iniţiativa, mai 1921 - octombrie 1922 - care era stategia lui? De ce erau instabile guvernele?

7.1. Constituirea fascismului într-o forţă unitară - formarea PNF; Ce reprezenta fascismul şi cui i se adresa?

7.2. Politica dualistă a lui Musolini - violenţă şi cumpătare.

7.3. Greva generală din iulie 1922 - semnificaţie?

8. Marşul asupra Romei - care a fost obiectivul lui?

8.1. Mussolini devine prim ministru. De ce l-a numit regele?

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Ascensiunea fascismului"*

1 Programul fascist şi discursurile lui Mussolini

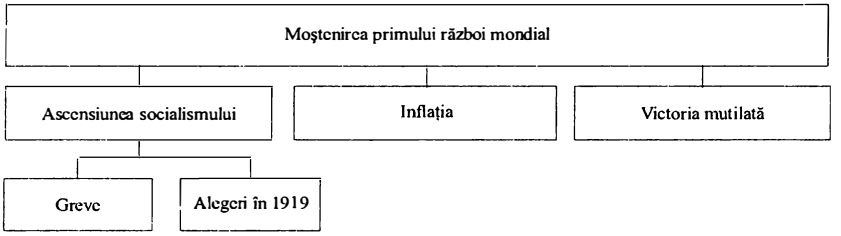

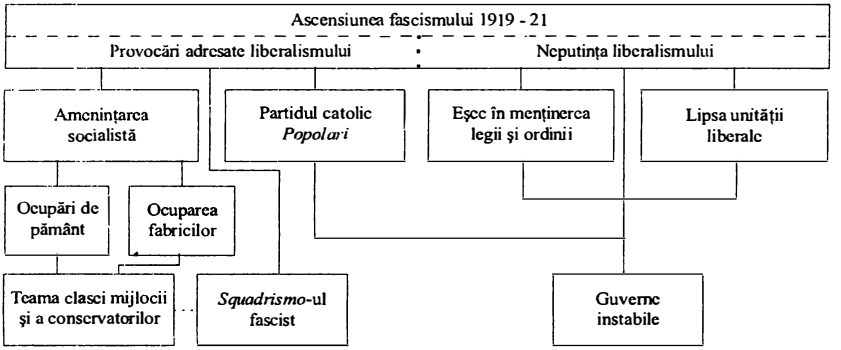

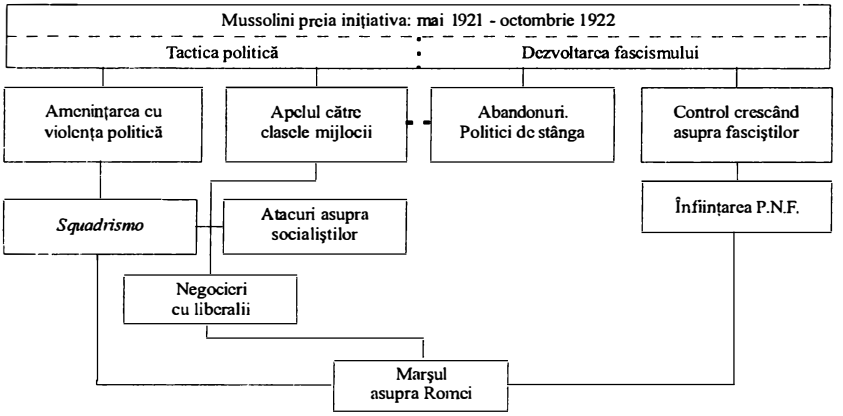

Rezumat - Ascensiunea fascismului

1. Citiți cu atenție cele patru fragmente - programul fascismului din 1919, la pag.55-56 şi discursurile lui Mussolini la pag.59-60, 63, 66 Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Ce aspecte din programul din 1919 îi jigneau pe conservatori? De ce?
b) Explicați sensul următorului fragment din discursul lui Mussolini la Bologna (pag.60, r. 13-14), „este trist ca după ce am luptat cu dușmanul din afară, să fim obligați să luptăm şi cu cel
c) dinăuntru".
Pe ce se baza Mussolini când declara că „Socialiştii au creat un
d) stat în stat" (pag. 60, r. 14-15)?
Descrieți pe scurt cu propriile cuvinte atitudinea lui Mussolini față de violența fascistă. De ce să fi ales Mussolini această ocazie,
e) Bologna, aprilie 1921, pentru a face asemenea aprecieri?
Cum s-a schimbat politica fascistă în această perioadă de trei ani, după cum reiese din programul din 1919 şi din discursul lui Mussolini la Udine în 1922 (pag.63)? De ce a renunțat Mussolini la
f) programul din 1919?
Ce critici aduce Mussolini liberalismului în discursul său de la
g) Udine?
Ce scop urmărea discursul rostit de Mussolini la Neapole în octombrie 1922 (pag. 66)?

CAPITOLUL 4

Mussolini: de la prim-ministru la dictator 1922 - 1926

1. Consolidarea puterii

La 30 octombrie 1922 Mussolini a sosit la Roma pentru a fi numit oficial prim-ministru al Italiei. Purtătorii cămăşilor negre - fasciştii săi - aveau acum voie să intre în oraş şi au defilat triumfal prin faţa liderului lor.

Mussolini deţinea cel mai înalt post politic al ţării, dar visul său, să aibă puterea deplină şi de neconstestat în propriile mâini, era încă departe de a se fi realizat. Deşi mulţi dintre purtătorii cămăşilor negre credeau că revoluţia era gata să înceapă, liderul lor se arăta precaut. El aprecia mai realist limitele puterii fasciste. Mussolini era conştient că un guvern în întregime fascist nu era încă posibil - un astfel de guvern nu se putea sprijini pe o majoritate parlamentară, iar regele, sprijinit neîndoielnic de armată, probabil că nu i-ar permite să se dispenseze de Parlament. Noul prim ministru trebuia să alcătuiască un guvern de coaliţie.

Prima administraţie a lui Mussolini cuprindea 14 miniştri titulari - dintre care doar 4 erau fascişti, majoritatea fiind liberali şi *Popolari*. Acest lucru a avut darul să-i liniştească pe acei conservatori şi liberali care vedeau fascismul doar ca pe o unealtă utilă cu care să strivească Stânga. Ei sprijiniseră, bazându-se pe acest lucru, intrarea fasciştilor în guvern şi credeau că după anihilarea socialiştilor, vor putea fie să-i asimileze pe fascişti, fie să se dispenseze de ei. De fapt, fascismul nici nu avea o ideologie unitară şi un set limpede de orientări politice, de aceea era puţin probabil să dureze prea mult.

Mussolini era totuşi hotărât să nu fie doar un pion. Fasciştii erau minoritari în guvernul de coaliţie numai că ei nu deţineau numai postul de prim-ministru ci şi poziţiile cheie de ministru de interne şi ministru de externe. Mai presus de orice, Mussolini era hotărât să nu piardă avansul câştigat prin „Marşul asupra Romei". Încă nu-şi putea asigura puterea supremă dar va continua să folosească ameninţarea cu violenţa

fascistă pentru a intimida Parlamentul. În același timp, el a încercat să-i convingă pe deputați că dacă îi confereau puteri cvasidictatoriale, ar acționa și în interesul lor și în interesul Italiei înseși. El va căuta să-i convingă că încălcarea legii și ordinii era atât de gravă și amenințarea cu revoluția bolșevică atât de mare, încât era nevoie de măsuri extraordinare pentru a stăpâni situația. Argumentul său era că odată stabilizată situația țării, el va renunța la puterile sale speciale iar autoritatea va reveni ca de obicei Parlamentului. Desigur că amenințarea socialistă era ca și inexistentă iar încălcarea legii și ordinii era în mare măsură rezultatul violenței fasciste, dar conservatorii și liberalii au rămas cu ideea fixă a pericolului reprezentat de Stânga. Mussolini îi asigura că dacă îi confereau puteri noi, vor fi salvați cu prima ocazie și ei chiar îl credeau. Mulți vor rămâne convinși cel puțin până spre sfârșitul lui 1924 că Mussolini ar putea fi "transformat" într-un prim-ministru respectabil, chiar tradițional și că mișcarea lui și-ar putea găsi un loc în cadrul regimului. Aceasta a fost o eroare fatală. Când aceşti politicieni și-au dat seama ce greșeală făcuseră, era deja prea târziu - dictatura era deja instalată în bună măsură, Parlamentul era din ce în ce mai lipsit de sens iar împotrivirea pe față era extrem de riscantă.

Noul prim-ministru a intrat imediat în acțiune ca să-și amplifice puterea, cerând Parlamentului să-i acorde pe timp de 12 luni dreptul de a guverna prin decrete. Aceasta însemna că guvernul putea emite legi noi fără să consulte Parlamentul. Mussolini justifica această cerere spunând că doar un guvern puternic, neîncătușat putea lua măsurile ferme necesare reinstaurării legii și ordinii și să pună țara din nou pe picioare. În încercarea de a convinge Parlamentul să-i dea aceste puteri extraordinare, el a ținut un discurs în care a avut grijă să scoată în evidență puterea militară a fascismului dar, în același timp, să-i liniștească pe deputați că nu avea în gând o lovitură de stat sau să introducă niște măsuri radicale:

1 Mă aflu aici pentru a apăra și a da cea mai înaltă apreciere revoluției «cămășilor negre», incluzând-o în istoria națiunii ca pe o forță activă în dezvoltare, progres și restabilirea echilibrului. Aș fi putut duce victoria noastră mai departe dar am refuzat să
5 fac așa. Mi-am impus limite în acțiunea mea.

...Cu trei sute de mii de tineri, înarmați până în dinți,gata de orice şi gata să asculte aproape cu religiozitate orice comandă de-a mea, i-aş fi putut pedepsi pe toți acei care i-au ponegrit pe fasciști şi i-au împroşcat cu noroi. Aş fi putut face un bivuac din această sală mohorâtă: aş fi putut închide Parlamentul şi aş fi putut forma un guvern numai din fasciști: aş fi putut face aşa dar n-am vrut, în nici un caz, în acest moment.

Am format un guvern de coaliție, nu cu intenția de a obține o majoritate în Parlament, de care mă pot lipsi deocamdată foarte bine, ci ca să-i pot aduna pe toți cei care, dincolo de culoarea politică şi secțiune, doresc să sprijine şi să salveze națiunea care suferă.

Din adâncul inimii mele le mulțumesc tuturor acelora care au lucrat împreună cu mine, atât miniştri cât şi subsecretari. Cred, de asemenea, că voi da expresie gândurilor unei părți mari a acestei adunări, şi, desigur, majorității poporului italian, dacă aduc un omagiu fierbinte Suveranului nostru care, refuzând să cedeze încercărilor reacționare şi fără rost făcute în ceasul al doisprezecelea, refuzând să decreteze legea marțială, a evitat un război civil şi a permis fasciştilor înflăcărați şi energici să se reverse în cursul apatic al Statului.

Înainte să ajungem aici ne-au întrebat din toate părțile ce program avem. Din păcate nu de aşa ceva ducem lipsă în Italia, ci de oameni care să le înfăptuiască. Toate problemele din viața italiană au fost demult rezolvate pe hârtie; a lipsit însă voința care să pună aceste soluții în practică. Guvernul de astăzi reprezintă acea voință fermă şi neclintită.

Camera i-a dat un vot de încredere şi i-a conferit puteri extraordinare pentru o perioadă de 12 luni. Doar socialiştii şi comuniştii s-au opus moțiunii - liberalii de frunte precum Giolitti, Salandra şi Facta şi-au declarat sprijinul pentru acest nou prim-ministru hotărât.

Mussolini a trecut apoi la consolidarea poziției sale. În decembrie a încercat să-şi sporească autoritatea asupra propriului partid, înființând Marele Consiliu al Fascist. Acesta trebuia să fie organul suprem din cadrul mişcării, discutând propuneri pe care avea să le supună atenției

guvernului. Revendicându-şi dreptul de a face toate numirile pentru acest Mare Consiliu, el încerca să-şi rezerve în exclusivitate controlul asupra politicii fasciste. În cursul lunii următoare el a redus şi mai mult influenţa liderilor fascişti din provincii, transformând brigăzile fasciste într-o miliţie naţională plătită de stat. Avea acum o armată particulară de peste 30.000 oameni pe care continua să-i folosească pentru a-şi intimida potenţialii adversari .

Mussolini a încurajat violenţa fascistă pentru a-i descuraja pe adversarii potenţiali, dar în acelaşi timp le făcea curte asiduă unor grupuri influente. La începutul anului 1923 el a convins organizaţia patronilor *Confindustria,* să-l sprijine ca prim-ministru. Decizia guvernului de a respinge propunerea lui Giolitti de a lansa un atac împotriva evaziunii fiscale larg răspândite, a ajuns fără îndoială să-i convingă pe industriaşi că noul prim-ministru nu este un radical periculos.

Mussolini a reuşit chiar să-şi asigure sprijinul tacit al Bisericii, confirmând că intenţiona să interzică contracepţia şi să introducă educaţia religioasă ca obiect de studiu obligatoriu în învăţământul de stat. Ca răspuns, Papa a început să retragă sprijinul Vaticanului acordat partidului *Popolari*, ajungând chiar să-l alunge din Italia pe conducătorul acestuia, preotul Don Sturzo. Pe la jumătatea anului 1923, *Popolari* a fost exclus din coaliţia guvernamentală pierzându-şi sprijinul catolicilor conservatori. În acel moment acest partid îşi pierduse total semnificaţia politică.

2. Reforma electorală

Încrezător în sprijinul substanţial al conservatorilor, al multor catolici şi al majorităţii liberalilor, Mussolini a introdus un proiect de lege pentru reforma sistemului electoral. Acesta propunea ca partidul politic care obţine cele mai multe voturi în alegerile generale, cu condiţia ca acestea să reprezinte un sfert din totalul voturilor validate, să primească două treimi din locurile din Camera Deputaţilor. Aceasta era o idee revoluţionară. Mussolini o sprijinea spunând că o asemenea reformă ar duce la formarea unor guverne cu o majoritate sigură ceea ce le-ar permite să se ocupe în mod hotărât de problemele Italiei. S-ar pune astfel capăt guvernelor bazate pe coaliţii fragile care erau îngrozite să acţioneze în

cazul în care unii dintre susținătorii lor îi părăseau . Aceste coaliții, spunea Mussolini, năpăstuiseră Italia din vremea liberalilor, ajungând să ducă țara de râpă. Primul ministru a neglijat, desigur, să spună că dacă proiectul devenea lege, îndepărtarea fasciștilor de la putere ar deveni practic imposibilă. Odată ce comanda era dată, brigăzile fasciste aveau să distrugă tipografiile ziarelor ostile și să împiedice fizic alegătorii opoziției să ajungă la cabinele de votare. Ca ministru de interne, Mussolini ar fi putut cere poliției să nu intervină când fasciștii făceau prăpăd. Posibilitatea de a falsifica alegerile era favorizată de faptul că ministrul promovase simpatizanți fasciști în poziții importante din administrația locală.

La dezbaterea proiectului în Parlament, din iulie 1923, el a fost aprobat cu o majoritate copleșitoare. Faptul că purtătorii cămășilor negre roiseră prin Cameră în timpul dezbaterilor, i-a intimidat categoric pe deputați, dar sprijinul acordat propunerii lui Mussolini nu era doar rezultatul fricii. Mulți deputați chiar aprobau acțiunile de reprimare întreprinse de guvern împotriva a ceea ce ei încă considerau a fi fost periculoasa Stângă revoluționară. Arestări și bătăi, asta meritau acești oameni! Alți deputați salutau sfârșitul acestor guverne de coaliție neputincioase de care Italia avusese parte de la sfârșitul războiului încoace. Cel mai important factor era totuși credința stăruitoare că Mussolini și fasciștii săi nu erau dușmani ai guvernului parlamentar și că „normalitatea" va fi restabilită de îndată ce împrejurările o vor permite. Mussolini asigurase Camera în repetate rânduri că nu avea de gând să se dispenseze de Parlament. Dovada bunei sale credințe părea să fie faptul că era șeful unei coaliții guvernamentale și că era gata să negocieze posibilitatea unei alianțe electorale cu grupuri conservatoare. Giolitti și Salandra și-au luat angajamentul să sprijine proiectul de lege și lor li s-a alăturat marea majoritate a liberalilor.

Noua reformă electorală, cunoscută sub numele de Legea Acerbo, a fost pusă în practică în aprilie 1924. În alegerile generale din acea lună, fasciștii uniți într-un pact electoral cu liberalii de dreapta incluzându-l pe Salandra, au obținut 66% din voturi. Numărul deputaților fasciști a crescut de la 35 la 374 din totalul de 535 de locuri în Cameră, partidul având astfel o majoritate netă. Popularitatea lui Mussolini a crescut

considerabil însă violența larg răspândită a cămășilor negre și „aranjarea" prin fraudă electorală a voturilor de către fasciști au contribuit semnificativ la creșterea numărului de voturi favorabile partidului. În ciuda intimidărilor însă, partidele de opoziție - mai ales socialiștii și comuniștii - au reușit să adune 2,5 milioane de voturi.

3. Asasinarea lui Matteotti

Când Parlamentul și-a început din nou lucrările, deputații din opoziție au încercat să facă publice acțiunile ilegale comise de fasciști la secțiile de votare. Reprezentantul lor cel mai de seamă, socialistul Giacomo Matteoti a adus dovezi amănunțite privind violența și teroarea fascistă din timpul campaniei electorale. La 10 iunie 1924, la câteva zile după aceste afirmații, criminalii fasciști l-au răpit în plină zi și l-au ucis prin înjunghiere. Această crimă odioasă i-a șocat nu numai pe dușmanii lui Mussolini ci și pe mulți liberali care au considerat că fasciștii au mers deja prea departe. Mussolini a negat orice amestec, dar când în presă au început să apară mărturii care arătau că primul ministru nu era străin de crimă, opinia publică a părut să se întoarcă împotriva lui. În această fază, deputații din opoziție au părăsit parlamentul și și-au alcătuit propria lor adunare. Acești deputați, cei mai mulți dintre ei socialiști, comuniști și disidenți ai partidului *Popolari,* sperau că „opoziția aventină" (numită astfel după un eveniment similar petrecut în Roma antică) l-ar putea încuraja pe rege să-l demită pe Mussolini. Situația liderului fascist părea să fi devenit vulnerabilă.

Regele a refuzat totuși să ia în calcul demiterea lui Mussolini de teamă că o astfel de hotărâre n-ar face decât să întărească Stânga revoluționară și să ducă la război civil. El a fost susținut în acestă idee de fruntașii liberali și conservatori care vedeau situația nu ca pe o ocazie să scape de liderul fascist ci ca pe o șansă să-și sporească influența asupra primului ministru. De exemplu, Giolitti și Salandra încă îl susțineau în postul de prim-ministru. Aceștia și alții ca ei considerau că în acel moment nu exista o alternativă mai acceptabilă sau mai viabilă decât liderul fascist.

4. Afirmarea dictaturii

Sprijinit fiind pe poziție de aceste interese conservatoare, Mussolini a trecut la preîntâmpinarea oricărei opoziții. În iulie 1924 el a introdus cenzura presei şi în luna care a urmat a interzis întâlnirile partidelor politice din opoziție. În ciuda eforturilor făcute de guvern însă, discuția stârnită de afacerea Matteotti nu s-a stins. Acei lideri liberali care susținuseră înainte guvernul au trecut în opoziție în noiembrie, în semn de protest față de cenzura presei. În cele din urmă, exasperați de starea de nesiguranță creată de afacere şi frustrați de lipsa de radicalism a guvernului, unii fruntaşi fasciști i-au dat un ultimatum lui Mussolini. Dacă nu termina odată cu afacerea Matteotti şi nu trecea în mod hotărât la instaurarea dictaturii, ei îi retrăgeau sprijinul. Primul ministru s-a plecat în fața cererilor lor şi într-un discurs ținut la 3 ianuarie 1925 a spus în fața Parlamentului că îşi ia responsabilitatea tuturor acțiunilor fasciste de până la acea dată:

> Declar în fața întregii Italii că îmi asum întreaga răspundere pentru tot ce s-a întâmplat ... Dacă fascismul a ajuns să însemne doar ulei de ricin şi bastoane de cauciuc în loc să fie o pasiune superbă care să-i anime pe cei mai buni tineri ai Italiei, eu sunt de vină...
> Italienii vor liniște şi pace şi să-şi vadă de treaba lor. Am să le ofer toate acestea cu dragoste dacă se poate, prin forță, dacă e nevoie.

El dădea acum semnalul că va lua măsurile necesare să-şi asigure o şi mai mare putere. Chiar şi acum discursul său a fost primit cu urale în Cameră. Mussolini şi-a creat dictatura având o majoritate netă în Parlament şi fiind încredințat că regele nu va întreprinde nimic împotriva lui. Opoziția care exista în Cameră nu reprezenta o amenințare - era împărțită, nu avea conducător şi era compromisă de sprijinul anterior dat fascismlui.

În ianuarie 1925 primul ministru a format un comitet care să aducă îmbunătățiri constituției. În decembrie s-a votat *Legge Fascistissime* care interzicea partidele politice şi sindicatele libere. A fost întărită cenzura presei şi s-a înființat o nouă poliție secretă şi un tribunal spe-

cial pentru judecarea crimelor politice. A crescut controlul fascist asupra administrației locale înlocuindu-se primarii aleşi prin vot cu alții numiți din oficiu, cunoscuți sub numele de *podestas*. În ianuarie 1926 Mussolini a căpătat dreptul de a emite decrete cu valoare deplină de lege. Parlamentul putea fi scos acum din joc. Conducerea sa personală putea deveni acum literă de lege.

Ultimele retuşuri au fost aduse dictaturii în 1928 când regele şi-a pierdut dreptul de a-l alege pe primul ministru. Pe viitor, Marele Consiliu Fascist, aflat sub controlul lui Mussolini, va alcătui o listă de posibili candidați, iar regele va alege din această listă.

5. Motivații ale succesului lui Mussolini

A fost succesul lui Mussolini rezultatul slăbiciunii liberalismului sau al tăriei fascismului?

Intrarea fascismului în guvern în octombrie 1922 nu s-a făcut prin forță: a fost rezultatul unui proces constituțional. Regele, susținut de gruparea liberală, l-a invitat pe Mussolini să devină prim ministru. Ei credeau că incluzându-l în coaliția guvernamentală îl vor putea ține sub control şi îl vor putea transforma într-un politician respectabil. Realitatea le-a dovedit că s-au înşelat. Octombrie 1922 a fost un moment decisiv în istoria italiană, semnalând că sfârşitul regimului liberal era iminent. Că politicienii liberali l-au invitat chiar pe autorul propriei lor prăbuşiri să preia puterea o demonstrau atât strâmtoarea disperată în care se găsea regimul după primul război mondial, cât şi abilitatea lui Mussolini în a convinge autoritatea politică că doar el îi putea ajuta în rezolvarea problemelor lor.

Istoricii încă nu s-au pus de acord în privința stabilității regimului liberal în anii dinainte de război, dar nu e nici o îndoială că acesta nu a reuşit să atragă loialitatea activă a italienilor în marea lor majoritate. Primul război mondial avea să le limpezească în ce măsură era sprijinit regimul.

Pe măsură ce industria se dezvolta, socialismul şi-a câştigat noi adepți şi, inspirată de evenimentele din 1917 din Rusia, mişcarea avea în gând răsturnarea regimului prin revoluție. Acest lucru desigur înspăimânta

atât clasele mijlocii cât şi pe cele avute, mai ales că odată cu introducerea votului universal pentru bărbaţi, socialiştii au devenit în 1919 cel mai numeros partid politic din Parlament. Clasele avute au căutat înţelegere la guvern, dar au fost dezamăgite. În disputele din industrie şi agricultură guvernele liberale au preferat să rămână neutre. Nu s-au luat măsuri împotriva greviştilor. Impresia de slăbiciune lăsată de guvern a fost amplificată şi de presupusul eşec în susţinerea intereselor Italiei la conferinţa de pace. Italienii cu tendinţe conservatoare au început să tânjească după un guvern mai dinamic care să restabilească legea şi ordinea şi să le apere interesele.

În asemenea vremuri de stagnare economică şi frământări sociale, regimul pierdea credibilitatea chiar în ochii celor pe care se baza ca să-l sprijine. Astfel de împrejurări au favorizat apariţia multor grupuri politice radicale - fascismul fiind doar unul din acestea. Asemenea grupuri nu s-au bucurat de sprijinul maselor, dar i-au atras pe cei care se considerau înstrăinaţi de societate, mai cu seamă foşti soldaţi deziluzionaţi şi acei care doreau un stil de viaţă politică mai spectaculos, mai captivant. Ceea ce îi deosebea pe fascişti de celelalte mici grupuri radicale şi naţionaliste era liderul lor.

Mussolini avea o personalitate dinamică şi dominantă şi s-a dovedit a fi un propagandist sclipitor. De exemplu, ziarul său *Popolo d'Italia* nu pierdea nici o ocazie să exagereze ameninţarea socialistă şi să acuze guvernul de incompetenţă şi presupusă laşitate. Fasciştii erau înfăţişaţi ca nişte indivizi altruişti, devotaţi creării unei Italii aşa cum o doreau ei, cu pace şi stabilitate, armonie socială, o Italie respectată în lume. Fasciştii aveau tinereţea şi energia necesară angajării într-o asemenea cruciadă. Această imagine se va dovedi a fi atrăgătoare pentru mulţi italieni.

Fără îndoială, Mussolini a avut noroc că la sfârşitul lui 1920 au izbucnit cu violenţă conflicte între proprietarii de pământ şi ţăranii socialişti din nordul şi centrul Italiei. Această situaţie le-a permis brigăzilor lui să devină detaşamentul de avangardă al unei reacţii violente a conservatorilor. Deşi nu el crease situaţia, a profitat de ea fără întârziere. Dându-şi seama că drumul către putere se netezea cultivând-i pe conservatori, el a abandonat programul radical alcătuit în 1919. El a încurajat violenţa fascistă să submineze legea şi ordinea şi să distrugă astfel mai departe credibilitatea guvernului. În acelaşi timp, a avut grijă

să apară ca un moderat prin excelență atunci când discuta cu conservatorii. A evitat să se implice în vreun program politic clar și modifica sensul mesajului în funcție de auditoriul căruia i se adresa. Mussolini le vorbea fasciștilor despre hotărârea lui de a transforma radical societatea italiană, pe când conservatorilor le spunea că adevăratul lui țel era pur și simplu să distrugă socialismul și să injecteze puțină energie în sistemul politic.

De la începuturile lui mărunte și nefavorabile, Mussolini ajunsese în mai 1921 să-l convingă pe Giolitti, fruntașul liberal, să ofere fascismului o alianță electorală. A folosit din plin această breșă în viața politică națională și era hotărât să nu renunțe la inițiativă. Pe măsură ce violența creștea și coaliția guvernamentală părea tot mai neputincioasă, fascismul a devenit o forță politică mai credibilă. Mussolini și-a dovedit oportunismul și un acut simț tactic în vara anului 1922 când socialiștii au declarat grevă generală. Folosindu-și brigăzile ca să-i atace pe greviști, el și-a evidențiat referințele antisociale și adunându-și la un loc oamenii după eșuarea grevei, el i-a asigurat pe conservatori că puteau avea încredere în el.

În octombrie 1922 majoritatea liderilor liberali considerau că nu exista altă soluție decât intrarea fasciștilor în guvernul de coaliție. Mai mult decât atât, ei credeau că nu exista nici un motiv de temeri în această situație. Până la criza parlamentară de la sfârșitul lui octombrie nici măcar nu și-au dat seama că Mussolini avea de gând să devină prim-ministru. Iluzia că fascismul nu reprezintă o amenințare pentru regim a persistat cel puțin până la asasinarea lui Matteotti în 1924 și atunci era deja prea târziu. Deși regele ar fi putut să-l demită pe prim-ministru la sfârșitul anului 1924, nu e de mirare că Victor Emmanuel nu a făcut-o - nu prea agrea regimul parlamentar, se temea de puterea fascistă și își dădea seama că opoziția față de Mussolini era slabă și divizată.

Faptul că liberalii au rămas atât de convinși că fascismul se putea transforma, se datora în mare măsură abilității politice a lui Mussolini, dar acest lucru evidenția și criza de încredere în regim. Liberalii se temeau de puterea crescândă a socialismului și nu erau siguri ce putea sau ce trebuia să facă guvernul în vremuri de stagnare economică și tensiuni între clase. Apariția democrației de masă însemna că parlamentul

nu mai era rezervat doar liberalilor, cu toate acestea liderii liberali au încercat să păstreze vechiul stil de viață politică. Un partid liberal unit tot nu exista. Nu existau decât niște fracțiuni concentrate în jurul personalităților marcante. Ca urmare, guvernele liberale din anii de după război erau niște coaliții extrem de fragile care nu erau capabile, adesea nici nu doreau, nici să înfăptuiască reforma, nici să îndemne forțele statului, poliția și armata, să apere legea. Guvernele au pierdut controlul asupra evenimentelor și politica a început să se facă pe stradă.

Un guvern puternic de centru-dreapta ar fi putut foarte bine să-i protejeze pe conservatori și ar mai fi frânat dezvoltarea fascismului, dar pentru un astfel de guvern era nevoie ca fracțiunile liberale să se unească și să formeze o adevărată alianță parlamentară cu *Popolari.* Dar tradiția liberală milita împotriva unui asemenea angajament cu partidul catolicismului organizat. De altfel, *Popolari* împărtășeau din plin neîncrederea liberalilor și părerile lor privitoare la probleme cruciale ca reforma socială și cea economică. Giolitti chiar a încercat în 1921 să formeze o alianță activă cu *Popolari,* dar neîncrederea reciprocă a făcut coaliția de scurtă durată. În asemenea împrejurări nici nu era de mirare că unii liberali au început să privească fascismul ca pe un partener de coaliție mai acceptabil decât catolicii dezorientați pe care nu se puteau baza.

Fiind minoritari în parlament în 1919 și confruntați cu socialiștii ostili și *Popolari* neîncrezători, liberalii aveau să fie puși în dificultate. Problemele sociale grave, tensiunile sociale crescânde și dezamăgirile postbelice au ridicat și mai mult temperatura politică aruncând regimul în criză. Adaptându-se cu greu noii democrații de masă și exagerând amenințarea reprezentată de Stânga, mulți liberali au început să-și piardă speranța în viitorul guvernului parlamentar. Datorită abilității sale politice, Mussolini a putut să profite de această disperare pe care nu o încercau doar liberalii ci și mulți italieni cu convingeri conservatoare. Prin octombrie 1922 el îi convinsese pe acești oameni că doar o prezență fascistă în guvern i-ar putea strivi pe socialiști, ar revitaliza parlamentul ca instituție și ar reda încrederea în regim.

***Să luăm notițe despre** „De la prim-ministru la dictator, 1922 - 1926"*

Când scrieți notele asupra acestui capitol nu ar trebui să scrieți doar despre legile care au creat dictatura. Ar trebui să notați și concluziile dumneavoastră despre cum a reușit Mussolini să convingă atâția politicieni să sprijine asemenea legi și motivele pentru care fasciștii au ajuns la putere. Următoarele titluri, subtitluri și întrebări vă pot ajuta să faceți acest lucru:

1. Guvern de coaliție - care erau obiectivele lui Mussolini? Ce așteptau liberalii și conservatorii de la guvernul său?
1.1. Puteri extraordinare - cum a reușit el să convingă parlamentul să-i acorde aceste puteri?
Mussolini își amplifică controlul asupra mișcării fasciste.
1.3. Câștigarea sprijinului Bisericii și industriașilor.
2. Reforma electorală - de ce a fost votată? Efecte?
3. Asasinarea lui Matteotti - de ce a creat o astfel de opoziție?
3.1. Regele refuză să acționeze împotriva lui Mussolini - de ce?
4. Apariția dictaturii - cum a reușit să țină în frâu opoziția? Cum și-a asigurat un control mai larg asupra parlamentului și administrației locale?
5. De ce a reușit Mussolini să câștige puterea?

***Să răspundem la întrebări eseu despre** „Ascensiunea fascismului" și „Mussolini de la prim-ministru la dictator, 1922 - 1926".*

Întrebările de examen privind factorii care au determinat dezvoltarea și succesul fascismului sunt puse în mod curent. Informații pe care să se bazeze un răspuns pot fi găsite nu numai în capitolul despre „Ascensiunea fascismului" ci și în capitolul 2 despre monarhia liberală.

Multe întrebări sunt aparent îndreptate direct spre factorii care au contribuit la dezvoltarea și succesul fascismului. Un alt tip obișnuit de abordare este să se prezinte unul sau doi factori posibili și să se ceară candidatului să aprecieze semnificația acestora explicând succesul fascismului.

1. Ce factori au favorizat ascensiunea fascismului în Italia?

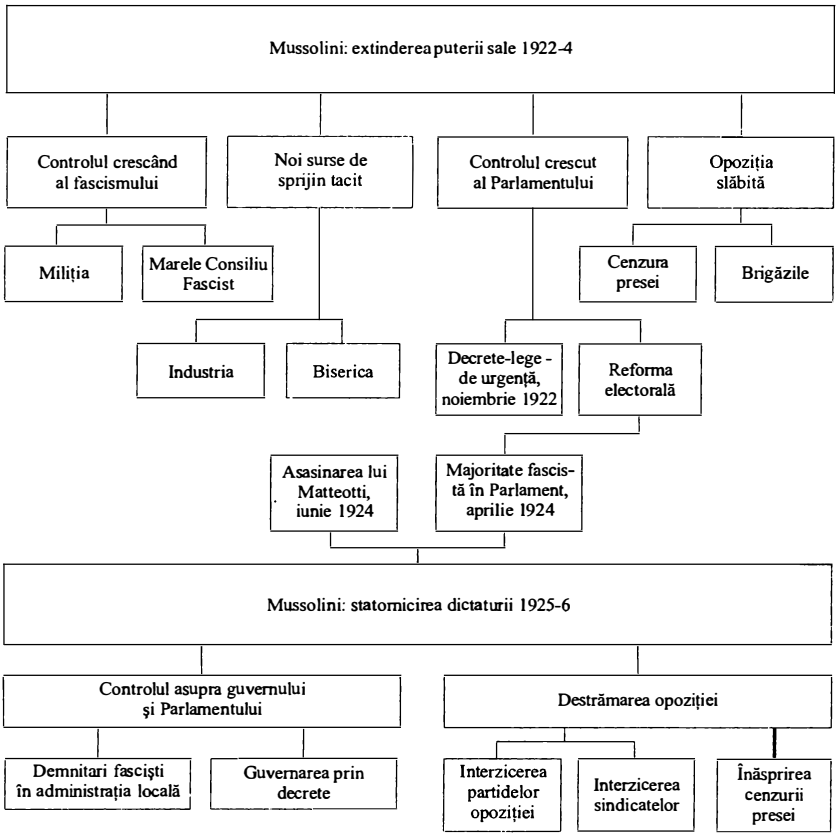

Rezumat - Mussolini de la prim-ministru la dictator: 1922-1926

este un exemplu de primă abordare. Mulți dintre cei examinați sunt în mod firesc încrezători în a-i da de capăt unei întrebări aparent „evidente" cum este aceasta, dar de obicei mulți ratează ocazia să ia o notă bună din cauză că se grăbesc să-și scrie lucrarea fără să-și facă un plan. Ca urmare, multe lucrări conțin fie povestirea evenimentelor în perioada 1918-1922, sau, mai frecvent, iau forma unei liste cu motivele pentru care a avut succes fascismul. Este important ca asemenea capcane să fie evitate! Dacă vă gândiți bine la felul cum este redactată întrebarea (prima etapă din procesul de planificre a oricărei lucrări) veți vedea că vi se cere să examinați nu

numai perioada 1918-22 dar şi perioada antebelică şi apariţia dictaturii după 1922.

Când faceţi planul pentru o lucrare ar trebui mai întâi să faceţi o listă cu factorii care au favorizat ascensiunea fascismului. Lista ar putea conţine până la 12 puncte. Apoi ar trebui să încercaţi să le grupaţi în trei, patru sau cinci categorii cu titlurile „Punctele slabe ale regimului", „Moştenirea primului război mondial" şi „Abilităţile politice ale lui Mussolini" etc. În prima categorie puteţi include lipsa sprijinului popular acordat guvernului. Fiecare categorie trebuie dezvoltată într-o secţiune separată a lucrării. După ce aţi împărţit pe categorii lista de motive, trebuie să vă gândiţi la una sau două expresii pentru fiecare caz pentru a explica felul în care motivul enunţat în categoria respectivă a dus la ascensiunea fascismului. Acestea pot forma după aceea baza frazelor de la începutul fiecărui paragraf. După ce aţi făcut aceasta, citiţi din nou planul lucrării şi stabiliţi ordinea paragrafelor. Ce criterii veţi folosi pentru a stabili ordinea?

Puteţi adopta o abordare similară şi pentru întrebări de genul:

2. „Ameninţarea socialistă şi convingerea că Italia a avut o victorie mutilată în primul război mondial au permis ascensiunea fascismului şi apoi acapararea puterii". În ce măsură sunteţi de acord cu această afirmaţie?

Trebuie să faceţi din nou o listă cu condiţiile care au permis fascismului ascensiunea şi succesul şi apoi împărţiţi aceste condiţii în categorii. Două categorii trebuie să fie cele enunţate în titlul lucrării. Pentru a răspunde la prima întrebare ar trebui să vă gândiţi la una sau două expresii care să explice cum a contribuit la succesul fascismului fiecare din categoriile enunţate.

Citiţi acum din nou ce aţi scris şi încercaţi să evidenţiaţi acei factori care au fost cruciali pentru ascensiunea fascismului. Ameninţarea socialistă şi victoria mutilată sunt factori critici? Forma lucrării depinde de hotărârea pe care o veţi lua. Dacă ajungeţi la concluzia că aceştia au fost factori esenţiali, trebuie să exprimaţi clar acest lucru în paragraful de început şi cea mai mare parte a lucrării să o consacraţi explicării motivului pentru care îi consideraţi atât de importanţi. Dacă însă hotărâţi că aceştia doi nu au fost singurii sau cei mai importanţi factori, trebuie

să scoateți în evidență acest lucru în paragraful de început și să-i numiți și pe ceilalți factori esențiali.

Întrebări bazate pe izvoare despre: *„Mussolini: de la prim-ministru la dictator 1922-6"*

1. Prim-ministrul Mussolini și Parlamentul.

Citiți cu atenție discursul lui Mussolini în fața Parlamentului în noiembrie 1922 (pag.73-74) și răspundeți la următoarele întrebări:

a) Identificați trei expresii menite să îi asigure pe cei care-l ascultau că nu era un revoluționar.
b) Identificați două pasaje destinate intimidării deputaților.
c) c) Care este, conform părerii lui Mussolini, politica dusă de guvernul său? Explicați cu propriile cuvinte.
d) Cât de convingătoare este relatarea privind politica sa? Explicați-vă răspunsul.
e) Cât de explicite erau solicitările sale privind dimensiunile puterii sale în noiembrie 1922? Explicați-vă răspunsul.

CAPITOLUL 5

Mussolini şi sistemul politic fascist

1. Ţelul lui Mussolini: dictatura personală

Până în 1926 Mussolini îşi împlinise visul de a deveni dictatorul Italiei. Putea face legi dând pur şi simplu decrete. Parlamentul era în totalitate sub controlul său - el încetase să mai fie un forum pentru dezbateri şi devenise un simplu amfiteatru în care deciziile lui puteau fi aplaudate de susţinătorii şi simpatizaţii faştilor. O opoziţie politică organizată nu exista deoarece liberalii şi *Popolari* erau divizaţi şi nu aveau conducători, iar socialiştii erau permanent agresaţi fizic. Desigur că teoretic, regele putea încă să-l demită pe Mussolini, dar „marşul asupra Romei" şi „afacerea Matteotti" dovediseră că Victor Emmanuel nu era pregătit să-l înfrunte pe primul său ministru. Mai mult, câtă vreme Mussolini îi inspira regelui o teamă respectuoasă, nu avea motive să-l îngrijoreze forţele armate legate de rege prin jurământul de credinţă.

Având astfel poziţia asigurată, Mussolini a pornit să-şi creeze statul fascist. Acest stat trebuia să fie o dictatură personală, deoarece ţelul său principal era să-şi menţină şi să-şi amplifice propria lui putere. Ca să-şi atingă scopul, el a încurajat un cult al personalităţii care îi scotea în evidenţă geniul, puterea şi faptul că era de neînlocuit ca lider al naţiunii. A încercat să-şi consolideze poziţia căutând să stabilească relaţii constructive cu grupuri puternice de interes, în special Biserica, industriaşii şi forţele armate.

Goana după puterea personală a fost mai mare decât dorinţa de a „fasciza" Italia şi instituţiile italiene. Politica lui i-a dezamăgit pe mulţi din partidul fascist care sperau că revoluţia va mătura grupurile de interes şi va crea un stat în care partidul va controla toate organele guvernamentale. Liderul lor încă mai vorbea de revoluţie dar era hotărât ca partidul să-l servească pe el şi nu să fie el agentul partidului. Mussolini va hotărî ce puteri să aibă partidul, ce politică fascistă să urmeze şi cum şi unde să fie pusă în practică.

Italia creată de Mussolini era un stat în care doar el avea ultimul cuvânt. Grupurile de interes, vechile instituţii guvernamentale şi partidul fascist luptau între ele pentru autoritate, dar contau pe Mussolini pentru a face dreptate şi pentru a lua hotărârile finale. Fără el guvernul nu putea funcţiona şi regimul se prăbuşea.

2. Cultul personalităţii

Cultul lui Mussolini sau *"il Duce"* cum avea să fie tot mai bine cunoscut, începuse în 1926. Se intenţiona să se construiască sprijinul popular pentru dictator şi pentru a-i copleşi pe potenţialii săi oponenţi, scoţând în evidenţă presupusele sale talente, aproape supraomeneşti. El trebuia să fie înfăţişat nu ca un politician oarecare ci ca mântuitorul Italiei, un bărbat ales de destin pentru a mântui ţara de ameninţarea socialistă şi

Mussolini cântând la vioară.

de politicienii democrați corupți și care să-i redea Italiei măreția. El era noul Cezar - un om genial, un om de acțiune, un om de cultură, un om de stat cu renume mondial, devotat renașterii Italiei.

Mussolini reînvie vechea glorie a Romei. Scrutează cu privirea o statuie a lui Iulius Cezar care a fost instalată de curând în Forum-ul unde s-au făcut săpături cu puțin timp în urmă.

Regimul folosea toate metodele de propagandă pe care le avea la dispoziţie pentru a-şi transmite mesajul. Ziare aflate sub controlul statului îi lăudau mărinimia şi mai ales se mândreau citând părerile unor admiratori străini, mai ales dacă erau oameni de stat importanţi. Se relata astfel că Austen Chamberlain, ministrul de externe al Marii Britanii a spus că Mussolini este „un om minunat care munceşte pentru măreţia ţării sale", iar părerea lui Winston Churchill în 1927 că il Duce „nu are decât o grijă: bunăstarea veşnică a poporului italian, aşa cum o înţelege el" a avut, de asemenea, o largă publicitate. Se povestea că Mussolini era atât de devotat muncii sale încât trudea până la 20 de ore pe zi în slujba guvernului. Lumina din biroul lui rămânea aprinsă aproape toată noaptea în sprijinul acestei afirmaţii şi pentru a masca faptul că în realitate dictatorul se culca destul de devreme.

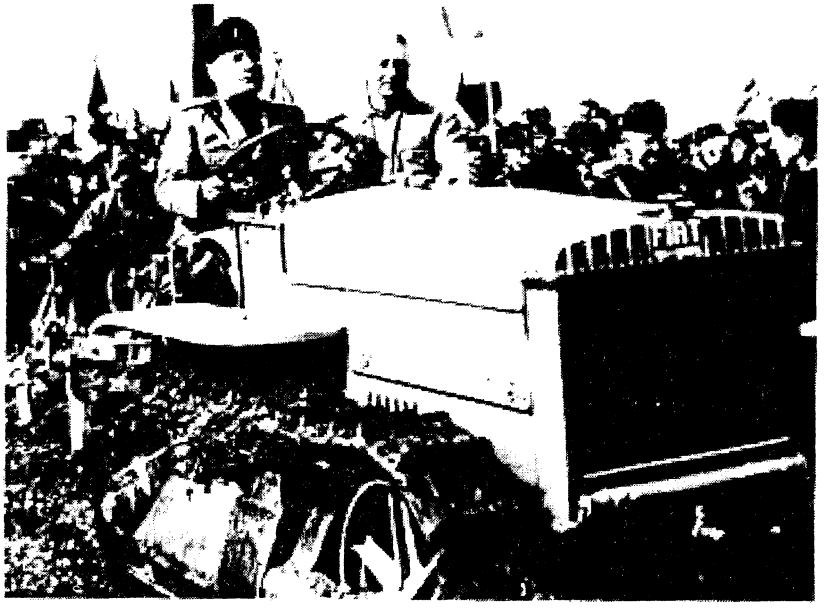

Mussolini tăind prima brazdă pentru noul oraş Aprilla în fostele mlaştini Pontine.

Mussolini încurajându-i pe culegători la Aprilla.

Ziarele mai sugerau şi că il Duce era infailibil. Umbla o vorbă că „Mussolini are întotdeauna dreptate", idee pe care dictatorul o încuraja cu afirmaţii de genul „de multe ori aş vrea să mă înşel, dar până acum nu s-a întâmplat niciodată aşa şi evenimentele s-au petrecut chiar aşa cum am prevăzut eu". Pentru a întreţine această impresie, Mussolini cerea întotdeauna şi imediat credit pentru orice succes avut şi era şi mai

grăbit să-i învinovăţească pe alţii pentru cea mai mică greşeală pe care o făceau.

Il Duce era foarte dornic să fie înfăţişat ca un om curajos, puternic şi atletic - un model pentru toţi bărbaţii italieni. Reviste şi ziare publicau fotografii cu Mussolini călare pe cal, bucurându-se de sporturile de iarnă, conducând maşini în mare viteză sau pilotând avioane. Se întreţinea o imagine de tinereţe eliminându-se orice referiri la vârsta sau la faptul că trebuia să poarte ochelari.

Toate acestea nu-l mulţumeau însă pe deplin; dictatorul ţinea foarte mult să fie văzut ca un om de cultură. Ca urmare,s-a făcut cunoscut faptul că citise şi îşi însuşise toate cele 35 de volume ale Enciclopediei Italiene şi mai citise şi aproape toţi clasicii literaturii europene, inclusiv operele complete ale lui William Shakespeare.

Credinţa sa că putea păcăli pe oricine cu această imagine precum şi aceste pretenţii exagerate dezvăluiau vanitatea lui Mussolini ca şi părerea lui proastă despre popor. El chiar declara că poporul „este prost, murdar, nu munceşte destul şi se mulţumeşte cu spectacolele de la cinematograful din cartier". Mussolini credea că masele nu sunt interesate de dezbateri sau discuţii ci preferă să li se spună ce au de făcut. Ele s-ar bucura să ştie că sunt conduse de un fel de supraom şi că ar fi mândre ca Italia să fie astfel admirată de restul lumii. Spectacolele, parăzile şi propaganda neîntreruptă le ţinea treaz interesul şi îi asigurau lui Mussolini supunerea lor. Aşa cum spunea Mussolini „trebuie să ştii să stârneşti imaginaţia poporului; acesta este adevăratul secret al guvernării".

Nu se ştie sigur pe câţi i-a păcălit Mussolini prin „Cultul ducelui". Mulţi, poate cei mai mulţi au fost extrem de sceptici, dar pe mulţi italieni i-a făcut să creadă că nu se putea concepe altă variantă în afară de regimul fascist. Volumul copleşitor al propagandei care proslăvea puterea şi geniul lui Mussolini a frânat o potenţială opoziţie. În acestă direcţie, cultul personalităţii şi-a atins cu siguranţă scopul.

3. Mussolini şi guvernul

Mussolini era hotărât ca întreaga adevărată putere să rămână în mâinile sale -doar el lua deciziile importante. Regele nu avea nici o importanţă iar cabinetul, parlamentul şi instituţiile statului erau servitorii lui supuşi.

Regele Victor Emmanuel nu ridica nici un fel de probleme. Monarhia se depărtase de mult de domeniul politicii interne, principala ei preocupare constituind-o politica externă. Mussolini şi-a dat seama că îl copleşisc pe rege şi a profitat de acest avantaj pentru a înlătura complet monarhia din viaţa politică. Dictatorul respecta încă protocolul vizitându-l pe rege de două ori pe săptămână, dar lui Victor Emmanuel nu i s-a cerut niciodată sfatul, spunându-i-se doar ceea ce Mussolini era de acord să i se spună.

Mussolini nu era pregătit să împartă puterea cu miniştrii săi. Nu se punea problema unui cabinet ministerial prin care minştrii să ajute la stabilirea politicii pentru ministerele proprii şi să discute liber strategia guvernului la întâlnirile de cabinet. Nu trebuia să existe o „echipă" guvernamentală. Rolul miniştrilor era doar să urmeze instrucţiunile Ducelui fără să pună întrebări. De fapt Mussolini a deţinut în cea mai mare parte a perioadei cât a fost dictator portofoliile celor mai importante ministere - afacerile externe, afacerile interne şi armata.

Pentru Parlament, il Duce avea şi mai puţină consideraţie. În 1926 Parlamentul îşi pierduse competenţa de a discuta probleme politice, de a dezbate şi de a aduce amendamente legislaţiei propuse şi de a critica guvernul. În anii ce aveau să urmeze, reputaţia parlamentului şi rostul lui politic aveau să se estompeze şi mai mult. Partidele de opoziţie fiind desfiinţate, Camera era dominată de deputaţii fascişti linguşitori care nici măcar nu-şi dădeau osteneala să voteze formal legislaţia lui Mussolini, ci pur şi simplu îşi răcneau aprobarea. Alegerile nu mai erau aşa cum fuseseră odată. Electoratul a fost redus pentru a exclude majoritatea reprezentanţilor clasei muncitoare care îi sprijiniseră înainte pe socialişti, toţi candidaţii trebuiau să fie aprobaţi mai întâi de fascişti, rezultatele erau apoi falsificate pentru a demonstra că 98% din voturi erau favorabile regimului. În ianuarie 1939 parlamentul s-a autodizolvat, pentru a fi înlocuit apoi de o instituţie la fel de lipsită de sens - Camera fasciilor şi corporaţiilor.

Nu numai cabinetul şi Parlamentul trebuiau să-l slujească pe Mussolini ci şi celelalte instituţii ale statului italian - funcţionarii publici, administraţia locală, justiţia şi forţele armate. El vroia totuşi să-şi realizeze obiectivele fără să provoace ciocniri cu aceste instituţii, pe care le doreau radicalii din partidul fascist. Concedierea în masă a funcţionarilor din administraţie, din justiţie, a corpului de ofiţeri de

armată şi înlocuirea lor cu persoane numite din partidul fascist ar fi provocat aproape sigur o criză şi ar fi făcut să crească puterea partidului. Mussolini vroia să evite orice criză de acest fel şi era nerăbdător să restrângă puterea partidului şi să-l ţină în continuare sub controlul lui total. Dictatorul recunoştea că, în mare măsură, conservatorii, care predominau în instituţiile de stat, îi erau favorabili, dar nu aveau încredere în radicalii partidului.

A început să profite de această simpatie folosindu-şi prerogativele de conducător pentru a răsplăti devotamentul şi promovând legi pe care să le poată sprijini conservatorii. În acelaşi timp însă a declarat fără echivoc că dacă dorinţele sale nu erau sprijinite şi ascultate putea fi necruţător în căutarea şi distrugerea opoziţiei.

Prin afirmaţia lui, Mussolini lăsa să se înţeleagă că nu avusese loc o revoluţie fascistă în guvern. Şi într-adevăr, partidul fascist se plângea că avea primejdios de puţini reprezentanţi în instituţiile de stat. De exemplu, în 1927 se estima că doar 15% din funcţionarii civili erau fascişti. Cu toate acestea, ei duceau la îndeplinire cu credinţă indicaţiile conducătoruui lor politic, il Duce. În anii 30 numărul membrilor partidului fascist a crescut în rândul funcţionarilor de stat, dar acesta pare să fie în mare măsură rezultatul acceptării ideii că o persoană era promovată într-o funcţie dacă poseda un carnet prin care făcea dovada că sprijină regimul.

Dictatorul a adoptat o politică similară şi în tratativele cu forţele armate. El scotea în evidenţă faptul că avea interese comune cu forţele armate, de lărgire a rândurilor acestora şi de a duce o politică externă agresivă. A câştigat şi mai mult sprijin ridicându-i pe generalii bătrâni la mult râvnitul rang de feldmareşal. Ofiţerii ambiţioşi şi-au dat seama curând că o atitudine profascistă şi, de preferinţă, apartenenţa la partid, le măreau foarte mult şansele de avansare. E drept că armata s-a simţit ofensată de pretenţiile miliţiei fasciste de a fi o forţă militară semnificativă, cu toate acestea era dispusă să-şi dovedească loialitatea faţă de Duce.

Numai în magistratură a făcut Mussolini o epurare a celor pe care îi considera elemente nedorite. Zeci de judecători au fost concediaţi pe motiv că nu simpatizau de ajuns fascismul sau pentru că erau prea independenţi faţă de guvern. Dictatorul vroia să se asigure că poate conta pe faptul că judecătorii vor respecta instrucţiunile guvernului său. Ca urmare, justiţia italiană şi-a pierdut total imparţialitatea. Întemniţarea fără un proces prealabil a devenit un lucru obişnuit, iar dacă unele cazuri

ajungeau în instanță, Mussolini intervenea uneori pentru a impune verdicte şi sentințe.

Înverşunarea de a ține sub control toate instituțiile de stat s-a extins şi asupra administrației locale. S-a desființat autonomia locală iar primarii şi membrii consiliilor orăşeneşti aleşi prin vot au fost înlocuiți de persoane numite de guvernul de la Roma.

Prin metodele sale Mussolini îşi asigura extinderea puterii asupra întregului stat italian, obținând sprijin prin cointeresare şi evitând conflictele inutile. Pentru a-şi atinge scopul de putere personală totală, tactica sa varia între agresivitate şi conciliere, în funcție de natura instituției respective. El folosea aceeaşi varietate de tactici şi atunci când avea de a face cu acele grupuri de interes de al căror sprijin avea nevoie pentru a-şi consolida regimul: Biserica, industria şi chiar partidul fascist.

Il Duce căutase să câştige bunăvoința Vaticanului încă dinainte de a deveni prim-ministru dezicându-se de fostul său anticlericaism şi dând Bisericii asigurări că nu are motive să se teamă de fascism. De fapt, victoria fascismului putea însemna distrugerea duşmanilor Papei: socialismul şi liberalismului. Relațiile s-au încălzit constant şi în 1929 au fost semnate Acordurile de la Lateran, punând astfel capăt rupturii dintre Biserica Catolică şi statul italian. Mussolini putea conta acum pe sprijinul oficial al catolicilor pentru regimul său. Relațiile lui il Duce cu Biserica sunt analizate pe larg în paginile 126-129.

Mussolini adopta şi tactici de conciliere, cel puțin pentru început, când avea de a face cu industriaşii italieni. Prin pactul de la Palatul Vidoni, semnat în 1925 au fost interzise toate sindicatele socialiste şi catolice iar în anul următor au fost interzise grevele. La pag.118 se discută pe larg politica fascistă față de industrie, dar aceste concesii de început aveau scopul de a asigura loialitatea industriaşilor față de regim.

4. Mussolini şi Partidul Fascist

Odată ajuns la putere, Mussolini trebuia să hotărască rolul pe care avea să-l aibă Partidul său Fascist. Oare PNF trebuia să se dizolve în linişte după ce îşi ajutase liderul să treacă țara sub controlul său politic sau trebuia să acționeze ca o forță radicală care să transforme societatea

italiană? Trebuia să fie un partid de masă sau o elită disciplinată? Se pare că il Duce s-a hotărât cu greu asupra acestor probleme, părerea sa schimbându-se în decursul anilor. Un lucru era totuşi limpede în mintea lui rămânând neschimbată politica relaţiilor dintre lider şi partid - PNF trebuia să servească pe Duce şi nu invers.

Încă din 1920-1 când fascismul a făcut o breşă în viaţa politică italiană, Mussolini a pus accentul pe disciplină şi control centralizat. Cu toate acestea, lupta sa pentru a-şi asigura conducerea nu fusese uşoară. Deşi liderii fascişti locali, *(ras)*, îl accepatu ca Duce al fascismului nu erau prea dispuşi să accepte şi directivele venite de la centru. De fapt, acţiunile lor violente din anii 1921 şi 1922 îl stânjeneau uneori pe liderul lor, care încerca să-i convingă pe conservatori că mişcarea sa ar putea fi o forţă politică dinamică, dar şi demnă de încredere. „Marşul asupra Romei", pe care Mussolini l-a folosit ca şantaj politic cu efect strălucit era o concesie chiar dacă parţială, la presiunea faţă de radicalii *squadristi.*

Odată numit prim-ministru, Mussolini a trecut la întărirea controlului său asupra partidului. Înfiinţarea miliţiei a asigurat un serviciu plătit pentru *squadristi* fascişti şi a asigurat continuitate loialităţii acestora. Înfiinţarea Marelui Consiliu Fascist ca organ politic suprem al mişcării a consolidat şi mai mult poziţia sa de lider deoarece el era acela care numea membrii. Aşa cum răsplătea loialitatea tot astfel pedepsea nesupunerea - în cursul anului 1923 organele locale de partid fiind epurate de dizidenţi, activi sau potenţiali. În ciuda acestor eforturi, controlul lui Mussolini asupra partidului nu era totuşi abosolut, dovada fiind că *ras* au organizat o demonstraţie în timpul crizei Matteotti, în 1924, cerând instaurarea unei dictaturi.

Dacă *ras* şi *squadristi* lor sperau ca prin instaurarea unei dictaturi partidul lor să devină mai puternic, aveau să fie dezamăgiţi. Mussolini a instaurat o dictatură personală. Având controlul asupra instituţiilor de stat, el avea puterea asigurată şi nu mai era vulnerabil la presiunile venite din interiorul PNF. Il Duce şi-a afirmat autoritatea la ultimul congres al partidului ţinut în iunie 1925. Mussolini a cerut să se pună capăt tuturor certurilor din sânul partidului şi să se dea ascultare ordinelor liderului său. Au fost reduşi la tăcere cei care aveau altă părere. Deşi fusese programată să dureze trei zile, convenţia a ţinut doar câteva ore. Spre sfârşitul anului 1928, il Duce a organizat o nouă epurare a fasciştilor

suspectaţi de neloialitate şi a stabilit ca toţi cei ce ocupau funcţii de partid să fie numiţi de cartierul general de la Roma, aflat, desigur, sub controlul său. PNF devenise astfel subordonat în întregime liderului său.

Dacă Mussolini reuşise să obţină dominaţia absolută asupra fascismului, aceasta era dovada abilităţii sale politice, dar reflecta şi faptul că fără Mussolini partidului nu ar fi fost închegat. PNF nu era o mişcare unitară, coerentă, ci o largă coaliţie nepotrivită de grupări având vederi politice diferite. *Squadristi* cereau continuarea raidurilor violente, foştii socialişti vroiau reorganizarea industriei, naţionaliştii vroiau revizuirea tratatului de pace, iar conservatorii sperau într-o reinstaurare a legii, ordinii şi a stării de normalitate. Doar Mussolini putea asigura normalitatea. Facţiuni disperate şi dezorientate au ajuns să recunoască acest lucru şi au căutat să-i câştige interesul şi sprijinul. Frământările şi entuziasmul dictatorului se schimbau în decursul anilor simpatizând, deci, când cu o facţiune, când cu alta - fiind mai întâi înţelegător cu conservatorii pentru a-şi asigura sprijinul grupurilor de interes, cum era cel al industriei, arătându-se apoi entuziast în legătură cu organizarea industriei într-un stat corporatist, ca să revină apoi spre sfârşitul anilor '30 la idei radicale de revoluţionare a obiceiurilor sociale italiene. Sensul acestei schimbări era, desigur, că Mussolini şi nu partidul trebuia să fie cel care să traseze orientarea politicii fasciste.

Dată fiind subordonarea partidului faţă de Duce, nu e de mirare că oamenii care ocupau funcţii înalte în cadrul partidului erau apreciaţi nu atât pentru că erau capabili ci mai mult pentru supunerea lor şi pentru talentul de linguşitori. Cea mai înaltă funcţie, aceea de secretar al partidului, a fost ocupată pe rând de fascişti peste măsură de loiali, dar foarte puţin capabili. Sub conducerea unor oameni ca Achille Starace secretar al partidului în perioada 1931-9, PNF şi-a deschis porţile pentru toţi cei care vedeau în apartenenţa la acest partid doar un mijloc prin care să obţină o slujbă în administraţia fascistă. Pe la mijlocul anilor '30 muncitorii şi ţăranii care reprezentaseră odată aproape 30% din efectivul partidului, deveniseră o minoritate restrânsă. PNF era acum alcătuit în cea mai mare parte din funcţionari publici cu guler alb.

Faptul că Mussolini promova în funcţii indivizi de mâna a doua dovedea cât era de sensibil la linguşiri, dar mai dovedea şi grija lui

continuă de a împiedica avansarea unor rivali potenţiali. Oameni energici şi evident capabili s-au pomenit că sunt mutaţi departe de centrul puterii. De exemplu, tânărul şef de brigadă, Italo Balbo, care îşi câştigase faima în 1931 efectuând un zbor peste Atlantic a fost trimis curând în Libia pentru a ocupa un post de luxoasă trândăveală. Un alt tânăr *squadrist,* Dino Grandi care ar fi dovedit oarecare ambiţie în a-l succeda pe Duce s-a pomenit trimis la Londra ca ambasador al Italiei, un post de cinste dar lipsit de putere. Nici un rival serios al Ducelui nu a reuşit să se ridice prea mult. Chiar şi cei care îşi câştigaseră renumele ca *squadristi* radicali, precum Roberto Farinacci, s-au alăturat cu entuziasm cultului Ducelui. Ei şi-au dat seama că Mussolini era gata să-i lase să-şi păstreze în mare parte puterea în provincii cu condiţia să rămână extrem de devotaţi şi supuşi lui. Erau totodată perfect conştienţi că fără Mussolini ca dictator ei nu ar mai avea nici o putere.

5. Relaţii între partid şi stat

Deşi partidul îşi pierduse dinamismul lui de altă dată şi devenise pură birocraţie menite să ofere slujbe sigure, fără răspunderi adepţilor fascimului, existenţa sa continuă i-a conferit o oarecare importanţă în guvernul Italiei. PNF reprezenta, în mod special, o potenţială autoritate rivală faţă de instituţiile statului. O astfel de rivalitate era un lucru obişnuit mai ales în provincii unde secretarii locali de partid se luptau pentru putere cu prefecţii provinciilor. Situaţia însă era întâlnită într-o oarecare măsură şi în administraţia centrală, departamentele serviciilor publice intrau în conflict cu birocraţia fascistă care controla noile corporaţii fasciste. În cadrul forţelor armate exista o rivalitate între miliţia fascistă şi cadrele active ale armatei, acestea din urmă respingând pretenţia ofiţerilor purtători de cămăşi negre de a avea statut egal cu cel al ofiţerilor de armată. Armata şi miliţia mai erau în dezacord şi în privinţa împărţirii armelor între cele două părţi.

Întotdeauna când era vorba despre rivalităţi şi dispute în care una dintre cele două tabere încerca să îşi revendice autoritatea, cel chemat să dea soluţii era Mussolini. Asta îi oferea Ducelui un argument în plus să facă apel la puterea personală pentru a dirija bunul mers al lucrurilor. În acelaşi timp însă, toate aceste dispute care aveau ca obiect cine este

cel îndreptățit să ia ce hotărâre trebuie, transformau guvernul într-un organism inactiv și ineficient. Amânările erau inevitabile, cu atâtea probleme care așteptau decizia personală a Ducelui, în ciuda falselor pretenții ale acestuia că lucra până la 20 ore pe zi. Încăpățânarea dictatorului de a deține doar el cele mai importante portofolii ale statului nu a făcut decât să agraveze lucrurile. Se luau hotărâri de cele mai multe ori fără o cumpănire sau o consultare corespunzătoare, ca atunci când il Duce a ales noul avion de luptă pentru aviația militară aruncând o privire superficială asupra documentației. Faptul că Mussolini deținea conducerea atâtor ministere dovedea și că i se părea imposibil ca hotărârile lui să fie duse la îndeplinire așa cum intenționa el. Guvernul fascist nu mergea ca pe roate și nu era nici atât de eficient precum le plăcea să creadă Ducelui și admiratorilor lui străini. Chiar dacă Mussolini avea puterea personală supremă, dincolo de aceasta era adesea derută, amânare și incompetență.

6. Sprijinul popular și opoziția

Controlul lui Mussolini asupra partidului fascist și asupra instituțiilor importante ale statului au făcut dificilă și chiar periculoasă opoziția pe față. Așa cum a dovedit-o moartea lui Matteotti, Mussolini folosea fără scrupule violența și chiar crima pentru a-i reduce la tăcere pe cei care îl criticau. Interzicerea oricărei activități politice în afara partidului fascist, precum și punerea în aplicare a cenzurii presei negau opoziției orice posibilitate de exprimare. Disidenții care erau urmăriți de poliția secretă a dictatorului, așa-numita OVRA, riscau să fie bătuți și puteau fi întemnițați fără proces.

Nu este deloc surprinzător faptul că, în Italia, opoziția, confruntată cu perspectiva unor severe măsuri represive, era dezorganizată și ineficientă. În țară nu existau decât două rețele antifasciste demne de luat în seamă. Ambele organizații erau obligate să lucreze în umbră, limitându-se la difuzarea materialelor de propagandă și la ridicarea moralului membrilor. Nici unul din grupuri nu număra mai mult de 7 000 de suporteri activi.

Absența unei opoziții semificative în Italia era desigur o reflectare a puterii sistemului represiv al regimului, dar era și o dovadă a faptului că

dictatorul ştia cum să-şi manipuleze supuşii. Acei liberali şi *Popolari* care îşi pierduseră iluziile în legătură cu fascismul erau, de regulă, lăsaţi în pace, cu condiţia să nu se aventureze să critice regimul pe faţă. Din când în când, OVRA sau miliţia agresa câţiva indivizi doar pentru a le aminti celorlalţi că cea mai sigură soluţie era să se conformeze.

Ziariştii şi intelectualii, de la care s-ar fi aşteptat o opoziţie mai viguroasă faţă de un sistem care înăbuşea cu atâta entuziasm libertăţile individuale, erau încurajaţi să treacă de partea sistemului. Salariile ziariştilor au fost dublate şi li s-au oferit acestora slujbe stabile în domeniu. Date fiind câştigurile uşoare şi imposibilitatea aparentă de a publica materiale critice, mulţi scriitori şi-au asumat rolul de scribi ai partidului sau evitau pur şi simplu să scrie articole politice.

Mussolini oferea perspective la fel de atrăgătoare şi cadrelor universitare şi intelectualilor. De exemplu, lui Marconi, inventatorul radioului, i s-a conferit titlul de marchiz, în timp ce D'Annunzio, cu faima câştigată la Fiume, a primit o pensie generoasă şi o vilă impozantă pentru serviciile făcute fascismului. Il Duce s-a folosit de Academia sa Fascistă nou înfiinţată pentru a oferi slujbe înalte şi salarii grase unor profesori remarcabili. Puţini erau aceia care rezistau unor asemenea ispite, fiind, de altfel, perfect conştienţi că cel mai mic semn de nesupunere ar fi dus la imediata lor concediere.

Regimul mai folosea această tactică de înspăimântare şi cointeresare pentru a înlătura opoziţia populaţiei. Apartanenţa la partid devenea tot mai necesară acelora care căutau de lucru sau aşteptau o avansare în sectorul public. Nesupunerea putea însemna concedierea iar cei care persistau în ofense riscau chiar să fie trimişi în vreun târg sărac din sudul îndepărtat, unde să execute o sentinţă de surghiun în ţară. Regimul era totuşi hotărât nu numai să înlăture opoziţia dar şi să-şi creeze sprijin popular. Principala sa unealtă era propaganda împinsă la extrem. Această propagandă în care Cultul Ducelui reprezenta o parte foarte importantă, scotea în evidenţă geniul lui Mussolini, imposibilitatea opoziţiei şi presupusele realizări ale fascismului. Se vorbea foarte mult de succesele fascismului în domeniul politicii externe, un exemplu fiind faptul că Iugoslavia îi cedase Italiei oraşul Fiume. Italienilor li se spunea că străinii nu mai pridideau cu admiraţia faţă de Duce şi de politica lui. Li se promitea că sub guvernarea fascistă Italia îşi va recâştiga măreţia din

vremea Romei antice şi din timpul Renaşterii. Mussolini spera să înflăcăreze imaginaţia oamenilor şi să îi implice în transformarea italienilor într-un popor războinic, energic, supus şi disciplinat. Parade, procesiuni, presa şi învăţământul erau toate folosite în încercarea de a transmite mesajul că prezentul era unul din momentele măreţe din istoria Italiei şi că italienii aveau datoria să participe la această aventură.

Nu se ştie cu siguranţă câţi italieni erau ferm convinşi de această propagandă neîncetată - probabil că relativ puţini - dar se pare că il Duce personal, era foarte popular. Pentru majoritatea italienilor, cel puţin până spre sfârşitul anilor '30, dictatorul era cel care asigura stabilitate în ţară şi succes în străinătate. Regimul său a asigurat, se pare, o oarecare prosperitate fără a perturba prea mult intimitatea opiniei publice şi fără a-i pretinde prea multe acesteia, în timp ce intervenţiile în afară, ca cea din Etiopia, stârneau elanuri patriotice. În aceste condiţii nu se prea simţea nevoia unei opoziţii, italienii dându-şi perfect seama, de altfel, că opoziţia s-ar dovedi extrem de periculoasă.

Semnificativ este faptul că regimul a organizat colonii de deportaţi pe insule îndepărtate şi neospitaliere, ca Lipari şi Lampedusa, în afara Italiei continentale, dar acestea erau la o scară mult mai redusă faţă de lagărele de concentrare naziste pentru disidenţii politici. În timp ce sute de mii de oponenţi ai nazismului au fost întemniţaţi, în lagărele italiene erau închişi probabil mai puţin de 5.000 de prizonieri. Erau condiţii dure şi s-au aplicat şi ceva torturi, dar brutalitatea nu era un obicei. S-ar putea ca uneori Mussolini să fi cerut pedepse grele pentru cei care i se împotriveau vehement dar, în practică, fascismul italian prefera să ducă cu vorba poporul ca să se conformeze regimului decât să-şi distrugă fără milă potenţialii disidenţi.

7. Comparaţie între fascism şi nazism

Anii dintre cele două războaie mondiale au fost adesea desemnaţi drept epoca dictatorilor fasciscişti. Anii '30, mai ales, au fost consideraţi anii de glorie ai fascismului european, regimuri fasciste existând în Italia, Germania şi Spania. Dar ce aveau în comun aceste regimuri (mai ales fascismul din Italia cu nazismul din Germania)? A reprezentat oare Italia un model pentru versiunea sa germană?

Este foarte adevărat că în ambele ţări se prăbuşise democraţia parlamentară care fusese înlocuită în mare măsură cu o dictatură personală. Probleme economice, un sistem şubred de partide, o ameninţare comunistă care plutea în aer şi existenţa unei Autorităţi care accepta ideea de democraţie de masă, cu o guvernare parlamentară deficitară. În condiţiile vidului de putere creat s-au dezvoltat grupuri radicale care afişau păreri anticomuniste şi antidemocratice. Mussolini şi Hitler, ca lideri ai unor asemenea grupuri, au reuşit să convingă Autoritatea conservatoare că partidele lor nu reprezintă o ameninţare gravă şi că merită să li se acorde şansa să încerce să rezolve criza politică şi economică. Odată ajunşi la putere, liderii fascismului şi nazismului nu s-au arătat dispuşi să împartă puterea, nici s-o lase din mână.

Asemănarea dintre dictatorul italian şi cel german este izbitoare. Amândoi erau mistuiţi de dorinţa de putere personală supremă asupra ţărilor lor. Erau hotărâţi să păstreze această putere doar pentru ei. Nu ar fi acceptat nici un fel de control din partea Autorităţilor conservatoare care îi ajutaseră să ajungă la putere, şi nu erau dispuşi nici să fie slujitorii propriilor lor partide. Partidul fascist şi cel nazist au continuat să existe, tot aşa cum au continuat să existe multe instituţii de stat, ca şi serviciile publice, dar nu era nici o îndoială cine avea ultimul cuvânt.

Amândoi au încercat să înlăture disidenţa şi să-şi clădească sprijin pentru regimurile lor folosind un amestec judicios de represiune, concesii, propagandă şi intervenţii aventuriste în străinătate. Cenzura şi violenţa de stat legalizată au îngenunchiat opoziţia. Au căutat să facă compromisuri viabile cu grupuri puternice de interes, mai ales cu armata şi industria. A fost promovat cu bună ştiinţă cultul personalităţii prin care se scotea în evidenţă geniul conducătorului, capacitatea de a vedea în viitor, mărinimia şi infailibilitatea lui. Doar conducătorul putea reda mândria naţională şi putea asigura ţării locul cuvenit între marile puteri europene. Acest loc de frunte avea să fie câştigat după cum i se spunea poporului, printr-o serie de îndrăzneţe manevre diplomatice sau, dacă era cazul, chiar prin război.

Acest demers a avut efect. Mulţi oameni de rând, mai ales în Germania, erau dispuşi să creadă în conducătorul fascinant şi atotputernic. Stilul politic al dictatorului manifestat în impresionante manifestaţii coregrafice, parade şi spectacole sugera o alternativă plină de viaţă faţă de anosta şi mărunta viaţă politică parlamentară. Ziaristul american William Shirer şi-a notat impresiile de la una din aceste demonstraţii din Germania nazistă:

Cred că încep să înțeleg câteva din motivele succesului uluitor al lui Hitler... el readuce măreție și culoare și misticism în viața monotonă a germanilor secolului XX.

Sala era o mare de stindarde în culori strălucitoare. Chiar intrarea lui Hitler s-a făcut cu pompă. Fanfara a amuțit. O șoaptă a făcut să amuțească cele 30 000 de suflete masate în sală. Apoi fanfara a atacat marșul Badenweiler, o melodie antrenantă intonată doar atunci când Hitler își face intrarea măreață. Hitler a apărut din spatele sălii și, urmat de aghiotanții săi, s-a îndreptat încet cu pași mari către lunga lojă centrală în timp ce 30 000 de mâini erau ridicate în semn de salut... Într-o astfel de atmosferă nici nu e de mirare că fiecare cuvânt rostit de Hitler părea o vorbă inspirată din sferele înalte. Spiritul critic al omului - sau cel puțin al germanului - este anihilat în astfel de momente și orice minciună pronunțată este acceptată și prețuită ca un adevăr.

După cum explica în 1922, și Mussolini recunoștea importanța unui asemenea stil politic:

Democrația a scos „eleganța" din viața oamenilor, dar fascismul o aduce înapoi; adică aduce înapoi culoarea, forța, pitorescul, neprevăzutul, misticismul și, de fapt, tot ce contează pentru sufletul mulțimii.

Acești noi conducători puteau vorbi convingător cu oamenii de rând - după cum explica un scriitor italian:

Mussolini știa întotdeauna să vorbească în așa fel încât oamenii să-l înțeleagă... Avea tot felul de senzori și antene care captau orientarea stării de spirit a mulțimii și care îi sugerau atitudinea cea mai potrivită pentru a transforma patima mulțimii în frenezie.

Și Hitler era înzestrat cu asemenea talente, după cum atesta Otto Strasser, adversar politic pentru o vreme în cadrul partidului nazist:

> Hitler răspunde vibraţiilor inimii omeneşti cu sensibilitatea unui seismograf... Adolf Hitler intră în sală. Adulmecă aerul. Pentru o clipă tatonează terenul, pipăie atmosfera. Dintr-o dată izbucneşte. Vorbele lui ţâşnesc ca o săgeată drept la ţintă.

Sub influenţa dinamismului personal al conducătorilor şi recunoscători pentru reinstaurarea legii şi ordinii, precum şi revenirea la o aparentă stabilitate economică, era posibil ca cetăţenii să treacă cu vederea atacul sistematic comis împotriva libertăţilor politice şi individuale. Crezând, măcar parţial, după cum spunea propaganda, că dictatorii încercau să creeze o societate mai bună, mai puţin divizată, numeroşi cetăţeni găseau astfel o justificare pentru pătrunderea statului în aproape toate domeniile vieţii. Munca şi timpul liber şi al adulţilor şi al tinerilor se aflau tot mai mult sub controlul regimului prin intermediul unor organizaţii de genul „Frontul Muncii", „Vigoare prin Bucurie" şi „Tineretul Hitlerist" în Germania, şi *„Dopolavoro"* şi „ONB" în Italia. Sigur că unii s-au opus acestui control tot mai mare al statului, dar majoritatea şi-au dat seama că cel mai sigur era să se supună iar noile organizaţii ofereau unele avantaje materiale, în special distracţii în timpul liber şi vacanţe subvenţionate.

În anii '30, cu fiecare an ce trecea, atât Mussolini cât şi Hitler erau tot mai mult obsedaţi de visuri expansioniste - il Duce în Mediterana, Balcani şi Africa de Nord, iar Führer-ul în Europa de Est şi Rusia. Pentru a-şi pregăti popoarele pentru războaiele de care era nevoie pentru realizarea obiectivelor expansioniste, dictatorii şi-au înmulţit încercările de a militariza societatea. Prin intermediul propagandei, învăţământului, prin instruirea şi reînarmarea tineretului, ei au încercat să creeze un nou model de cetăţean - care să fie supus, disciplinat, cu spirit de sacrificiu şi războinic. Dictatorii vroiau să-şi convingă popoarele că războiul nu este ceva care să aducă regrete, o modalitate de a recunoaşte că eforturile diplomatice eşuaseră, ci era mai degrabă ceva binevenit. Războiul era condiţia naturală a omului, el trebuia sărbătorit şi nu condamnat. După cum se exprima Mussolini:

> Doar războiul ridică toate energiile umane la cea mai înaltă tensiune și pune emblema nobleței pe oamenii care au curajul să-l cunoască. Fascismul aduce lupta antipacifistă în viața individului. Este educație pentru luptă. Nu cred în pacea veșnică; nu numai că nu cred în ea, dar o găsesc deprimantă și ca pe o negare a tuturor virtuților fundamentale ale omului.

Acest accent pus pe război și încercarea de a militariza societatea au găsit ecou numai la un grup relativ restrâns din populație și probabil că au iritat sau înspăimântat mulți italieni sau germani obișnuiți. Totuși, atâta vreme cât dictatorii puteau contiua să obțină succese în politica externă cu minimum de cheltuieli, popularitatea lor era asigurată. Mussolini a atins maximum de popularitate în urma războiului din Etiopia, în timp ce victoriile diplomatice ale lui Hitler în Renania, Austria și regiunea sudetă i-au adus un sprijin substanțial. În ochii cetățenilor Italiei și Germaniei, conducătorii lor repuneau în drepturi, în sfârșit, mândria lor națională, punând capăt frustrațiilor și umilințelor la care îi supuseseră tratatele de pace încheiate la sfârșitul primului război mondial.

Acei germani și italieni care au fost impresionați de victoriile diplomatice ușoare din anii '30 au manifestat mai puțin entuziasm la perspectiva unui război în întreaga Europă. În 1939 la Berlin și în 1940 la Roma nu s-a mai manifestat ceva asemănător isteriei de război atât de răspândită cu 25 de ani în urmă la izbucnirea primului război mondial. Cu toate acestea, conducătorii aveau credința că popoarele lor erau încrezătoare într-o victorie ușoară și necostisitoare. Italienilor li s-a spulberat curând această iluzie, dar majoritatea germanilor înfierbântați de înfrângerea Franței în 1940 aveau să-și păstreze credința în Führer-ul lor până în ultima lună de război.

Războiul, și numai războiul, a dus la distrugerea celor două regimuri, dar nu înainte ca dictatorii să aducă dezastrul asupra propriilor popoare și asupra Europei. Italia a fost înfrântă de armate străine și a căzut pradă într-un război civil crunt și sângeros. Germania și-a văzut milioane de cetățeni murind și industria și infrastructura distruse. Țara a fost apoi sfâșiată în două de puterile învingătoare.

Fiind atât de multe asemănări între dictatura italiană şi cea germană s-ar putea trage concluzia că Führer-ul i-a copiat metodele Ducelui? Chiar Hitler recunoştea că avea admiraţie faţă de Duce, şi spunea că „Marşul asupra Romei" din 1922 i-a servit drept model pentru „Puciul de la München" - eşuat un an mai târziu. Folosirea propagandei şi promovarea cultului personalităţii de către Mussolini l-au inspirat pe Hitler. Cămăşile negre italiene şi metodele lor violente paramilitare au influenţat cămăşile brune, naziştii care făceau parte din grupările SA. Hitler pare să fi luat lecţii importante de la Mussolini, care cocheta cu grupurile puternice conservatoare şi cu clasa mijlocie îngrijorată în anii dinainte şi imediat după 1922. Încercările regimului italian de a controla vieţile cetăţenilor prin intermediul învăţământului, ONB şi *Dopolavoro* au servit şi acestea de model statului nazist.

Totuşi, în ciuda acestor exemple s-ar putea ca asemănările dintre cele două dictaturi să fie exagerate. Cele două regimuri nu erau identice între ele. După cum remarca Hitler, „din eşecul *puciului* de la München am învăţat că fiecare ţară trebuie să-şi alcătuiască propriul tip şi propriile metode de regenerare naţională". Diferenţele dintre cele două dictaturi erau semnificative.

Una dintre deosebirile remarcabile dintre regimuri este măsura în care dictatorii îşi puteau exercita puterea asupra cetăţenilor lor. Statul nazist obţinea prin constrângere mai multă loialitate şi supunere din partea cetăţenilor. Succesele spectaculoase în politica externă i-au adus lui Hitler o popularitate pe care il Duce nu putea decât s-o invidieze. Gestapoul a strivit opoziţia într-o măsură mai mare decât a reuşit OVRA, echivalentul său italian. Era atacată chiar şi nesupunerea pasivă. Chiar de la începutul regimului, în 1933, numărul celor care au fost desemnaţi ca adversari politici sau persoane antisociale şi duşi în lagăre de concentrare era mult mai mare decât în Italia fascistă.

Statul nazist s-a amestecat mai mult în viaţa de zi cu zi decât a făcut-o echivalentul său italian. Germanii erau tot mai mult influenţaţi şi controlaţi la locurile lor de muncă de către Frontul Nazist al Muncii, în timp ce copiii lor erau supuşi îndoctrinării în şcoală şi îndemnaţi insistent să intre în rândurile Tineretului Hitlerist. Nazismul a încercat chiar să atace convingerile religioase tradiţionale înfiinţând propria Biserică

Națională a Reich-ului care spera să înlocuiască crucea cu o sabie și Biblia cu *Mein Kampf*.

Desigur că și Mussolini a încercat să controleze, să transforme și să militarizeze poporul și a folosit în acest scop mijloace similare, dar a avut mai puțin succes. Deosebirile dintre societatea germană și cea italiană explică de ce il Duce s-a confruntat cu o sarcină mai grea. Guvernul puternic, autoritar instaurat după unificare, în 1871, ceruse loialitate, germanilor, dar a oferit în schimb stabilitate socială, o politică externă naționalistă violentă și un sistem destul de larg de avantaje materiale și sociale. Mulți germani, în special reprezentanții clasei de mijloc și ai păturii avute, au susținut cu ardoare acest regim și au salutat rapida dezvoltare economică pe care acesta a promovat-o. Germanii erau obișnuiți cu o societate disciplinată și cu un guvern care susținea importanța armatei. Ba mai mult, dezvoltarea economică a determinat dezvoltarea unui excelent sistem de comunicații în interiorul Germaniei și a permis o mare extindere a învățământului de stat. Naziștii au profitat de acest obicei de a se supune statului și au folosit mijloacele naționale de comunicare și instituțiile statului - precum școlile - pentru a răspândi mesajul nazist și pentru a-l impune. În condițiile unei astfel de societăți puternic industrializate, era mai ușor să se răspândească idei noi și să fie identificată și înlăturată opoziția.

Italia, însă, nu își făcuse o tradiție din această supunere a maselor față de un guvern puternic. Regimul liberal se străduise să-și impună voința în noul stat, fără să extindă rolul guvernului în asemenea măsură cum se întâmplase în cazul echivalentului său german. Italia a rămas o țară în care guvernul central era privit cu mare neîncredere. Ordinele venite de la Roma erau adesea ignorate, mai ales în sud. Italia a rămas săracă în ciuda dezvoltării economice de la cumpăna dintre secole. Ca urmare, guvernele liberale duceau permanent lipsă de bani, neputând să finanțeze așa cum se cuvenea o extindere a învățământului de stat sau să îmbunătățească starea deplorabilă a comunicațiilor italiene. Ideile fasciste puteau fi răspândite cu ușurință în orașele mari și mici din zonele mai prospere ale nordului Italiei, dar pe arii extinse din sud unde neștiința de carte și sărăcia erau stăpâne, țăranii nu aveau habar de planurile mărețe ale Ducelui pentru țara sa.

Influenţa fascismului era limitată şi de existenţa unei puternice Biserici Catolice în Italia. Pentru că avea nevoie de sprijinul catolicilor, Mussolini s-a văzut silit să-şi ascundă anticlericalismul şi să încheie un pact prin care garanta independenţa Bisericii, permiţând existenţa în continuare a şcolilor catolice. Pe parcursul anilor '30 Mussolini a încercat să intimideze Biserica în problema mişcării tineretului catolic dar niciodată nu s-a încumetat să forţeze Biserica să i se supună. Il Duce nu avea condiţiile să creeze o Biserică Fascistă rivală, după modelul nazist.

Dictaturile se deosebeau nu numai în măsura în care îşi exercitau puterea asupra societăţilor lor, dar şi într-un aspect crucial al ideologiei lor. Aceasta era obsesia lui Hitler - problema rasei. Încrâncenarea Führerului de a crea o „rasă a stăpânilor" de arieni puri a influenţat în mod hotărâtor atât politica sa internă cât şi pe cea externă. Dacă avea să existe o „rasă a stăpânilor" atunci „cei care nu erau de rasă" trebuiau îndepărtaţi iar aşa-numiţii *untermenschen,* adică creaturile subumane, trebuiau subjugate. În Germania această teorie era justificarea pentru uciderea handicapaţilor fizic şi mintal, precum şi pentru persecutarea sistematică a evreilor. În domeniul politicii externe era justificarea împotriva războiului rasial împotriva slavilor din est şi a genocidului înfăptuit împotriva evreilor europeni. Hitler nu a făcut niciodată un secret din antisemitismul său - *Mein Kampf* era încărcată de referiri la evrei. Prin 1939 el declara în faţa Reichstag-ului:

> Dacă internaţionala financiară iudaică din Europa şi din afara ei ar reuşi să împingă naţiunile într-un război mondial, rezultatul nu ar fi bolşevizarea pământului şi deci victoria evreilor, ci anihilarea rasei lor din Europa.

Hitler a dus cu el în mormânt această obsesie. În forma finală a testamentului său din 1945 el prevedea:

> Mai presus de toate, vreau ca liderii naţiunii şi cei care îi urmează să ţină cu dinţii de legile rasei şi să opună rezistenţă nemiloasă celor care înveninează toate popoarele, internaţionala evreiască.

Il Duce nu era însă bântuit de această obsesie. Mussolini credea că italienii au avut o superioritate înnăscută față de popoare, dar el nu a dezvoltat niciodată o ideologie pe care s-o pună la temelia fascismului italian. A introdus într-adevăr legi antievreiești spre sfârșitul anilor '30 dar acest lucru se datorează, se pare, presiunilor făcute de noul său aliat în aventuri de politică externă, Adolf Hitler. De fapt, antisemitismului Ducelui în măsura în care acesta a existat cu adevărat, a apărut foarte târziu. El declara într-un interviu în 1932:

> În Italia nu există antisemitism. Italienii de naționalitate evreiască s-au dovedit a fi buni cetățeni și au luptat cu vitejie în război. Mulți dintre ei ocupă funcții de conducere în universități, armată și în bănci.

Legile rasiale italiene au provocat mari suferințe dar, spre deosebire de cele întâmplate în Germania, marea majoritate a evreilor italieni nu au ajuns în lagărele naziste de exterminare.

Ideologia rasială nazistă a alimentat dezvoltarea SS-ului, chipurile o elită pur ariană. Conceput ca gardă de corp ultraloială Führer-ului, SS-ul a început să capete putere mai ales în timpul celui de-al doilea război mondial. Și-a format unități militare proprii bine înzestrate, administra zone întinse din teritoriile cucerite în est și controla lagărele de exterminare. Fascismul italian nu avea o astfel de organizație. Miliția cămășilor negre nu avea nici forță, nici conducător. Atunci când a luat parte la acțiuni militare, mai ales în războiul civil din Spania, a fost singura dată când a înregistrat o nereușită. Deși tot vorbea de revoluția fascistă, pe Mussolini nu l-au mai interesat cămășile negre, odată ce s-a văzut la putere.

8. Fascismul și Spania

În timp ce numeroși istorici s-au grăbit să scoată în evidență asemănările dintre regimul italian și cel german, mai puțini au fost aceia care s-au pus de acord privind măsura în care Spania generalului Franco a luat ca model dictatura lui Mussolini sau pe cea a lui Hitler. Acei istorici care

s-au întrebat dacă există asemănări semnificative între Spania şi cele două regimuri fasciste şi-au concentrat atenţia asupra caracterului şi stilului lui Franco şi asupra diferitelor grupări politice care alcătuiau regimul.

Franco era, cu siguranţă, un tip total diferit atât de Mussolini cât şi de Hitler. Franco, spre deosebire de ceilalţi doi, nu apăruse din senin pe arena politică. În timp ce Mussolini şi Hitler se luptau să se facă remarcaţi în societate, trăind din când în când ca nişte haimanale, Franco îşi făurea o carieră militară. Intrase în Academia Militară la vârsta de 14 ani, iar după termminarea studiilor, avansarea lui a fost rapidă şi sigură. Era ofiţer de carieră, nu era membru în nici un partid, un om care considera viaţa politică a civililor prea adesea meschină şi coruptă. Vederile politice ale lui Franco nu se deosebeau prea mult de cele ale colegilor lui ofiţeri - conservatoare, autoritare şi antisocialiste. Se pare că a fost monarhist, dar, în ciuda acestui fapt, era pregătit să-i dea o şansă celei de-a Doua Republici Spaniole să se afirme. Spre deosebire de Musssolini şi Hitler, el nu era mânat de dorinţa arzătoare de a câştiga puterea politică. Doar când s-a convins că guvernul a pierdut controlul asupra străzii şi că era iminentă o revoluţie socialist-comunistă atunci s-a alăturat conspiratorilor militari din 1936.

Când s-a declanşat lovitura de stat în iunie 1936, Franco era doar unul din cei patru lideri posibili ai acesteia. De fapt, lipsa puterii de seducţie şi incapacitatea lui Franco de a ţine discursuri inspirate, care să înflăcăreze, părea să sugereze că nu el era acela care trebuia să conducă revolta. A fost doar o întâmplare ca în septembrie 1936 Franco să fie numit comandant suprem al forţelor armate şi şef al guvernului rebel (Generalissimo): ceilalţi trei generali erau: unul mort, altul închis de guvernul republican şi al treilea neacceptat din punct de vedere politic de către partidele de dreapta care sprijineau revolta. Şi de vreme ce era clar că războiul avea să dureze, rebelii aveau nevoie de un conducător cu experienţă militară încercată şi cu spirit organizatoric.

Ca lider al rebelilor, Franco a încercat să unească toate forţele antirepublicane într-o Mişcare Naţională. Falanga, unicul partid politic care era fascist în mod deschis şi fără tăgadă, era doar o parte din această mişcare. Din coaliţie mai făceau parte şi numeroşi monarhişti conservatori şi Carlişti, un grup de catolici militanţi. Falanga, care a

devenit un partid de sine stătător în timpul tulburărilor din 1936, a fost nevoită să se lupte pentru influenţă cu aceste grupuri. Sarcina partidului a fost mult îngreunată de lipsa unui conducător (energicul său conducător, Jose Antonio Primo de Rivera, fusese executat de republicani) şi pentru că principiile sale exercitau doar o atracţie limitată asupra lui Generalissimo.

Franco era de acord cu atitudinea vehementă pe care Falanga o avea faţă de marxism, precum şi cu desfiinţarea sindicatelor, dar nu era convins de faptul că societatea şi industria Spaniei trebuie să fie modernizate radical. De asemenea, nu vroia ca Falanga să devină o adevărată mişcare de masă, căci o asemenea mişcare ar fi putut să-i facă concurenţă la deţinerea puterii sau să-i conteste deţinerea puterii. El avea vederi conservatoare în privinţa Spaniei, chiar cam retrograde. Sublinia importanţa conducerii, a autorităţii, disciplinei, religiei şi familiei. Spania trebuia să repună în drepturi aceste vechi virtuţi şi să reziste contaminării cu idei străine mai ales când era vorba de marxism şi liberalism.

Influenţa Falangei a fost, deci, limitată şi nu a rivalizat cu influenţa Bisericii Catolice. În Spania, înţelegerea dintre regim şi Biserică nu a fost rezultatul unui calcul politic cinic, aşa cum a fost în Germania şi Italia, ci o alianţă autentică. Conflictele dintre regim şi Biserică iscate în Germania şi Italia nu aveau replică în Spania. Biserica controla învăţământul spaniol, iezuiţii au fost reprimiţi în ţară şi toţi demnitarii militari şi civili erau obligaţi să fie prezenţi cu regularitate la liturghie. Hitler a recunoscut fără înconjur importanţa Bisericii în Spania. De fapt, Führer-ul a descris regimul lui Franco ca fiind alcătuit în cea mai mare parte din „tagma clerico-monarhistă".

După părerea unor istorici, această alianţă strânsă cu Biserica a confirmat că Spania lui Franco avea prea puţin în comun cu dictaturile germană şi italiană. Într-adevăr, absenţa puterii de seducţie a conducătorului, faptul că Falanga nu a fost niciodată unicul partid „oficial" al regimului ca şi lipsa de interes pentru aventuri externe sau pentru transformarea radicală a societăţii sunt toate citate drept dovezi că Spania nu a fost niciodată cu adevărat fascistă.

Aceste deosebiri dintre Spania şi regimurile italian şi german au fost marcate fără echivoc. Au existat însă şi câteva asemănări distincte: ca şi Mussolini şi Hitler, Franco dorea întreaga putere concentrată în mâinile

lui. Generalul era şeful statului, al guvernului, conducător al Mişcării Naţionale şi comandantul forţelor armate. El desemna şi elibera din funcţie toţi miniştrii fără să dea socoteală nici unui parlament sau adunări alese prin vot. Toate partidele politice din opoziţie au fost interzise.

Pentru a-şi păstra şi amplifica puterea, Franco învrăjbea diferitele grupări din Mişcarea Naţională, tot aşa cum făcuse il Duce când avea de a face cu conservatori şi cu fascişti mai radicali, atât înainte cât şi după 1922. În lipsa unei ideologii clare, ca şi Mussolini, Franco definea ceea ce însemna Mişcarea în fiecare moment. Când Franco se răzgândea, se schimba şi doctrina oficială.

Şi Franco a copiat exact fascismul italian în anumite privinţe. Recunoscând valoarea politică a cultului personalităţii, a încercat să-şi creeze şi el unul. Spunându-şi *Caudillo* - după un duce spaniol - el a început să pozeze în conducătorul ferm, dar mărinimos al ţării sale, în cel care salvase naţiunea de „ameninţarea roşie". Impresionat de presupusul succes al experienţelor italiene în alcătuirea unui stat corporatist cu administraţie autonomă, el a permis Falangei să alcătuiască o copie după modelul italian. Au fost astfel desfiinţate sindicatele muncitoreşti independente şi înfiinţate noi uniuni sindicale controlate de stat care cuprindeau patroni, muncitori şi funcţionari de stat. „Organizaţia Muncii" din Spania era însă la fel de ineficientă ca şi varianta ei din Italia. Atât în Spania cât şi în Italia statul îi proteja pe patroni şi înăbuşea orice încercare de răzvrătire din partea muncitorilor.

Intoleranţa lui Franco faţă de disidenţă nu s-a rezumat la interzicerea partidelor politice şi a sindicatelor. A fost instituită cenzura asupra presei şi asupra artelor. Statul, manevrat de Biserica Catolică, interzicea cărţi şi reviste bănuite de a fi subversive, hotăra ce filme să ruleze în cinematografele spaniole şi hărţuia pictorii şi muzicienii incomozi. În domeniul învăţământului, au fost alcătuite noi programe şcolare iar profesorii catalogaţi drept neloiali au fost concediaţi.

Atitudinea hotărâtă a lui Franco de a strivi opoziţia potenţială semăna cu aceea a colegilor săi dictatori, iar metodele folosite de el arătau că împărtăşea şi ceva din brutalitatea lor. Ieşind victorios în cele din urmă din războiul civil la începutul anului 1939, s-a răzbunat pe cei învinşi. Au fost executaţi mii de aşa-numiţi „roşii", alte câteva mii au fost închişi

au 50 000 au fost exilaţi. Se estimează că aprox. 200 000 de spanioli au murit în această perioadă de răzbunare franchistă.

Dacă au existat aceste asemănări între regimul lui Franco şi cel al lui Mussolini, poate fi totuşi desemnată Spania drept al treilea regim fascist din Europa Occidentală? Răspunsul depinde de definiţia pe care cititorul o dă înţelesului fascismului. În lipsa unui echivalent fascist al lucrării *Communist Manifesto* sau *Das Kapital,* istoricilor le-a fost extrem de greu să cadă de acord asupra unei definiţii. Spania lui Franco nu a fost un stat fascist - sunt de părere cei care pun accentul pe atracţia exercitată de conducătorii fascişti asupra maselor, pe încercarea de militarizare a societăţii, pe politica externă de expansiune şi pe ostilitatea faţă de religie în forma sa organizată. Spania lui Franco ar putea fi caracterizată drept fascistă - spun cei care dau o definiţie mai limitată concentrându-se pe intoleranţa fascismului faţă de socialism şi democraţie, faţă de disidenţă şi pe interesul acestuia faţă de statul corporatist. Ar fi bine de amintit şi că majoritatea contemporanilor angajaţi în războiul împotriva forţelor franchiste credeau că luptă împotriva fascismului. După cum remarca istoricul britanic Martin Blinkhorn, dacă «„fascism" li se părea un nume potrivit pentru duşmanul lor, atunci poate că peste o jumătate de secol, istoricii ar trebui să ezite înainte de a declara că nu au dreptate».

***Să luăm notiţe despre** „Mussolini şi sistemul politic fascist"*

Acest capitol este împărţit în două părţi distincte, una examinând natura sistemului politic al lui Mussolini, iar cealaltă discutând ce aveau în comun Italia fascistă, Germania nazistă şi Spania franchistă. Notele dumneavoastră ar trebui să ţină seama de această împărţire.

În timp ce recitiţi a doua jumătate a capitolului, căutaţi răspunsuri la întrebarea: „De ce cele trei ţări examinate au fost descrise ca dictaturi fasciste?"

Următoarele titluri, subtitluri şi întrebări v-ar putea ajuta să vă scrieţi notele:

1. Ţelul lui Mussolini: dictatura personală. Cum a realizat el acest lucru?

2. Cultul personalităţii. Care era rostul acestuia? Cum a reuşit regimul să răspândească acest cult?
2.1. Cât de încununat de succes a fost cultul personalităţii?
3. Mussolini şi guvernarea. Cum şi-a asigurat el controlul asupra instituţiilor guvernamentale? A reuşit?
4. Mussolini şi partidul fascist. Cum şi de ce a încercat el să îmblânzească partidul?
4.1. Apartenenţa la partid. Cine a devenit fascist şi de ce?
5. Relaţia dintre partid şi stat. Cum au ajuns în conflict? Care au fost consecinţele asumării puterii de către Mussolini? Cât de eficient a fost guvernul lui Mussolini? De ce?
6. Sprijinul popular şi opoziţia. Cum a înlăturat el opoziţia şi cum şi-a atras sprijinul opiniei publice? De cât mult succes s-a bucurat în această acţiune?
7. Comparaţie între fascismul italian şi nazismul german. Asemănări între ascensiunea la putere a lui Mussolini şi a lui Hitler.
7.1. Asemănări şi deosebiri între regimuri, şi motivele acestor asemănări şi deosebiri.
8. Fascismul şi Spania. Asemănări şi deosebiri între regimul lui Franco şi cel al lui Mussolini.

Să răspundem la întrebări eseu despre: *„Mussolini şi sistemul politic fascist"*

Lucrările de control conţin adesea întrebări care vă cer să comparaţi şi să găsiţi deosebirile dintre regimurile din Italia, Germania şi Spania. Totuşi, mulţi studenţi nu se încumetă să trateze astfel de probleme. Unii nu o fac pentru că şi-au „compartimentat" cunoştinţele şi ceea ce au înţeles ei în legătură cu fiecare din ţările studiate, neglijând să identifice sau să se gândească la teme care sunt comune mai multor ţări europene în aceeaşi perioadă. Dacă puteţi, evitaţi această capcană. Altfel riscaţi să nu mai puteţi răspunde la setul de întrebări axat pe nişte subiecte pentru care v-aţi pregătit în mod deosebit. Alţii, nu au pur şi simplu încredere în propriile forţe pentru a spune ce cred în legătură cu astfel de întrebări „grele". Este păcat, pentru că aceste comparaţii între regimuri

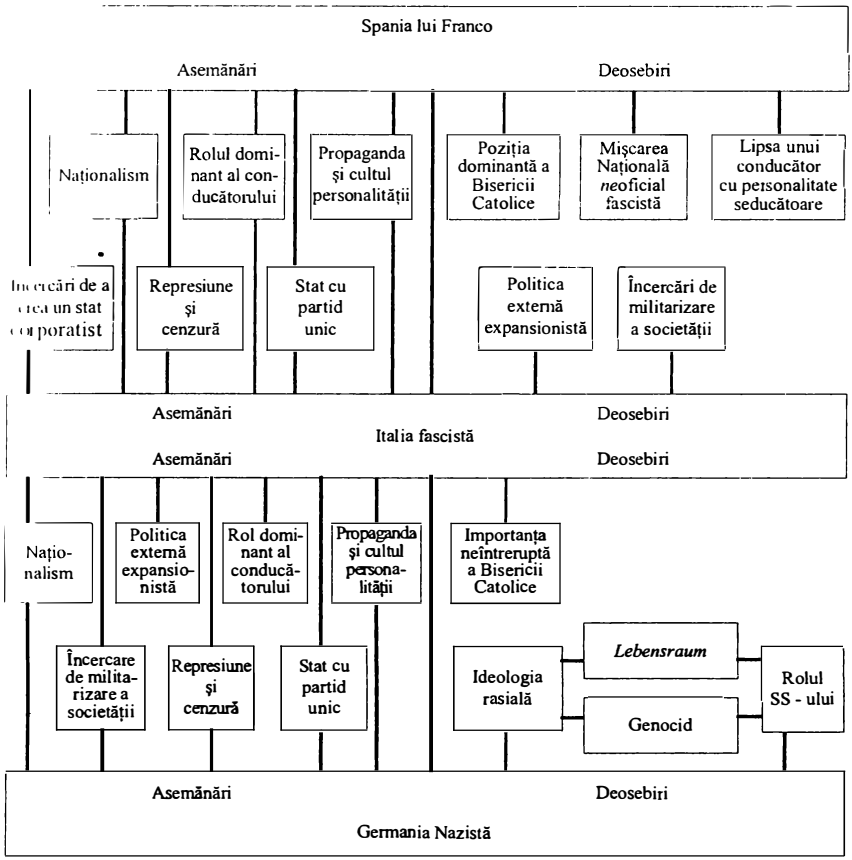

Rezumat: Mussolini și sistemul politic fascist

nu sunt atât de grele precum par. Cheia succesului este să vă construiți o strategie generală pentru a răspunde la astfel de întrebări înainte de a intra în sala de examen. Atunci nu vi s-ar mai părea greu să vă adaptați punctul de vedere la felul cum este pusă întrebarea.

Cele mai multe întrebări vă cer să faceți o comparație fie între dezvoltarea și succesul fascismului în Italia, Germania și Spania, fie între natura regimurilor fasciste în aceste țări. Iată exemple ale acestor două abordări:

1. Comparaţi ascensiunea la putere a fascismul în Italia şi Spania şi
2. Comparaţi regimurile Ducelui şi Führer-ului.

După cum vedeţi, formularea acestor probleme este de obicei foarte directă. Acesta este un alt motiv pentru care merită să încercaţi dacă puteţi să rezolvaţi aceste probleme de tip comparativ.

Cea mai obişnuită greşeală făcută de candidaţi atunci când răspund la astfel de întrebări este să explice într-o jumătate din lucrare de ce a venit Mussolini la putere şi în cealaltă jumătate, cum a venit Franco la putere. Acest lucru reiese deja din felul în care a fost formulată întrebarea, deci nu aceste simple afirmaţii trebuie să fie cuprinse în răspuns, căci astfel se pierde jumătate din punctaj.

Dacă vreţi să reuşiţi în rezolvarea problemelor comparative, esenţial este să arătaţi asemănările şi deosebirile - în cazul de faţă, între accensiunea fascismului în Italia şi Spania - înainte să începeţi să scrieţi lucrarea. Cea mai simplă metodă este să faceţi o listă cu motivele pentru care a ajuns la putere Mussolini, apoi să faceţi acelaşi lucru şi în legătură cu Franco. Comparaţi apoi listele. Există factori comuni? De exemplu, teama de o revoluţie stângistă? Pe o foaie separată faceţi o listă cu factorii comuni şi scrieţi câteva fraze pentru a explica fiecare factor şi semnificaţia lui. Încercaţi apoi să arătaţi factorii specifici fiecărei ţări şi faceţi o listă cu aceştia pe o altă foaie separată. Citiţi din nou cele două liste şi stabiliţi dacă motivele principale ale succesului lui Mussolini şi al lui Franco se află sau nu şi pe foaia cu factorii comuni. De această hotărâre va depinde forma pe care o veţi da lucrării scrise. De exemplu, vă puteţi începe lucrarea spunând „Diviziunile politice tot mai multe exacerbate de problemele economice au zdruncinat în mod fatal democraţiile fragile atât din Italia cât şi din Spania..." - un astfel de început îi semnalează examinatorului că aţi hotărât că factorii comuni au o importanţă majoră. Cea mai mare parte din restul lucrării va fi consacrată explicării acestor factori, care erau şi de ce erau atât de semnificativi. Către sfârşitul lucrării ar trebui să precizaţi rolul jucat de factorii specifici fiecărei ţări. Ce sens ar căpăta lucrarea dacă aţi decide că factorii comuni au fost mai puţin importanţi.

Aplicaţi apoi acelaşi procedeu şi cu cea de-a doua problemă.

***Întrebări bazate pe izvoare despre** „Mussolini şi sistemul politic fascist”.*

1. Cultul personalităţii

Examinaţi cu atenţie fotografiile de la paginile 88, 89, 90 şi 91 Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce aspecte ale cultului personalităţii sunt ilustrate de fotografiile lui Mussolini la Roma?

b) b) Asanarea Mlaştinilor Pontine pentru a obţine teren agricol pentru ţărani a fost larg mediatizată de guvernul fascist. Ce valoare de propagandă avea fotografia înfăţişându-l pe Mussolini în Mlaştinile Pontine?

c) Examinaţi fotografiile înfăţişându-l pe Mussolini la culegerea recoltei şi cu vioara. Cui îi era adresată propaganda realizată prin aceste fotografii? Explicaţi-vă răspunsul.

d) Cele patru fotografii sunt de propagandă. Înseamnă oare aceasta că nu-i sunt de mare folos istoricului? Explicaţi-vă răspunsul.

e) De ce era hotărât Mussolini să dezvolte un cult al personalităţii?

2. Stilul politic al Dictatorilor

Citiţi cu atenţie impresiile lui William Shirer privitoare la manifestarea nazistă, cugetările lui Mussolini în legătură cu „stilul” fascismului şi aprecierile legate de iscusinţa lui Mussolini şi a lui Hitler de a ţine cuvântări, de la paginile 103, 104 şi 105.

Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce explicaţie dă Shirer succesului cu care Hitler transmitea ideile sale poporului german?

b) Ce părere avea Shirer despre nazişti?

c) Care este părerea lui Mussolini despre poporul italian? Explicaţi-vă răspunsul.

d) În ce fel şi în ce măsură a readus fascismul italian „culoare, forţă, pitoresc, neprevăzut, misticism”?

e) În ce fel şi-au consolidat regimurile dictatorii, mai ales Mussolini, prin stilul lor politic?

CAPITOLUL 6

Mussolini, economia şi societatea

1. Obiectivele lui Mussolini

Ca şi Hitler, Mussolini nu a fost un economist, nici un gânditor profund sau original pe care să-l frământe problemele sociale. A ajuns la putere fără să aibă un program coerent. De fapt, nici nu s-a gândit prea mult la ce va face odată ajuns la putere. Nu ştia prea multe despre problemele economice şi nici nu-l prea interesau, în timp ce acţiunile lui politice în domeniul vieţii sociale se desfăşurau lent, rareori fiind bine gândite dinainte.

Mussolini era hotărât să nu lase puterea din mână şi, în consecinţă, în primii ani de guvernare a adoptat o politică menită să-i consolideze poziţia. Primul său obiectiv a fost ca il Duce să devină atotputernic, dar în anii '20, pe măsură ce trecea timpul, el a lăsat să transpară şi dorinţa de a schimba societatea şi chiar pe italianul de rând. El vroia o Italie puternică din punct de vedere militar, care să joace un rol important în viaţa europeană şi să-şi clădească un imperiu care să rivalizeze cu cel al Romei antice. O astfel de Italie ar fi avut nevoie de o economie capabilă să construiască şi să întreţină o maşină modernă de război, şi de cetăţeni cu spirit războinic, duri şi disciplinaţi. Aceasta înseamnă că în sfera lui de preocupări nu prea încăpeau „vechile probleme" ale ţării: subdezvoltarea industrială, sărăcia de la sate şi animozitatea dintre nord şi sud, precum şi analfabetismul. Toate acestea erau tratate cu mai multă atenţie doar dacă erau obstacole în calea realizării principalelor obiectivele ale Ducelui.

2. Economia

a) Industria

Mussolini a avut noroc că a venit la putere chiar când industria italiană a intrat într-o perioadă de înflorire. Climatul economic din întreaga Europă se îmbunătăţea şi multe companii italiene îşi puteau vinde cu

ajungă produsele în străinătate. Şi într-adevăr, exporturile, mai ales de maşini, textile şi produse agricole s-au dublat în perioada 1922-25.

Noul regim politic a solicitat credit pentru a mări profiturile companiilor şi a încercat să câştige sprijinul industriaşilor numind un profesor de ştiinţe economice, de Stefani, în funcţia de ministru de finanţe. Politica economică a lui De Stefani, tradiţionalistă şi liberală a limitat cheltuielile guvernului, făcând astfel să scadă inflaţia şi a redus amestecul statului în industrie. Reţeaua de telefoane a fost scoasă de sub controlul guvernului şi înapoiată companiilor particulare, în timp ce taxele percepute în industrie care obţinuse profituri uriaşe din contracte guvernamentale din timpul primului război mondial au fost fie reduse, fie s-a renunţat la ele. Industriaşii au fost încântaţi şi de scoaterea în afara legii a sindicatelor socialiste prin Pactul Vidoni (vezi pag. 95) din 1925.

După 1925 însă, pe Mussolini nu l-au mai prea interesat afacerile. Demiterea lui de Stefani şi reevalurea cursului de schimb al monedei naţionale au fost două semne timpurii, dar semnificative ale acestui lucru. Reevaluarea lirei a avut o deosebită semnificaţie. Pe la jumătatea anilor '20, rata de schimb a lirei italiene era de aproximativ 150 la o liră sterlină, rată pe care Mussolini a găsit-o inacceptabilă. El considera că o ţară puternică şi plină de viaţă ar trebui să aibă o monedă pe măsură, drept care, în 1927 a hotărât să stabilească o nouă rată de schimb de 90 lire italiene la o liră sterlină.

Această hotărâre a făcut să crească prestigiul lui Mussolini atât în faţa finanţiştilor străini, cât şi a populaţiei italiene şi astfel il Duce şi-a atins obiectivul principal. Dar efectele asupra economiei italiene au fost departe de a fi binefăcătoare. Dintr-o dată, cumpărătorii străini au constatat că mărfurile italiene erau de două ori mai scumpe şi nu a fost de mirare că industriile axate pe export - mai ales cea textilă -au intrat în criză. Chiar firma Fiat exporta la sfârşitul anilor '30 mai puţine maşini decât la începutul anilor '20.

Reevaluarea lirei ar fi trebuit să-l ajute pe consumatorul italian deoarece alimentele şi alte produse din import s-ar fi ieftinit. Dar il Duce a împiedicat acest lucru punând taxe mari pe multe importuri. Singurii avantajaţi din punct de vedere economic erau: industria oţelului de armament şi constructoare de nave, care aveau nevoie de materii

prime ieftine din import, scutite de taxe şi în cantităţi mari. Aceste sectoare ale industriei grele au fost sprijinite în timpul guvernării fasciste. S-au realizat profituri serioase pe seama pieţei interne protejate, în timp ce industriile care produceau pentru export au fost neglijate.

La începutul anilor '30 s-a înregistrat o criză economică în întreaga lume care şi-a făcut simţite efectele şi în Italia. Un mare număr de companii au dat faliment şi numărul şomerilor s-a ridicat la două milioane în 1933. Guvernele democratice din Europa Occidentală şi din SUA s-au abţinut să intervină şi să scoată din impas sectorul particular deoarece, conform strategiei lor economice tradiţionale aceste acţiuni erau anti-productive. Statul fascist italian nu a cunoscut asemenea slăbiciuni. A iniţiat proiecte de lucrări publice, mai ales construcţii de autostrăzi şi hidrocentrale care au oferit locuri de muncă şi salarii şomerilor. Tot statul şi-a dat toată osteneala să evide falimentul bancar care afecta SUA şi Germania în special. Băncile dăduseră bani cu împrumut industriei, dar cum multe companii nu şi-au putut plăti la timp datoriile către bănci, acestea nu au mai avut bani suficienţi ca să-şi plătească investitorii. În acest moment a investit statul şi a salvat băncile plătindu-le „cauţiunea".

Rezultatul acestei intervenţii a fost crearea Institutului pentru Reconstrucţie Industrială (IRI) în ianuarie 1933. Această organizaţie condusă cu eficienţă a preluat de la bănci responsabilitatea acordării de împrumuturi pentru industria italiană. Tot această organizaţie a încercat şi a reuşit într-o oarecare măsură să promoveze cele mai noi tehnici manageriale.

Poate că măsurile luate de guvern i-au costat cam mult pe contribuabili, dar ele au permis Italiei să treacă prin criză fără să sufere prea mult, aşa cum s-a întâmplat cu vecinii săi într-ale democraţiei. Şi într-adevăr, Mussolini a fost încântat să afle că admiratorii săi spuneau că preşedintele Roosevelt luase exemplu de la Duce atunci când concepuse „New Deal" (noua politică economică a administraţiei Franklin D. Roosevelt) în America.

Acţiunile lui Mussolini în plan economic n-au avut ca scop doar creşterea bogăţiei ţării sau bunăstarea italianului de rând, acest lucru devenind foarte vizibil pe la mijlocul anilor '30. Pe măsură ce dictatorul era tot mai preocupat de afacerile externe, nivelul de trai şi bunăstarea generală a economiei au avut de suferit. El considera că războiul, fie în

Europa, fie în mai îndepărtatul său imperiu african, era aproape inevitabil şi că Italia trebuie pregătită pentru acest război. Trebuia promovată industria producătoare de armament iar economia trebuia să se bizuie doar pe propriile forţe. Italia trebuia să aibă independenţa economică - să fie capabilă să furnizeze toată hrana şi materialele necesare susţinerii unui război modern. Sancţiunile economice impuse de Liga Naţiunilor după ce Italia a invadat Etiopia în 1935 păreau să-i dea dreptate că nu se putea pune bază pe importuri. De aceea Mussolini a încurajat sectorul industriei grele şi anume cea a oţelului, chimică şi constructoare de nave încheind contracte guvernamentale cu acestea. Controlul statului s-a extins atât de mult încât 80% din construcţiile navale şi 50% din producţia de oţel erau dirijate de guvern. Se căutau economii la scară (cantităţi mai mici de producţie duc la costuri mai reduse din cauza repartizării costurilor fixe) şi regimul a permis companiilor mari să formeze organizaţii monopoliste. Astfel, firma Fiat controla fabricarea de maşini, în vreme ce Pirelli domina producţia de cauciuc, iar Montecatini - produsele chimice. Ca de obicei, exporturile au rămas pe un plan secundar.

În ciuda acestor eforturi economia italiană era departe de a-şi satisface nevoile din producţia internă în momentul în care il Duce a declarat război în 1940 şi atunci economia chiar a intrat într-un mare impas. Sumele uriaşe de bani necesare reînarmării şi pentru aventurile din Etiopia şi Spania nu se puteau aduna doar mărind impozitele, guvernul constatând că avea cheltuieli mai mari decât câştiguri. Spre sfârşitul anilor '30 s-au înregistrat mari deficite de buget pentru remedierea cărora trebuiau făcute fie reduceri majore ale cheltuielilor militare, fie reducerea semnificativă a nivelului de trai. Conform obiceiului, Mussolini a refuzat să recunoască gravitatea situaţiei economice şi problema era încă nerezolvată în momentul intrării Italiei în cel de-al doilea război mondial.

Cum au dus-o muncitorii din industrie sub regimul fascist? Fascismul trebuia totuşi să elimine ciocnirile dintre angajaţi şi patroni care duseseră la greve şi revolte în Italia profascistă. Conflictul dintre clase trebuia să fie ceva de domeniul trecutului. Diferitele clase trebuiau să muncească împreună în armonie, pentru binele naţiunii. Muncitorul nu trebuia să mai fie „exploatat" ci să aspire la o prosperitate mai mare şi la un respect sporit în cadrul societăţii.

Iniţial muncitorii s-au bucurat de revigorarea economică de la începutul anilor '20. Rata şomajului a scăzut şi de Stefani a reuşit prin măsurile lui să ţină în frâu inflaţia. După cum se ştie, în anii 1925 şi 1926 au fost desfiinţate sindicatele independente şi a fost abolit dreptul la grevă, dar Mussolini pretindea că era pe cale să transforme economia Italiei. Noul „sistem corporatist" presupunea înfiinţarea unor sindicate din care să facă parte şi patroni şi angajaţi. Fiecare sindicat sau corporaţie trebuia să-şi organizeze producţia şi condiţiile de muncă din propria industrie. De vreme ce în viziunea lui Mussolini, atât patronii cât şi angajaţii erau fascişti convinşi, ei trebuiau să fie de acord în privinţa celei mai potrivite politici economice ce trebuia adoptată. De fapt, el chiar spera ca parlamentul să fie înlocuit de o adunare a acestor corporaţii, care să reprezinte toate tipurile de industrie din Italia.

În 1926 a fost înfiinţat Ministerul Corporaţiilor care, după trei ani, declara că a rezolvat toate conflictele de clasă din industrie. Ceea ce se întâmplase, de fapt, era că angajaţii nu şi-au putut alege proprii lor reprezentanţi în corporaţii, în locul acestora fiindu-le impuşi nişte candidaţi fascişti. Aceşti funcţionari fascişti înclinau să fie de partea reprezentanţilor patronilor. Industriaşii şi-au păstrat puterea şi independenţa. Astfel, „revoluţia corporatistă" nu s-a înfăptuit niciodată. Conflictul dintre patron şi angajat nu a fost rezolvat, ci doar înăbuşit, iar corporaţiile nu au obţinut niciodată un rol de bază în statul şi în economia preconizate de Duce.

Muncitorii şi-au pierdut libertăţile iar nivelul lor de trai era pe cale să scadă serios. Pe măsură ce spre sfârşitul anilor '20 relansarea economică a încetinit, în industrie s-a prelungit programul de lucru şi s-a renunţat la ziua de muncă de opt ore. Au scăzut şi salariile. Se estimează că în perioada 1925-38, salariul real al muncitorului italian a scăzut cu peste 10%. În acelaşi timp a început să crească rata şomajului, în ciuda proiectelor de lucrări publice, numărul şomerilor ajungând până în 1933 la două milioane. Această cifră se apropie de cea din Marea Britanie, ţinând seama de diferenţa de populaţie. „Foametea anilor '30" din Marea Britanie a fost cunoscută şi în Italia. Chiar Mussolini a recunoscut acest lucru renunţând să mai spună că făcuse mai uşoară viaţa muncitorilor. În schimb, în decembrie 1930 el declara:

din fericire poporul italian nu era obişnuit să mănânce bine, de aceea suportă privaţiunea mai uşor decât alţii.

Iar prin 1936, afirma că:

Trebuie să ne scoatem din minte că ceea ce numeam zile de belşug s-ar mai putea întoarce. Probabil că ne îndreptăm spre o perioadă în care omenirea va avea un nivel de trai mai scăzut.

Il Duce nu s-a angajat niciodată cu adevărat să ridice nivelul de trai al italienilor de rând şi considera că privaţiunile economic nu erau în nici un caz un lucru rău pentru poporul său.

b) Agricultura

Pe Mussolini nu l-au frământat problemele de bază ale agriculturii italiene - existenţa unei clase numeroase de ţărani săraci înfometaţi de pământ sau folosirea unor metode învechite, ineficiente de prelucrare a pământului. Dimpotrivă, ca şi în cazul industriei, s-a ocupat de proiecte care fie să-i mărească puterea personală şi prestigiul, fie să ajute probabil Italia să devină un stat independent din punct de vedere economic în caz de război.

Primul mare proiect al dictatorului a fost „Bătălia pentru grâne" A început în 1925 cu intenţia de a atinge ambele scopuri. Prin tradiţie, Italia avea nevoie să importe cantităţi mari de grâne pentru a-şi hrăni populaţia. Mussolini a considerat aceasta drept o gravă slăbiciune, pentru că în vreme de război aprovizionarea putea fi întreruptă şi ţara se putea confrunta cu foametea. Această problemă trebuia rezolvată printr-o campanie de mărire spectaculoasă a producţiei de cereale şi care în acelaşi timp ar putea arăta lumii întregi cât de dinamic poate fi noul stat fascist. În consecinţă, guvernul a acordat subvenţii care să permită fermierilor să cumpere tractoare, îngrăşăminte, precum şi alte maşini agricole necesare producerii grâului. S-a pus gratuit la dispoziţie documentaţie privitoare la cele mai noi şi eficiente tehnici agricole. De asemenea, fermierilor li se garantau preţuri ridicate pentru cerealele produse.

Stimulentele şi-au atins scopul şi producţia medie s-a ridicat de la 5,5 milioane tone/an la începutul anilor '20 la peste 7 milioane tone/an zece ani mai târziu. Importurile de cereale au scăzut vertiginos. Bătălia pentru grâne părea să fie un succes răsunător, iar Mussolini îşi atribuia meritul acestui succes. El s-a asigurat ca fotografii de presă să fie pe-aproape pentru a-l imortaliza pe peliculă când vizita ferme şi când ajuta la strângerea recoltei. Il Duce nu era numai un geniu care plănuise Bătălia pentru grâne, dar era şi gata să-şi murdărească mâinile pe câmp - un adevărat conducător al poporului său! Aparenţele erau însă înşelătoare.

Era adevărat că Bătălia pentru grâne adusese o creştere impresionantă a producţiei şi îi ajutase pe fermieri, dar s-a plătit scump pentru toate acestea. În primul rând, o mare parte din pământul din centrul şi sudul ţării transformat în teren arabil nu era potrivit pentru cultivarea grâului. Condiţiile solului, precum şi climatul mai cald şi mai uscat erau mai propice pentru cultivarea citricelor, a viţei de vie şi a măslinilor. Rezultatul a fost scăderea exportului acestor trei produse agricole tradiţionale. În plus, consumatorii italieni au trebuit să plătească pâinea mai scump ca urmare a taxelor guvernamentale şi a impozitului pe grâul importat.

A doua iniţiativă importantă a fascismului, care s-a bucurat de o publicitate la fel de mare, a fost în domeniul îmbunătăţirilor funciare. Guvernele liberale iniţiaseră deja nişte proiecte, acordând fonduri pentru asanarea unor terenuri sau irigarea altora. Mussolini nu a făcut altceva decât să dezvolte aceste proiecte. Mlaştinile Pontine aflate la 50 km de Roma, la îndemâna ziariştilor străini, aveau să fie punctul de atracţie. Aceste mlaştini - un focar de malarie - au fost asanate şi pe terenurile astfel obţinute s-a înfiinţat o reţea de mici ferme preluate de foşti militari. În mare, acţiunea a fost un succes, în primul rând pentru sănătatea publică şi pentru că a furnizat mii de locuri de muncă în timpul crizei. Suprafaţa de teren recuperat a fost însă foarte mică.

Bineînţeles că sărăcia rurală era la fel de răspândită ca totdeauna, mai ales în sud. Această sărăcie a fost agravată de decizia SUA de a opri efectiv imigrarea. În primele două decenii ale secolului emigraseră în fiecare an în SUA 200 000 italieni, mai ales din sud. Odată închisă această portiţă de scăpare din sărăcia rurală, tot mai mulţi italieni îşi

părăsesc satele în căutarea unui loc de muncă la oraş şi a unui trai mai bun. În anii '20 şi '30 aproape o jumătate de milion de oameni au părăsit satele, în ciuda încercării lui Mussolini de a împiedica orice imigraţie. El susţinea că iubeşte satele şi voia să „ruralizeze" Italia pentru a crea o clasă puternică de ţărani prosperi devotaţi fascismului. Guvernul său însă nu a întreprins nimic în acest sens. De fapt, din acţiunile sale au avut mai mult de câştigat marii proprietari de pământ decât ţăranii săraci şi lipsiţi de pământ. Aceştia aveau nevoie de pământ destul pentru a-şi întreţine familiile: în 1922 s-a înaintat spre aprobare parlamentului o lege care prevedea împărţirea moşiilor la ţărani, dar Mussolini a trecut-o sub tăcere de teamă să nu-i ofenseze pe marii proprietari - suporterii lui politici.

3. Societatea

Mussolini ar fi vrut să vadă cum fascismul pătrunde în toate aspectele vieţii italiene, dar nu avea nici continuitate în idei şi nu era nici pregătit să întreprindă vreo acţiune care putea să-i scadă popularitatea. El şi-a dat seama că fascismul trebuie să facă nişte compromisuri pentru a-şi asigura sprijinul - acest lucru devenind limpede mai ales în tratativele duse cu Biserica.

Mussolini nu a renunţat niciodată la atitudinea antireligioasă din tinereţe, dar a fost destul de abil ca să-şi dea seama că o înţelegere cu Biserica Catolică putea să-i aducă sprijinul larg al poporului şi să facă să crească prestigiul regimului în străinătate. Încă din 1921 el declara în Camera Deputaţilor:

> Afirm în faţa acestei Camere că tradiţia latină a Romei imperiale este reprezentată astăzi de Catolicism... Sunt foarte îngrijorat când văd că se ctitoresc biserici pe un fundament naţional pentru că acest lucru înseamnă că milioane şi milioane de oameni nu mai privesc spre Italia şi spre Roma. Iată de ce avansez această ipoteză: cred că dacă Vaticanul ar renunţa la idealurile sale vremelnice (posesiuni şi venituri), Italia i-ar acorda Vaticanului tot sprijinul material şi încurajarea pentru şcolile sale, lăcaşurile de cult, spitale şi orice manifestări civile şi pioase. Pentru că răspândirea catoli-

10 cismului în lume, creşterea numărului de patru sute de milioane de oameni care privesc spre Roma din toate colţurile lumii, sunt pentru noi un motiv de interes, o sursă de mândrie pentru noi, italienii.

În 1922 când a devenit prim-ministru Mussolini poza ca alternativă la liberalii anti-catolici şi la comuniştii şi socialiştii „fără nici un dumnezeu". Reintroducerea învăţământului catolic în şcolile de stat şi mărirea salariilor plătite de guvern preoţilor i-au asigurat încrederea Papei care, în 1923 a retras sprijinul pentru *Popolari,* partidul politic catolic. Aceste manevre au neutralizat Biserica măcar pentru o vreme, ca sursă potenţială de opoziţie. Dar aceasta nu însemna că fascismul beneficia de sprijinul efectiv al Vaticanului - acest lucru s-a petrecut abia în 1929 odată cu Acordurile de la Lateran.

Tratatul şi concordatul ce alcătuiau Acordurile de la Lateran au pus capăt coflictului dintre Biserică şi stat care data de la întemeierea regatului italian în 1870. În cadrul tratatului, Papa era de acord să recunoască statul italian şi dreptul său de posesiune asupra Romei şi fostul Stat papal. În schimb, statul recunoştea suveranitatea pontificală asupra Cetăţii Vaticanului. Papa primea şi o despăgubire de 30 milioane lire sterline în schimbul cedării Romei. Concordatul a consfinţit catolicismul ca religie de stat în Italia, specificând ce însemna în practică acest lucru: Papa putea numi toţi episcopii, dar guvernul avea drept de veto asupra oricărui candidat care era suspect din punct de vedere politic; statul trebuia să plătească salariile clerului; clerul nu avea voie să facă parte din nici un partid politic; învăţământul religios - care trebuia să fie catolic - era obligatoriu în şcolile de stat; nu se putea pronunţa nici un divorţ fără consimţământul Bisericii, iar căsătoria civilă nu mai era obligatorie prin lege.

Acordurile de la Lateran semnalau faptul că Mussolini renunţase la speranţa de a îndepărta influenţa catolicismului din societatea italiană. Şi totuşi, această înţelegere îl făcea foarte fericit. Clericii nu mai puteau deveni un bastion al opoziţiei şi, lucru extrem de important, Biserica avea să-i acorde sprijinul lui Mussolini în calitatea sa de şef al statului. Iată ce relata revista americană *Time* în 1929:

Aşezat într-un jilţ sculptat din Palazzo Chigi, Signor Benito Mussolini sta aplecat înainte cu bărbia sprijinită în căuşul palmelor împreunate şi urmărea reportajele jurnalului de actualităţi prezentându-i pe înalţii prelaţi îndreptându-se către urne însoţiţi de o muzică asurzitoare de fanfară şi de aclamaţiile gloatelor dezlănţuite. Niciodată până acum prinţii Bisericii nu şi-au îndemnat clerul şi poporul să voteze la alegerile parlamentare ale actualului Regat Italian. De cele mai multe ori până acum preoţimea s-a abţinut de la vot îndemnându-i şi pe credincioşi să facă la fel, în semn de protest faţă de hotărârea guvernului de a suspenda în 1870 autoritatea temporală a Papei. Recent, însă „il Duce a adus o modestă reparaţie autorităţii pământeşti a Papei" şi stăptămâna trecută jurnalele din cinematografe au relatat despre înalta recunoştinţă a suveranuiui Pontif faţă de dictator. Deosebit de însufleţite erau secvenţele în care Cardinalul La Fontaine, Patriarh al Veneţiei, Cardinalul Gamba, Arhiepiscop de Torino şi Cardinalul Maffi, Arhiepiscop de Pisa, cu toţii au plecat de la missa solemnis direct la şeful lor bisericesc ca să voteze. Centrele de sondare a opiniei publice au apreciat că influenţa Sanctităţii Sale a adus fascismului cel puţin 1 000 000 voturi în plus. Statistica alegerilor din săptămâna trecută arată că italienii care s-au prezentat la urne sunt 98,28% adevăraţi susţinători ai Ducelui - un record doborât în SUA doar de Ivory Soap.

Acordurile de la Lateran au fost salutate ca o mare realizare, dar nu toţi italienii au fost impresionaţi. Intelectualul exilat G.A. Borgese a încercat să explice de ce a ajuns Biserica la o asemenea înţelegere cu fascismul şi a evidenţiat consecinţele acesteia.

Nu exista nici un motiv ca Papa şi il Duce, pe care destine paralele i-au adus în acelaşi an la Roma, să nu ajungă să se înţeleagă: nici un motiv în afară de Cristos; dar creştinismul nu a fost nicidecum factorul hotărâtor pentru Papa Achille Ratti (Pius XI). El era sigur că iubeşte Italia; cu siguranţă ura democraţia şi socialismul... anticreştinismul nemilos al fascismului, care i-ar fi îngrozit pe Francisc din Assisi sau pe Savonarola, pe el l-a lăsat indiferent.

Biserica a devenit subordonată tiraniei ateiste, iar tirania a răsplătit-o făcând-o stăpână peste celula de bază a societății - familia. Căsătoria şi divorțul au devenit monopolul Vaticanului iar preotul a dat mâna cu squadristul în acțiunea de pervertire a virtuților casnice pentru a le pune în slujba violenței naționale şi a anarhiei internaționale. Viața intelectuală a țării, agonizând deja în camera de gazare a cenzurii fasciste, şi-a primit lovitura de grație din partea spiritului Inchiziției, şi peste noua ei cămaşă neagră Italia şi-a îmbrăcat vechiul ei veşmânt negru.

Totuşi, „idila" dintre catolicism şi fascism nu a fost prea armonioasă şi s-a răcit pe măsură ce Mussolini tot încerca să-i dea societății o tentă fascistă. Primul conflict deschis dintre Biserică şi stat a apărut în 1931 când guvernul a încercat să interzică „Acțiunea catolică" organizată pe banii Bisericii. Această organizație se constituia într-un rival al organizațiilor fasciste de tineret şi de petrecere a timpului liber. S-a ajuns la un compromis, grupurile de tineri din Acțiunea catolică limitându-se la activități religioase, dar neîncrederea a rămas.

Înaltul cler susținea implicarea Italiei în războaiele din Etiopia şi Spania, considerându-le „Cruciade creştine" care răspândeau şi apărau credința, dar priveau cu ochi critici orientarea generală a politicii fasciste. Crezul fascistului Balilla (vezi pag. 131) a fost declarat o blasfemie şi s-a înregistrat de la bun început o opoziție față de politica rasială a lui Mussolini. Il Duce nu a împărtăşit niciodată ura obsesivă a lui Hitler față de evrei, dar s-a simțit dator să-şi arate „solidaritatea fascistă" cu noul său aliat. Aşadar, în 1938 a adoptat măsuri antisemite. Li s-a interzis evreilor să mai predea în şcolile de stat, să se căsătorească cu ne-evrei şi au fost împiedicați să aibă companii mari sau moşii întinse. Antisemitismul nu a fost niciodată larg răspândit nici în societatea italiană, nici în cadrul partidului fascist, aceste legi nefiind aplicate cu strictețe. Totuşi Papa Pius XI şi-a exprimat public protestul. În 1939 s-a pus capăt alianței tacite dintre catolicism şi fascism şi Papa a regretat în mod deschis graba cu care Biserica îl sprijinise pe Duce.

Rolul sexelor a fost una dintre sferele vieții în care politica fascistă şi credința catolică păreau a fi de acord. Catolicismul susținea că avortul şi controlul naşterilor sunt împotriva firii şi a lui Dumnezeu şi că rolul

femeii este acela de soție și mamă. Și Mussolini era de acord să interzică contracepția și să încurajeze femeia să aducă pe lume copii, dar din cu totul alte motive. Preocuparea lui era să crească tot mai mult populația pentru a avea soldați pentru armatele sale și coloniști pentru noul Imperiu italian.

În 1927 s-a lansat proiectul „Bătălia pentru Nașteri" care prevedea o creștere a populației de la 40 milioane la 60 milioane în 1950. Mussolini specificase că idealul era de 12 copii de fiecare familie. S-au introdus o serie de măsuri de genul „morcovul și bățul"[1]. Tinerilor căsătoriți li se ofereau împrumuturi pentru a-i încuraja să aibă copii. Cu fiecare copil care se năștea, se mai ștergea o parte din datorie. O altă înlesnire prevedea scutirea de la plata oricărui impozit a bărbatului căsătorit care avea cel puțin șase copii. Prin propagandă se sugera că toți bunii italieni aveau datoria să facă copii pentru Duce. Mussolini oferea premii celor mai prolifice mame.

S-au introdus și penalizări pentru cei care nu se învoiau să devină părinți. Celibatarii plăteau un impozit în creștere, astfel încât în 1939 guvernul a strâns 230 milioane de lire din aceste impozite, iar spre sfârșitul anilor '30 doar cuplurile prolifice aveau acces la slujbe și avansări în administrație. S-au făcut presiuni ca femeile să stea acasă; companiile particulare promovau bărbați căsătoriți, în timp ce compania de stat a căilor ferate concedia toate femeile care fuseseră angajate începând cu anul 1915, cu excepția văduvelor de război. Această discriminare a fost menită la început să ducă la câștigarea Bătăliei pentru nașteri, dar s-a dovedit a fi folositoare și în reducerea ratei șomajului.

În ciuda tuturor acestor măsuri și spre uimirea lui Mussolini, Bătălia pentru nașteri a fost pierdută. Cota căsătoriilor a rămas neschimbată în timp ce numărul nașterilor a scăzut până în 1936 crescând doar puțin după aceea. Este adevărat că nu se compară numărul de 102 nou-născuți vii per 1000 femei de vârstă matură în 1936, cu numărul de 147 nou-născuți vii per 1000 femei în 1911. Cât despre cele 60 milioane prevăzute pentru 1950, cu toate eforturile șefului statului, s-a ajuns doar la 47,5 milioane italieni la acea dată. În timpul celui

[1] Se referă la metoda de înfrângere a încăpățânării măgarului căruia, când i se arată morcovul, când este lovit cu bățul pentru a-l urni din loc. (n.trad.)

de-al doilea război mondial Mussolini reflecta cu amărăciune la faptul că lipsa efortului patriotic al italienilor în acest domeniu l-a privat de echivalentul a 15 divizii de armată.

Visul lui Mussolini în legătură cu milioanele de fasciști disciplinați, atletici şi agresivi care să ducă peste mări puterea italiană l-a făcut să se apropie cu interes de educarea şi pregătirea fizică a tineretului. El era perfect conştient că un tineret loial putea ajuta la menținerea regimului atât în vremea respectivă cât şi în viitor. În şcoli, cultul personalității era promovat intensiv. Profesorii erau obligați să laude geniul lui Mussolini, punându-li-se la dispoziție biografii măgulitoare pentru a fi folosite ca material didactic. Portretul Ducelui trebuia să stea alături de cel al regelui. Tineretul trebuia să arate o credință nestrămutată, absolută, după cum se explică într-un manual obligatoriu pentru copiii de opt ani:

1 Il Duce stă cu ochii ațintiți pe fiecare dintre noi. Un copil care, chiar dacă este ascultător, întreabă "de ce?" este ca o baionetă făcută din lapte. Trebuie să fii ascultător pentru că aşa trebuie. Care este obligația oricărui copil? Să fie ascultător! În al doilea
5 rând? Să fie ascultător! În al treilea rând? Să fie ascultător!

Mussolini fusese trimis de providență pentru a reda Italiei măreția, iar elevii trebuiau să se mândrească cu națiunea italiană. Astfel istoria Italiei şi literatura italiană au devenit obiecte prioritare de studiu în şcoală. Cărțile de până atunci care s-au dovedit a nu fi destul de patriotice au fost scoase din uz. În 1926 numărul acestora se ridica la 101 din 317 cărți de istorie din şcoală, iar în 1936 doar un singur text oficial era obligatoriu. Elevii nu trebuiau să aibă nici o îndoială că Italia fusese leagănul civilizației europene şi că italienii au fost întotdeauna în fruntea evenimentelor. Marco Polo fusese totuşi italian, ca şi Michelangelo ca şi Cristofor Columb. Conform fasciştilor, datorită unor bătălii câştigate de italieni în primul război mondial, Marea Britanie, Franța şi SUA au scăpat de înfrângeri! Şi mai presus de toate, sub conducerea Ducelui, Italia îşi va recăpăta locul cuvenit în lume, după cum suna clar crezul organizației tineretului fascist:

Cred în Roma cea eternă, mama țării mele, și în Italia, fiica ei cea mare, care s-a născut din pântecul ei feciorelnic, prin voia lui Dumnezeu; care a suferit năvăliri barbare, a fost răstignită și înmormântată, care a coborât în mormânt și s-a ridicat din morți în secolul al XIX-lea, care s-a urcat la ceruri în măreția ei în 1918 și 1922. Cred în geniul lui Mussolini, în Sfântul Nostru Părinte Fascismul și în comuniunea martirilor săi, în transformarea italienilor și în reînvierea Imperiului.

Tinerii trebuiau să se identifice cu Mussolini, cu Fascismul și cu Italia și să le considere inseparabile pe cele trei. Pentru a construi o nouă Italie, tinerii trebuiau să muncească împreună și să se considere un grup. Mussolini sublinia acest lucru în 1932:

> Aici în Italia îi educăm potrivit idealului națiunii, pe când în Rusia copiii sunt crescuți conform idealurilor unor clase. Totuși, țelul final este același. Atât în Italia cât și în Rusia individul este supusul statului.

Fascismul era preocupat nu numai de ceea ce se petrecea în școală, dar era în același timp hotărât să-și exercite influența asupra tineretului și în timpul său liber. S-a înființat astfel *Opera Nazionale Balilla* (ONB) pentru a organiza mișcarea de tineret, apartenența la această organizație devenind la începutul anilor '30 obligatorie pentru toți copiii care învățau în școli de stat. Până în 1937, ONB număra peste șapte milioane de membri. Apologetul fascist Missiroli îi explica obiectivele, felul cum era organizată și activitățile:

Este o entitate morală având ca obiective asistența și educarea fizică și morală a tineretului țării, realizată prin intermediul unei activități neîntrerupte în școală și în afara ei și menită să transforme națiunea italiană „trup și suflet". *Opera* își exercită funcțiile prin intermediul instituțiilor *Balilla* și *Avanguardisti.* Copiii între 8 și 14 ani fac parte din *Balilla,* iar *Avanguardisti* îi includ pe băieții între 14 și 18 ani. Cât despre fete, organizația

Piccole Italiane îi corespunde organizaţiei *Balilla,* iar *Giovani Italiane* - organizaţiei *Avanguardisti.*

10 Difuzează prin toate păturile sociale acea pregătire militară care a redat onoarei virtuţile de curaj, iniţiativă şi responsabilitate personală. Instrucţie, gimnastică, sport, drumeţii, croaziere, exerciţii militare, activităţi artistice şi muzicale şi excursii, toate având scopul de a crea o atmosferă de egalitate, emulaţie şi
15 solidaritate care nu a fost realizată de nici o altă instituţie din lume.

Il Duce spera ca din aceste organizaţii să iasă viitorii lui soldaţi.

În ciuda tuturor acestor eforturi, Mussolini nu se mulţumea să aştepte ca aceşti tineri să crească şi să transforme caracterul italian. El căuta să influenţeze italienii adulţi atunci, pe loc. Italianul de rând era dresat la locul de muncă, prin desfiinţarea sindicatelor şi prin alte forme de control fascist, iar regimul încerca să menţină acest control în afara locului de muncă. În 1925 a luat fiinţă organizaţia *Dopolavoro* care punea la dispoziţie activităţi pentru petrecerea timpului liber care să le insufle muncitorilor un punct de vedere fascist asupra vieţii şi să înlocuiască cluburile finanţate de fostele sindicate.

Organizaţia *Dopolavoro* s-a extins rapid şi pe la jumătatea anilor '30 cotrola toate cluburile de fotbal, 1350 teatre, 2000 societăţi dramatice, 3000 fanfare şi 8000 biblioteci. Practic orice oraş sau sat, chiar şi în sud, îşi avea clubul său *Dopolavoro,* iar numărul membrilor crescuse de la 300 000 în 1926, la aproape 4 milioane în 1939. Rareori era nevoie să se apeleze la constrângeri pentru a adera la această organizaţie, căci clasa muncitoare italiană se grăbea să profite de sporturi, distracţii, excursii şi vacanţe subvenţionate. Popularitatea organizaţiei *Dopolavoro* se mai datora şi faptului că doar vorbăria goală era tributară ideilor fasciste de pregătire fizică şi militară. Accentul nu se punea pe îndoctrinare ci pe distracţie. Lipsa relativă a propagandei poate fi ilustrată de programul companiei teatrale *Carro di Tespi.* Din şapte piese jucate la Roma în 1938, cinci erau comedii sau farse, şi doar două erau piese serioase, nici una din ele neconţinând vreo referire directă la ideologia fascistă.

Dacă *Dopolavoro* a fost o inițiativă populară, alte acțiuni politice care i-au afectat pe oamenii obișnuiți nu au făcut decât deservicii regimului. În anii '30 s-a încercat introducerea unor inițiative și directive care multor italieni li s-au părut meschine, stânjenitoare și ridicole. De exemplu, salutul fascist, care trebuia să înlocuiască gestul de a da mâna cu cineva, a fost introdus oficial obligatoriu în 1937, iar în anul următor li s-a cerut italienilor să nu mai folosească „lei" (dumneavoastră) - forma politicoasă de adresare și s-o înlocuiască cu „voi" (voi), un cuvânt care părea mult mai „italian" prin derivație. S-au mai făcut încercări de a schimba calendarul, astfel încât anul 1922 să devină Anul 1 - anul când fasismul a preluat puterea. Chiar și moda a fost supusă toanelor Ducelui. Revista Time relata în 1929:

> În calitatea sa de ministru al Afacerilor Interne, Il Duce le-a atras atenția tuturor prefecților din provinciile italiene că „concursurile de frumusețe care aveau ca scop alegerea unor 'regine' și 'prințese' scădeau nivelul moral al comunității și duceau la exaltarea periculoasă a vanității feminine, fiind în același timp niște parodii ale unor probleme foarte serioase. Așadar, să nu se mai organizeze nici un concurs de frumusețe". Corespondenții la Roma au mai aflat și alte motive mai practice pentru noua prohibiție. După ce participase doi ani la aceste competiții internaționale ciudate, se observase că Italia pierduse invariabil. Nici o competiție în care Italia pierde nu trebuie încurajată de Statul Fascist. „Străinii ar putea rămâne cu impresia", explica grav un șef purtător de cămașă neagră, „că în Italia nu sunt fete frumoase!" Imediat după circulara dată de primul-ministru Mussolini a venit un ordin de la secretarul general al Partidului Fascist, domnul Augusto Turati. Luna trecută el ceruse tuturor „tinerelor și chiar fetițelor italiene să poarte fusta lungă cu cel puțin două degete sub genunchi. Săptămâna trecută el și-a modificat ordinul, acesta aplicându-se tututor femeilor, indiferent de vârstă.

În cele din urmă, fascismul a încercat chiar să le interzică femeilor să poate pantaloni. Astfel de reguli nu puteau fi impuse și pur și simplu îi iritau pe italieni.

4. În ce măsură a reuşit Mussolini să-şi atingă obiectivele economice şi sociale?

Obiectivul principal al Ducelui era să-şi menţină şi să-şi consolideze puterea, iar acţiunile sale pe plan intern i-au adus un sprijin public substanţial. Dar acest sprijin nu însemna de fapt recunoaşterea publică a unei realizări propriu-zise, ci era efectul propagandei fasciste. Mussolini era veşnic descris ca un geniu infailibil, un om, chiar un supraom al cărui destin era să conducă Italia pe culmile gloriei. Il Duce, se spunea, avea o minte originală, sclipitoare, dar ţinea seama şi de gândurile şi de năzuinţele şi nevoile italianului de rând, o idee scoasă în evidenţă de fotografiile din ziare care îl înfăţişau ajutând la strângerea recoltei, sau turnând fundaţia vreunei clădiri noi sau la autostradă. Iniţiativele fasciste au fost, aparent, adesea încununate de succes, aşa cum au fost Bătălia pentru grâne şi Îmbunătăţirile funciare, în timp ce eşecuri de genul Bătăliei pentru naşteri, au fost date uitării, evitând să se mai vorbească de ele.

Italienii nu s-au lăsat cu totul în voia acestui şuvoi nestăvilit de propagandă, dar nici nu-l puteau contrazice pe Duce când spunea că Italia avea cea mai importantă civilizaţie. Îi bucurau succesele italiene ca victoriile din 1934 şi 1938 din cadrul Cupei Mondiale de fotbal şi victoria lui Primo Carnera în Campionatul Mondial de Box la categoria grea. Desigur, il Duce le-a considerat ca pe un merit al său. Mare parte din sprijinul de care se bucura Mussolini deriva din aşa-zisele realizări în politica externă. De fapt, concordatul său cu Biserica Catolică a fost poate singura sa realizare adevărată din sfera afacerilor interne, dar chiar şi aceasta a început să se înăcrească spre sfârşitul anilor '30.

Mussolini sperase să transforme caracterul italian şi societatea italiană într-o matriţă fascistă, dar a fost dezamăgit. Rasa de fascişti atletici, agresivi şi supuşi nu s-a materializat niciodată. Fascismul nu a reuşit să pătrundă în sufletul majorităţii italienilor, să le schimbe atitudinile şi obiceiurile tradiţionale. Aparent se conformau cerinţelor, dar nu din convingere interioară. Deşi propaganda fascistă pretindea că transformă Italia, în realitate lucrurile nu stăteau chiar aşa. Fascismul putea pretinde că de exemplu, crea un tineret fascist controlând planul de învăţământ din şcoli şi prin puterea ONB, dar nu se ştie cu siguranţă câţi erau cu

adevărat convertiţi. O mare parte din aceştia părăseau şcoala la vârsta de 11 ani evitând astfel programul de îndoctrinare iar în şcolile particulare şi cele catolice, programa învăţământului de stat, precum şi apartanenţa la ONB nu au fost niciodată obligatorii.

Părinţii şi generaţia mai vârstnică erau şi mai puţini receptivi la schimbare, după cum au demonstrat prin reacţia lor „nepatriotică" la Bătălia pentru naşteri şi prin iritarea arătată când li s-a cerut să adopte noul salut fascist, noua formă de adresare sau instrucţiunile referitoare la felul hainelor pe care să le poarte. Acţiunile fasciste erau tolerate şi chiar binevenite dacă ofereau vreun avantaj vizibil, precum vacanţele ieftine oferite de organizaţia *Dopolavoro*, dar întâmpinau rezistenţă dacă păreau că ameninţă obiceiuri şi tradiţii consolidate. Astfel că, spre sfârşitul anilor '30 când fascismul a încercat să pătrundă mai mult în viaţa de zi cu zi, sprijinul popular acordat regimului a început să scadă. Mai mult decât atât, guvernul fascist nu a mai găsit nici mijloacele şi nici n-a mai îndrăznit să impună acţiuni nepopulare.

Dacă nu a dominat societatea, fascismul nu a reuşit să domine nici industria sau agricultura în ciuda afirmaţiilor că statul corporatist revoluţionase relaţiile dintre stat, angajat şi patron. Sindicatele libere fuseseră nimicite, dar patronatul din industrie îşi păstrase independenţa în toate privinţele. *Confindustria,* organizaţia industriaşilor, nu a fost niciodată un mediu prielnic pentru fascism, dar a recunoscut avantajele colaborării cu regimul. Este adevărat că mai mulţi Preşedinţi ai *Confindustria* au devenit miniştri. Aceşti baroni ai industriei, cu siguranţă cei din industria grea şi de armament, s-au bucurat de contracte guvernamentale şi de libertatea de a înfiinţa organizaţii pre-monopoliste, dar nu au cedat controlul partidului şi nu s-au lăsat dirijaţi de stat. Firmele mai mici au căzut victime adesea atunci când giganţi industriali ca Fiat le-au scos de pe piaţă.

Şi în agricultură patronii - în acest caz marii proprietari de pământ - şi-au păstrat puterea şi bogăţia. Viaţa ţăranului era la fel de grea ca întotdeauna, după cum a dovedit-o migraţia de la sat la oraş.

Ideea lui Mussolini despre o Italie autarhică, independentă din punct de vedere industrial, capabilă să îşi asigure hrana, să reziste unui război mondial a rămas doar un vis. S-a înregistrat nu oarecare progres prin Bătălia pentru grâne şi prin sprijinul acordat industriei

grele, dar Italia n-a fost niciodată nici pe departe independentă economic. În 1940 Italia nu era pregătită pentru război. Pe toată durata războiului ţara s-a confruntat cu o cumplită lipsă de cărbune, un articol esenţial pentru industria de armament, şi nu a fost capabilă să concureze cu nivelele producţiei atinse de duşmanii săi. De fapt, Italia nu a putut nici măcar să-şi acopere pierderile de nave şi avioane. Totuşi, în termeni economici, dezvoltarea industriei şi agriculturii italiene până în 1940, nu a fost chiar dezastruoasă, în ciuda eşecului autarhiei. Producţia a crescut, iar companiile mari au prosperat. În ciuda acestui fapt, Italia a rămas relativ în urmă, în comparaţie cu Germania, Franţa şi Marea Britanie. Il Duce nu a făcut mari eforturi pentru a rezolva această problemă, nici nu şi-a îndreptat atenţia spre celelalte dificultăţi fundamentale cu care se confrunta ţara sa. Divizarea dintre nord şi sud era la fel de mare ca totdeauna, sărăcia rurală e posibil să se fi accentuat, iar analfabetismul a rămas extrem de ridicat: 20% din întreaga populaţie a Italiei, dar 48% din Calabria, în sud. Fascismul a marcat un adevărat progres doar în domeniul transporturilor - prin construirea de autostrăzi, electrificarea a 5 000 km de cale ferată şi „făcând ca trenurile să plece şi să sosească la timp", dar trebuie să amintim că toate acestea s-au realizat mai ales în scopuri propagandistice - eficienţa lor economică făcându-se simţită abia după cel de-al doilea război mondial şi după căderea fascismului. Mussolini a adus o oarecare stabilitate în viaţa Italiei. A rămas la putere timp de 21 de ani, fiind o persoană populară în cea mai mare parte din acest timp, dar nu a revoluţionat în nici un fel societatea italiană.

Cel de-al doilea război mondial a adus dovada hotărâtoare pentru eşecul lui Mussolini. În locul visului său despre o naţiune disciplinată, războinică, care să lupte cu entuziasm pentru a-i reda Italiei măreţia şi pentru a demonstra superioritatea fascismului, lumea a văzut o naţiune incapabilă să facă faţă cerinţelor unui război modern, epuizată înainte de vreme de o luptă evident lipsită de sens. De unde era cel mai îndrăgit om din Italia, Mussolini a ajuns în 1943 să fie cu siguranţă cel mai disprețuit.

***Să luăm notițe despre** „Mussolini, economia și societatea"*

Notițele dvs. asupra acestui capitol trebuie să se constituie într-o analiză a (i) motivelor aflate în spatele politicii interne a lui Mussolini,(ii) măsurii în care și-a atins obiectivele, și (iii) efectului acțiunilor sale asupra societății italiene. Pentru a realiza această analiză vă puteți folosi de următoarele titluri, subtitluri și întrebări:

1. Obiective generale
2. De Stefani și politica timpurie față de economie.
2.1. ntervenția crescândă în economie - reevaluarea lirei.
2.2. Efectele crizei mondiale. Cum a încercat regimul să abordeze această criză și cu ce realizări?
2.3. Ofensiva pentru autarhie. De ce dorea Mussolini autarhie? Ce probleme s-au agravat prin politica sa?
2.4. Muncitorii din industrie. În ce fel i-au afectat pe angajați măsurile fasciste de genul „sistemul corporatist"?
2.5. Agricultura - Bătălia pentru grâne și Îmbunătățiri funciare. Care erau motivele din umbra acestor acțiuni și care au fost rezultatele?
2.6. Sărăcia de la sate și migrația.
3. Obiectivele privind societatea.
3.1 Relațiile cu Biserica. De ce a intenționat Mussolini să încheie o înțelegere cu Biserica catolică?
3.2. Bătălia pentru nașteri.
3.3. Învățământul și ONB.
3.4. *Dopolavoro.*
3.5 Fascismul și viața de zi cu zi.
4. Apreciați: În ce măsură și-a realizat Mussolini obiectivele economice și sociale? Cât de populare erau măsurile regimului în viața internă? Care a fost impactul general al fascismului asupra societății și economiei?

***Să răspundem la întrebări-eseu despre** „Mussolini, economia şi societatea"*

Întrebările de examen tind să se concentreze asupra impactului fascismului asupra vieţii italiene, a naturii revoluţionare a fascismului precum şi a atracţiei, exercitate de regim asupra poporului. Iată un exemplu:

1. În ce măsură a produs fascismul o revoluţie în Italia?

Este limpede că o astfel de lucrare necesită o cunoaştere a politicii faţă de economie şi societate, dar mai presupune şi o înţelegere a sistemului politic fascist şi a politicii externe.

Primul lucru care trebuie făcut este stabilirea semnificaţiei cuvântului „revoluţie" în acest context. O definiţie simplă ar fi: "o schimbare majoră rapidă", deşi poate fi găsită o gamă întreagă de definiţii urmând a fi testată fiecare definiţie în parte. Trebuie verificat apoi - în cazul în care există - fiecare aspect al societăţii italiene care a fost supus unei „revoluţii" - structura guvernului? - stilul guvernului? - economia? - viaţa de zi cu zi? - politica externă? Alcătuiţi şi completaţi tabelul următor:

	Schimbări majore	Schimbări minore	Nici o schimbare
Structura guvernului			
Stilul guvernului			
Economia			
Alte aspecte			

După ce aţi alcătuit tabelul, trebuie să vă decideţi asupra argumentaţiei dvs.. Aţi mai putea analiza, de asemenea, dacă regimul sau oamenii la acea vreme credeau că are loc o „revoluţie".

2. Cât de popular a fost regimul fascist în perioada 1922 - 1940?

Din nou, întrebarea trebuie împărțită. Este important să vă amintiți că părerile grupurilor din cadrul societății erau diferite în privința regimului: faceți câte o listă cu măsurile cu care erau de acord şi alta cu măsurile cu care nu erau de acord diferitele grupuri (de ex., femei, industriaşi şi fermieri). Apoi desemnați felul în care se schimbau părerile de-a lungul perioadei - de exemplu, reacții față de Acordurile de la Lateran sau aventurile în afara țării. În final, apreciați la un nivel mai elevat, ce efecte a avut propaganda asupra opiniei publice, popularitatea personală a Ducelui, precum şi piedicile în calea aprecierii popularității unui guvern, mai ales dacă acesta nu organizează periodic alegeri libere.

Este bine să țineți minte că problemele puse de o lucrare despre regimul fascist necesită de cele mai multe ori o cunoaştere nu numai a vieții economice şi sociale din perioada respectivă, ci şi a politicii externe şi a sistemului de guvernare.

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Mussolini, economia şi societatea"*

1. Fascismul şi Biserica Catolică

Citiți cu atenție fragmentele de la paginile 125, 127 şi 128. Răspundeți la următoarele întrebări:

a) Care este interesul lui Mussolini în „dezvoltarea Bisericii Catolice", conform primului fragment?

b) Care erau „idealurile vremelnice" ale Vaticanului, la care se referă Mussolini?

c) Cum explică revista „*Time*" şi Borgese interesul (comun) al Papei şi al lui Mussolini de a ajunge la o înțelegere?

d) „...un record eclipsat în SUA doar de Ivory Soap". Care este semnificația acestei remarci de la sfârşitul reportajului din *Time?*

e) Cât de corectă este relatarea lui Borghese privind relația dintre fascism şi biserică după Acordurile de la Lateran?

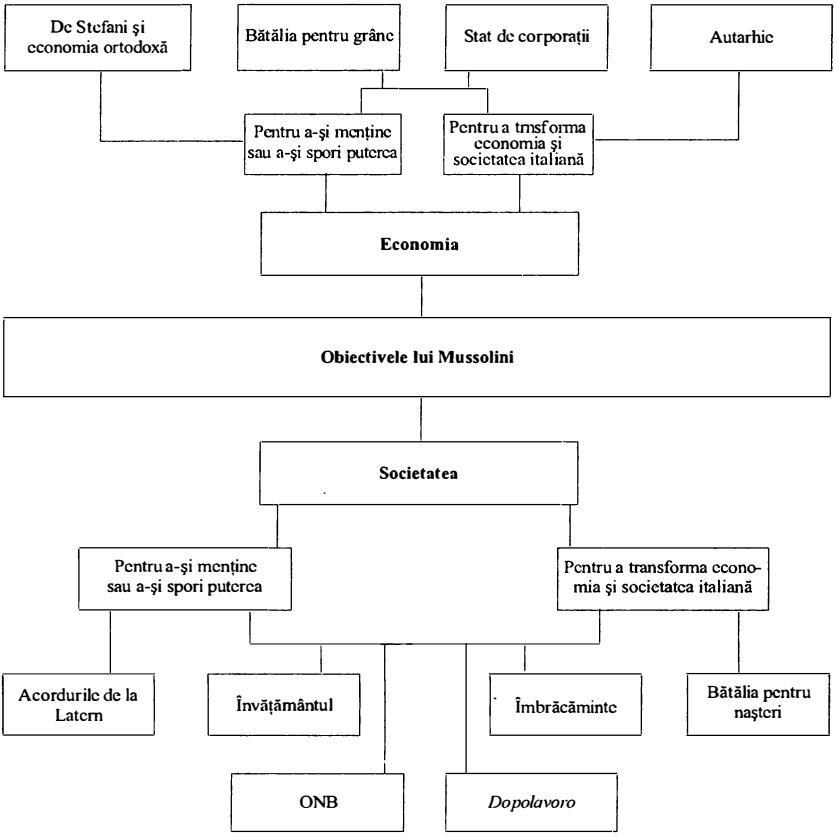

Rezumat - Mussolini, economia şi societatea

2. Fascismul şi tineretul

Citiţi cu atenţie cele trei extrase de la paginile 130, 131 şi 132. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Care este scopul ONB, potrivit părerii lui Missiroli, pag.131-132?

b) În ce măsură coincid obiectivele ONB, aşa cum sunt descrise de Missiroli, cu viziunea lui Mussolini asupra rolului pe care trebuie să-l aibă învățământul (pag. 131)?

c) Explicați fragmentul din crezul organizației *Balilla* (pag.131) în care se spune că Italia „s-a ridicat din morți în secolul al XIX-lea .... (şi) .... a ajuns la ceruri în măreția ei în 1918 şi 1922". (rândurile 4,5 - 6).

d) În ce măsură poate accepta un istoric afirmația făcută de Missiroli, că ONB a fost o mare realizare a fascismului?

CAPITOLUL 7

Mussolini şi opinia publică internaţională

1. Obiectivele lui Mussolini

Când a venit la putere în 1922, Mussolini nu avea un program de politică externă precis conturat. Era clar că renuţase complet la părerile antiimperialiste şi antirăzboinice din tinereţea sa, dar nu era clar în ce măsură adoptase părerile aliaţilor săi politici - naţionaliştii. El sprijinise convingător intrarea în primul război mondial şi condamnase rezultatele tratatului de pace - „victoria mutilată" - dar nu era limpede în ce fel vedea revizuirea acestor rezultate.

Nu exista un „plan general" de politică externă, dar în primele luni de guvernare, noul prim ministru a început să contureze un obiectiv general - în cuvintele sale, "să facă din Italia o mare putere, respectată şi de temut". Italia trebuia să obţină acest statut de mare putere prin întărirea armatei, intrigă diplomatică şi, dacă era cazul, chiar prin război. Într-o bună zi, Italia trebuia să fie puterea dominantă în zona mediteraneană, să-şi dezvolte şi chiar să-şi extindă imperiul colonial în Africa, iar Balcanii să constituie sfera ei de influenţă. Il Duce avea să fie arhitectul acestor lucrări în decursul cărora el avea să facă din italieni un popor mai energic şi mai agresiv.

Până în anii '30 însă, aceste planuri au rămas un plan general. Mussolini nu era sigur ce colonii trebuia să extindă. Nu ştia bine nici cum să obţină „dominaţia" în zona mediteraneană, oricâtă putere dorea să aibă în Balcani. Obiectivele generale ale Ducelui au rămas totuşi aceleaşi, chiar dacă împrejurările - mai ales situaţia generală din Europa - l-au constrâns să adopte tactici diverse pentru a-şi îndeplini aceste obiective.

Il Duce şi-a dat curând seama că afacerile externe îi ofereau o scenă ideală - i-a impresionat pe conaţionalii săi cu spectacole în care îi eclipsa pe oamenii politici străini,apărând şi promovând interesele Italiei cu un succes nemăsurat. El însuşi conducea afacerile externe, evitând vechiul

şi îmbâcsitul minister de externe, culegând laurii recunoaşterii internaţionale şi sprijinul intern. Afacerile externe îi ocupau tot mai mult din timpul său.

Mussolini părea să se fi convins că el deschidea o nouă eră în politica externă italiană. Este adevărat că dorinţa de a avea statut de mare putere, de a cheltui pentru înzestrarea armatei şi aventurile coloniale caracterizaseră şi regimul liberal, mai ales în timpul guvernării lui Crispi. Mussolini i-a depăşit însă în ambiţii pe predecesorii săi liberali, dar era mai asiduu şi nu ţinea seama de nimic pentru a-şi atinge ţelurile, mai ales în anii '30. A risipit sume imense de bani pe conflicte coloniale şi a târât Italia într-un război mondial dezastruos, care a avut ca rezultat prăbuşirea fascismului, izbucnirea războiului civil şi chiar moartea Ducelui.

2. Diplomaţia 1922 - 32

În 1922 Italia avea o poziţie sigură în Europa, dar nu putea exercita prea mare influenţă, nici din punct de vedere diplomatic, nici militar. Pericolul care ameninţase frontierele ei de nord fusese înlăturat prin prietenia cu Franţa şi dezmembrarea Imperiului austro-ungar, Italia nemaiavând alţi duşmani puternici. Dar puterile dominante în Europa erau Marea Britanie şi Franţa. Ele garantau prevederile Tratatului de la Versailles, aveau cele mai multe colonii în Africa, iar flotele lor controlau Marea Mediterană. În plus, Franţa căuta să-şi întărească influenţa economică şi politică în Europa Centrală şi de Est, inclusiv în Balcani. Orice schimbare care ar fi avut loc în *statu quo*-ul european trebuia să se facă cu acordul Marii Britanii şi al Franţei, iar în lipsa Germaniei puternice care să ţină echilibrul, puterile mici aveau puţine şanse să obţină concesiuni. O ţară abia restabilită cum era Italia trebuia să se mişte cu mare atenţie. Mussolini avea să înveţe această lecţie la prima sa incursiune adevărată în afacerile europene.

În august 1923 în Grecia au fost asasinaţi un general italian şi patru persoane din subordinea sa. Aceştia lucrau în comisia internaţională de frontiere înfiinţată în urma tratatului de pace, cu misiunea de a stabili noua frontieră dintre Grecia şi Albania. Aflând despre asasinate, Mussolini a dat vina pe guvernul Greciei şi i-a pretins scuze, precum şi

o despăgubire de 50 milioane lire (italiene). Pentru că Grecia a refuzat, el a ordonat bombardarea şi ocuparea insulei Corfu aflată în afara Greciei continentale. Puterile europene în frunte cu Marea Britanie care era sprijinită de flota sa mediteraneeană, i-au cerut Italiei să se retragă. Il Duce nu a avut încotro şi s-a retras dar, deşi a primit despăgubirea de 50 milioane lire, scuze nu i s-au cerut.

Episodul a fost primit în Italia ca un mare succes al fascismului dinamic, dar a mai dovedit şi că, deşi Mussolini putea să pună la punct puteri mai mici, nu putea însă ţine piept marilor puteri. Acest fapt l-a iritat pe Mussolini, dar l-a făcut totodată să înţeleagă că trebuia să aibă relaţii bune cu Marea Britanie, cel puţin pe termen scurt. A avut noroc că Austen Chamberlain, ministru de externe al Marii Britanii în cea mai mare parte a anilor '20, era un admirator al neexperimentatului regim italian şi era dispus să privească cu îngăduinţă acţiunile dictatorului.

Fascismul a înregistrat un succes mai mare în Balcani în 1924 când, prin Pactul de la Roma, Italia a primit oraşul Fiume, aflat în Iugoslavia (pe coasta Dalmată), oraş în care se vorbea limba italiană. Acest oraş era de mult timp ţinta ambiţiilor teritoriale ale Italiei, şi fusese ocupat - doar temporar - de naţionaliştii italieni în 1919 (vezi pag. 53). Succesul diplomatic al lui Mussolini i-a adus deci un mare prestigiu şi popularitate.

Succesul Ducelui în privinţa oraşului Fiume l-a convins că Iugoslavia putea fi intimidată. Îi displăcea influenţa Franţei în Iugoslavia şi era dornic să demonstreze noului său stat, care abia se formase în 1919, că Italia era puterea dominantă în zonă şi că îi putea face viaţa amară Iugoslaviei dacă încerca să respingă influenţa italiană. Pentru a pune în practică acest lucru s-a ivit o ocazie în 1924 când Ahmed Zog o căpetenie militară locală cu simbrie la italieni - a reuşit să ajungă la putere în Albania, la graniţa de sud a Iugoslaviei. Guvernul fascist l-a sprijinit financiar pe Zog, a încurajat companii italiene să investească în economia albaneză şi a angajat ofiţeri italieni pe post de consilieri ai armatei albaneze. În 1926 când s-a semnat un tratat de prietenie, Albania era ceva mai mult decât un satelit al Italiei. Era fără îndoială o potenţială ameninţare militară pentru Iugoslavia, ameninţare amplificată de faptul că Mussolini finanţa acele minorităţi etnice - în special pe croaţi - care vroiau să se desprindă de statul iugoslav. Iugoslavia a reacţionat dându-şi toată osteneala să nu intre în conflict cu Italia fascistă, dar nu s-a lăsat

intimidată pentru a fi adusă în stare de subordonare. De-a lungul anilor '30, il Duce şi-a menținut atitudinea agresivă şi în cele din urmă a ocupat o bună parte din Iugoslavia în timpul celui de-al doilea război mondial, după ce țara a căzut în mâinile Germaniei naziste, aliatul Italiei.

Dacă se amesteca în treburile din Balcani, il Duce avea grijă să joace rolul omului de stat moderat din Europa Occidentală unde se aflau în joc interesele principale ale Marii Britanii şi Franței. Italia a ramas în Liga Națiunilor - presupusul garant al bunei conduite internaționale - a semnat Tratatul de la Locarno, care confirma permanentizarea granițelor vestice ale Germaniei şi a intrat în Pactul Kellogg-Briand din 1928 care condamna războiul. Italia şi Marea Britanie au ajuns chiar la o înțelegere în privința stabilirii cu precizie a graniței dintre teritoriile lor coloniale din nordul Africii, Libia şi Egipt. Pe Mussolini îl interesau prea puțin detaliile unor astfel de tratate şi pacte, rareori rezervându-şi timp să le parcurgă pe îndelete. Îşi dădea seama însă de avantajele participării la aceste spectacole diplomatice. Îi plăcea să fie luat în serios ca politician european, spera ca datorită aparentei sale moderații să obțină concesii de vreun fel din partea Marii Britanii şi a Franței şi, mai presus de toate, avea ocazia să-şi mărească prestigiul şi puterea în propria-i țară. Îşi regiza intrări spectaculoase la conferințe internaționale cum a fost cursa peste lacul Maggiore cu o flotilă de navete rapide pentru a ajunge la Locarno. Presa italiană relata întotdeauna evenimentele pe spații vaste sugerând faptul că il Duce era tratat de liderii marilor puteri ca un egal şi că prezența şi contribuțiile lui Mussolini fuseseră hotărâtoare pentru încheierea unor astfel de înțelegeri de moment în Europa. Aceasta era o exagerare grosolană pentru că de exemplu, la Locarno el a participat doar la o sesiune a conferinței şi nici măcar nu s-a ostenit să citească forma finală a tratatului - dar în Italia, acest lucru a făcut puternică impresie.

Mussolini se străduia să pară în ochii Marii Britanii şi ai Franței că întreține relații de bună vecinătate însă spre sfârşitul anilor '20 era tot mai hotărât să revizuiască hotărârile tratatului de pace. Dar pentru acest lucru avea nevoie de prieteni şi de forțe armate mai puternice. În 1927 a semnat un tratat de prietenie cu Ungaria, un alt stat revizionist, şi a finanțat grupuri cu orientare de dreapta din

Germania, în speranţa că va ajunge acolo vreodată la putere un guvern profascist. A ajuns chiar să antreneze piloţi militari germani în Italia, ceea ce încălca flagrant prevederile Tratatului de la Versailles. În privinţa puterii militare, dictatorul a declarat în faţa partamentului italian în 1927 că avea, să creeze o flotă aeriană „atât de numeroasă încât să intunece soarele", şi, deşi semnase pactul Kellogg-Briand care condamna războiul, l-a revocat imediat într-un discurs ţinut în faţa aceluiaşi parlament. La începutul anilor '30 regimul fascist era vizibil pregătit să facă mai mult decât să se amestece în treburile din Balcani, era pregătit să modifice *statu quo*-ul european în drumul către o Italie „mare putere". În anii '30 Italia a devenit din ce în ce mai agresivă nu numai în Balcani ci şi în Europa Occidentală şi Africa. Ce anume a determinat această situaţie?

Istoricii de stânga au considerat în mod tradiţional politica externă fascistă dusă în anii '30 ca pe un mijloc de a distrage atenţia populaţiei de la eşecurile în politica internă, şi au sugerat că această politică externă devenea tot mai agresivă şi mai nechibzuită pe măsură ce creştea nemulţumirea în Italia. În ultima vreme însă, istoricii au modificat acest punct de vedere: Mussolini recunoştea, cu siguranţă, că succesele din afara ţării îi susţineau regimul şi că poate avea nevoie de altele noi, spectaculoase atunci când acţiuni interne de genul Statului corporatist, aveau rezultate dezamăgitoare, dar el a avut întotdeauna porniri expansioniste şi agresive chiar dacă împrejurările l-au obligat să-şi mascheze aceste porniri. Politica externă fascistă a devenit tot mai agresivă, în parte ca rezultat al eşecurilor suferite de diplomaţia italiană în anii '20, dar în mult mai mare măsură datorită recunoaşterii faptului că ascensiunea naziştilor la putere schimbase situaţia în Europa şi deschisese calea pentru ambiţiile Italiei.

3. Relaţiile germano-italene 1933-5

În anii '20 Mussolini şi-a dat seama că o Germanie restabilită şi puternică solicitând revizuirea Tratatului de la Versailles ar putea speria Marea Britanie şi Franţa şi le-ar face mai receptive la cererile Italiei. Şi într-adevăr, nici una din ele nu voia ca Italia să fie duşman, situaţie care i-a permis Italiei să le învrăjbească pe cele două pentru a trage ea foloase.

Dictatorul i-a sprijinit probabil cu fonduri pe naziști și un număr de alte grupuri de dreapta din Germania la sfârșitul anilor '20. Astfel stând lucrurile, el ar fi fost deci încântat de accederea lui Hitler la putere în 1933. Însă relațiile de început dintre cele două regimuri au fost destul de anevoioase.

Lui Mussolini îi plăcea să creadă că fascismul, „creația lui", se răspândea în Europa, dar nu îi surâdea perspectiva unei Germanii considerate drept centrul fascismului, iar el personal să fie umbrit de noul Führer. Mai tare se temea însă ca noul regim german să nu se extindă și asupra Austriei, creându-se astfel o „Germanie mai mare" și puternică având graniță comună cu Italia în munții Alpi. Dacă avea să se întâmple acest lucru, Italia își pierdea securitatea frontierelor sale nordice garantată în urma victoriei din 1918 asupra Austro-Ungariei și putea fi forțată să cedeze regiunile din nord-estul Italiei, obținute în urma tratatului de pace, teritorii locuite de vorbitori de limba germană.

Pericolul unei uniri austro-germane *(Anschluss)* era, bineînțeles și mai vădit pentru guvernul austriac de la Viena. Orice uniune a celor două țări n-ar însemna o fuziune, ci o înghițire a celei mai slabe (Austria) de către cea mai puternică (Germania). În consecință, cancelarul austriac, Dollfuss, căuta sprijin extern și a vizitat Roma de trei ori în cursul anului 1933. I s-a luat o piatră de pe inimă când a fost sfătuit să reprime partidul nazist din Austria și i s-a promis că armata italiană va apăra independența Austriei în cazul în care Germania amenința să o invadeze.

În februarie 1934 Mussolini l-a încurajat pe Dollfuss să instaureze un regim autoritar de dreapta care să aibă parțial ca model regimul fascist italian, dar care să fie antinazist. Cancelarul a încercat acest lucru, dar a fost asasinat de simpatizanții naziști în iulie 1934. Mussolini s-a simțit ofensat și a trimis imediat trupe la granița cu Austria pentru a abate Germania de la gândul de a încerca un *Anschluss* cu forța. Relațiile dintre cele două regimuri nu au început în termeni prea cordiali. Iată cum îl descria Mussolini în 1933 pe dictatorul Hitler:

> un ideolog care mai mult vorbește decât guvernează... un tip confuz, creierul lui este înțesat cu crâmpeie total incoerente de filosofie și politică.

Aflând de asasinarea lui Dollfuss, il Duce a ajuns chiar să spună că Hitler este „un oribil degenerat sexual".

Relaţiile au atins limita de jos în martie 1935 când Germania nazistă a declarat existenţa unei forţe armate aeriene, *Luftwaffe,* prin care încălca prevederile Tratatului de la Versailles şi a anunţat că introduce serviciul militar obligatoriu în vederea creării unei armate de cinci ori mai mare decât prevedea tratatul de pace. În faţa unei astfel de provocări, Mussolini a fost de acord să se întâlnească cu reprezentanţii Marii Britanii şi Franţei în oraşul italian Stresa, pentru a organiza o ripostă comună la vizibila ameninţare germană. Rezultatul acestei întâlniri a fost o declaraţie prin care cele trei puteri din „Frontul Stresa" se angajau să colaboreze pentru a împiedica orice alte încălcări ale tratatelor care ar ameninţa pacea.

Deşi Mussolini se temea de Germania nazistă şi nu avea încredere în ea, totuşi şi-a dat seama că şi Marea Britanie şi Franţa aveau cel puţin tot atâtea motive (dacă nu chiar mai multe) să se teamă de Hitler. O Germanie reînarmată şi ostilă le amintea aliaţilor occidentali de ororile primului război mondial. Şi il Duce a fost îndeajuns de abil ca să speculeze acest lucru. „Frontul Stresa" îi conferea protecţie suplimentară în eventualitatea unui *Anschluss,* dar îi mai sugera şi că puterile occidentale nu doreau deloc ca Germania să se alieze cu alte state pentru a-şi continua politica revizionistă în privinţa tratatelor de pace.

Mussolini era convins că gândul unui *rapprochement* (unei apropieri) germano-italiene ar înspăimânta Marea Britanie şi Franţa. Pentru a evita o astfel de posibilitate poate că acestea ar fi dispuse să arate mai multă înţelegere faţă de ambiţiile Italiei şi de escapadele acesteia peste mări. Mussolini a văzut în această situaţie şansa de a-şi extinde imperiul colonial cu riscuri minime. Zona aleasă pentru expansiune a fost Etiopia.

4. Războiul din Etiopia

Il Duce credea că trebuie dezvoltate şi extinse coloniile italiene nu din raţiuni comerciale ca, de pildă, asigurarea unor pieţe de desfacere sau pentru a procura materii prime, ci pentru că având un imperiu colonial tot mai mare, Italia putea să pretindă că este o mare putere. Şi coloniile făceau parte din destinul istoric al Italiei. Ea era, totuşi, descendenta Imperiului roman care stăpânisc zone întinse din nordul Africii şi

dominase Mediterana. Stăpânirea unor noi teritorii africane ar aduce şi alte beneficii. Ele ar fi gata să-i primească pe coloniştii italieni şi ar putea furniza trupe numeroase care să se adauge la puterea militară a Italiei. Nemaivorbind de faptul că o aventură în Africa deschidea perspectiva asigurării gloriei militare cu efort minim, făcând impresie asupra marilor puteri şi făcând să crească prestigiul regimului în ţară.

Etiopia era ţinta ideală pentru ambiţiile lui Mussolini. Era o ţară întinsă şi până atunci nu făcuse parte din nici un imperiu al unei ţări europene - unul dintre cele două state africane care au scăpat de această soartă - dar îi lipseau mijloacele pentru a face faţă unui război modern. Eritreea şi Somalia - coloniile italiene învecinate - ofereau căi de atac convenabile, în timp ce trasarea imprecisă a frontierelor dintre Etiopia şi aceste două ţări ar fi putut genera „incidente" armate care ar fi putut fi folosite ca pretext pentru război. În plus, cucerirea acestei ţări ar răzbuna înfrângerea umilitoare a Italiei de către Etiopia la Adowa în 1896. Acest lucru ar contribui enorm la prestigiul regimului fascist în ţară, dovedind că doar el, il Duce, putea reda Italiei măreţia în faţa lumii.

Etiopia trezise interesul guvernului fascist încă de la începutul anilor '20 acestea căutând să o includă în sfera de influenţă a Italiei. Italia sprijinise în 1923 intrarea Etiopiei în Liga Naţiunilor şi chiar semnase cu ea un tratat de prietenie în 1928. În ciuda acestor dovezi de aşa-zisă „bună vecinătate", prin 1929, regimul fascist alcătuia planuri de anexare a acestei ţări. De fapt, în acel an soldaţii italieni începuseră să ocupe zone disputate de graniţă. În decembrie 1934, într-una din aceste zone s-a petrecut un incident care i-a dat prilejul Ducelui să pornească război. În oaza Wal-Wal a avut loc o confruntare între soldaţii italieni şi etiopieni, în care au murit 30 soldaţi italieni. Mussolini a pretins imediat Etiopiei să ceară scuze şi să plătească o despăgubire consistentă. Guvernul etiopian a răspuns cerând o investigaţie din partea Ligii Naţiunilor. Liga a fost de acord şi a deschis o anchetă.

Mussolini nu avea nici un interes să aştepte rezultatele unor astfel de investigaţii şi deja emisese în decembrie 1934 un ordin secret de „cucerire totală a Etiopiei", intenţionând să-şi concentreze forţele militare în zonă. Astfel că în Africa a plecat o armată uriaşă şi personal civil totalizând o jumătate de milion de oameni. Şocul reînarmării germane l-a făcut pe Duce să se oprească şi să se gândească dacă nu rămâne

descoperit în Europa, dar conferinţa de la Stresa l-a asigurat că nu avea motive să se teamă. În plus, părea să i se cofirme faptul că Marea Britanie şi Franţa erau prea preocupate de Germania ca să i se mai împotrivească. Discuţiile avute cu miniştrii lor de externe în prima jumătate a anului 1935 au dovedit că ambele ţări erau gata să accepte ideea ca Italia să controleze cel puţin o parte din Etiopia. Marea Britanie a avut obiecţii pentru o cucerire totală, dar protestele ei s-au rezumat la note diplomatice.

În octombrie 1935 armata italiană a atacat Etiopia. Cu o zi înainte de atac il Duce îşi justifica invazia, în faţa poporului italian:

Nu numai armata mărşăluieşte către obiectivele ei, ci 44 milioane de italieni mărşăluiesc alături de acea armată, cu toţii uniţi şi sprinteni. Să încerce alţii să facă cea mai mare nedreptate, să-i ia Italiei locul ei sub soare! Câte promisiuni nu s-au făcut atunci în 1915, când Italia şi-a legat destinul de cel al Aliaţilor? În lupta pentru victoria comună Italia şi-a adus suprema ei jertfă de 670.000 morţi, 480.000 invalizi şi un milion de răniţi. Când ne-am dus la masa acelei păci odioase ne-au dat doar firimiturile pradei coloniale.

Forţele armate etiopiene erau dezorganizate şi dotate cu armament învechit. Curând au fost silite să se retragă în apărare şi au suferit din plin efectele războiului modern. În campaniile lor italienii au folosit bombardamentul aerian şi gaz otrăvitor. În aprilie 1936 armata etiopiană a suferit o grea înfrângere la Lacul Ashangi, iar în luna următoare a fost ocupată şi capitala Addis Abeba. Împăratul Etiopiei, Haile Selassie, s-a refugiat în Marea Britanie şi astfel a încetat opoziţia organizată. Au continuat totuşi atacurile sporadice de gherilă, iar forţele italiene au pornit o campanie nemiloasă de reprimare pe care Mussolini o încuraja din plin. Iată telegramele pe care i le-a trimis comandantului său pe câmpul de luptă:

5 iunie 1936- Toţi rebelii făcuţi prizonieri trebuie împuşcaţi.
Secret - 8 iunie 1936- Pentru a isprăvi cu rebelii folosiţi gaze ca la Ancober.

Secret - 8 iulie 1936- Repet autorizarea de inițiere și continuare a politicii de teroare și exterminare împotriva rebelilor și a populației complice cu ei. Dacă nu aplicăm principiul zece ochi pentru unul, nu putem vindeca această rană în timp util. Confirmați primirea. 21 februarie 1937- De acord cu împușcarea bărbaților în vârstă de peste 18 ani din Goggetti și cu distrugerea satului. 21 februarie 1937- Nici o persoană arestată nu va fi eliberată fără ordinul meu. Toți civilii și clericii cât de cât suspecți vor fi împușcați fără întârziere.

Aceste practici brutale au ajutat la pacificarea Etiopiei, dar nu au convins populația să se împace cu autoritatea fascistă.

Deși populația nu a prea fost la început de acord cu războiul, înfrângerea Etiopiei a făcut totuși să crească enorm popularitatea Ducelui în Italia. Unii italieni au fost, fără îndoială, înșelați de campania de presă care proclama la unison dreptul Italiei de a avea un Imperiu est-african și sugera că în Etiopia existau enorme resurse valoroase și metale prețioase, însă multora nu le-au trezit entuziasmul toate aceste lucruri. Doar atunci când Liga Națiunilor a condamnat invadarea Etiopiei populația s-a alăturat regimului pentru a aproba onoarea Italiei. Liga nu numai că a protestat, dar a introdus și sancțiuni economice - nimeni nu avea voie să vândă arme Italiei și națiunile membre nu aveau să mai importe mărfuri din Italia. Aceste măsuri au fost aproape simbolice: nu era vorba de mărfuri strategice ca: petrol, cărbune și oțel, iar Canalul de Suez rămânea deschis pentru navele italiene. Dacă Marea Britanie ar fi hotărât să închidă acest canal, ar fi blocat calea vitală de aprovizionare a forțelor italiene din Africa de Est.

Aceste sancțiuni l-au enervat pe Mussolini fără a-i frâna însă eforturile pentru război. El era convins că Marea Britanie și Franța, puterile conducătoare din Ligă, nu erau decât niște „tigri de hârtie". Părerea lui a fost confirmată de reținerea puterilor occidentale de a folosi forțele armate pe care le aveau la dispoziție și de eforturile lor de a rezolva conflictul folosind mijloacele diplomatice, culminând cu ghinionistul Pact Hoare-Laval din decembrie 1935. Această înțelegere dintre ministerele de externe ale Marii Britanii și Franței prevedea ca Italiei să-i revină cea mai mare parte din Etiopia, împăratului Haile Selassie

rămânându-i doar o frântură de stat independent neputincios. Un protest public în Marea Britanie şi Franţa a pus capăt acestei înţelegeri, dar il Duce a rămas cu impresia că guvernele celor două ţări încercau cu disperare să nu-şi facă un duşman din Italia fascistă.

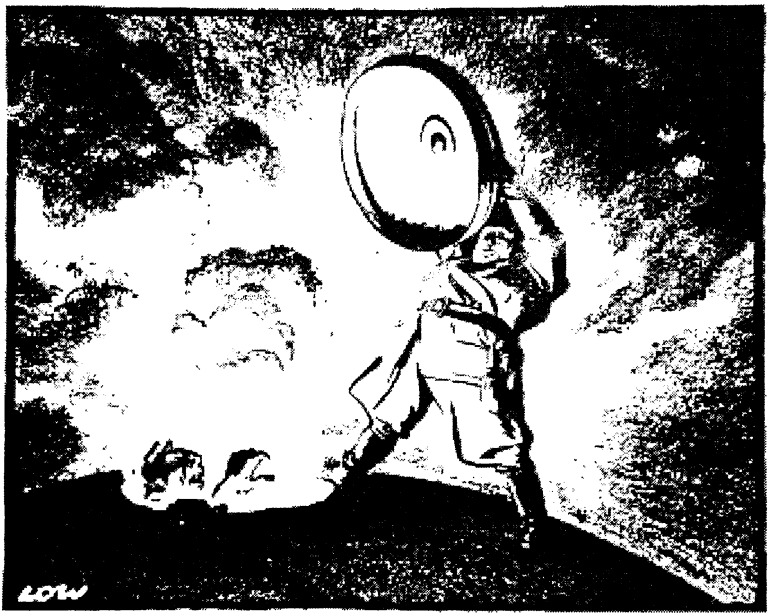

Omul care a ridicat capacul - caritatură publicată în Evening Standard

Mussolini dispreţuia o slăbiciune atât de vizibilă. El era tot mai convins de laşitatea democraţiilor occidentale. Această părere a fost probabil încurajată de o dezbatere a Uniunii Universităţii Oxford în care reprezentanţii aşa-zisei creme a tineretului britanic declaraseră că nu mai sunt pregătiţi să „lupte pentru Ţară şi Rege". Mussolini era de părere că Marea Britanie şi Franţa decăzuseră, că le interesa doar să câştige bani şi să ducă o viaţă confortabilă. Fascismul însă era dinamic şi dispreţuia orice confort material. Ar fi putut chiar să înlocuiască „democraţia burgheză", devenind forţă stăpânitoare în Europa.

5. Relațiile germano-italiene 1936-9

Mussolini privea acum către Germania nazistă cu mai multă îngăduință - aici se instalase un alt regim fascist, care nu se implicase în problema sancțiunilor și care, ca și Italia, avea un dinte împotriva Marii Britanii și Franței datând de la conferința de pace din 1919. Prietenia Italiei cu Germania nazistă, împreună cu perspectiva unei alianțe militare cu aceasta ar îngrozi Marea Britanie și Franța și i-ar permite Ducelui să obțină concesii de la ele. Încă nu știa sigur în ce puteau consta aceste concesii, dar începuse să întrevadă posibilitatea înfăptuirii visului său de a stăpâni Mediterana.

Chiar la începutul lui ianuarie 1936 a început reconcilierea celor două regimuri fasciste când Hitler a renunțat la *Anschluss* și Mussolini, drept răsplată, a acceptat ca Austria să fie redusă la statutul de satelit al Germaniei. Europa a început să-și dea seama de încălzirea relațiilor câteva luni mai târziu, când Ciano, ministrul de externe al Italiei a făcut o vizită la Berlin și a confirmat existența „Axei Roma-Berlin". Această declarație publică de prietenie a fost consolidată printr-o înțelegere secretă prin care Italia urma să-și extindă energiile expansioniste spre Mediterana, în timp ce Germania se îndrepta către Europa de Est și țările baltice, căzând astfel la învoială să nu-și facă concurență una alteia. Hitler a lăsat chiar să se înțeleagă că își pregătea țara să intre în război în decurs de trei ani.

Mussolini nu s-a înspăimântat când l-a auzit pe Hitler vorbind despre război. El se delecta cu expresii belicoase și declara că războiul este „testul suprem" atât pentru individ cât și pentru națiune. Italia se reînarma și, cu toate că încă nu se angajase să ducă Italia într-un război european, era gata să riște un astfel de conflict pentru a-și atinge obiectivele politicii sale externe.

Începând cu anul 1936, factorul central al politicii externe italiene a fost punerea de acord cu Germania. Forțele germane și italiene luptau de aceeași parte a baricadei în războiul civil din Spania, sprijinându-i pe conservatori și fasciștii spanioli în încercările lor de a răsturna guvernul republican ales. Mussolini nu a vrut să se amestece și la început doar a împrumutat rebelilor avioane de transport, dar pentru că mult-așteptata „victorie fascistă" întârzia să se materializeze, il Duce a

trimis trupe italiene pentru a evita o scădere păgubitoare a prestigiului. Până la urmă în Spania au luptat 40.000 italieni care au fost retraşi numai după prăbuşirea rezistenţei republicane, în 1939.

În noiembrie 1937 a fost din nou consolidată Axa Roma-Berlin, când Italia s-a alăturat Germaniei şi Japoniei în Pactul anticomintern. Acesta era de fapt o declaraţie prin care cele trei ţări se angajau să lupte împreună împotriva Rusiei Sovietice. Relaţiile dintre cele două state fasciste europene s-au răcit într-o oarecare măsură în martie 1938 când Hitler şi-a pus totuşi în aplicare *Anschluss*-ul, fără a-i mai cere părerea Ducelui. Ca replică, Mussolini a semnat o înţelegere cu Marea Britanie prin care garanta *statu quo*-ul din Mediterana. Dar cei doi dictatori s-au împăcat curând. Il Duce nu avea nici un interes să menţină *statu quo*-ul şi în ciuda supărării sale că nu fusese informat despre *Anschluss*, admiraţia lui pentru dinamismul german a crescut şi mai mult.

În septembrie 1938, pretenţiile lui Hitler asupra regiunii sudete (o zonă din Cehoslovacia locuită în mare parte de vorbitori de limba germană) păreau să anunţe un război mondial în Europa. Primul ministru britanic, Neville Chamberlain, i-a cerut lui Mussolini să joace rolul de mediator la conferinţa ce avea loc la München pentru a găsi o soluţionare diplomatică a crizei. Mussolini a fost încântat de publicitatea favorabilă care îi fusese făcută în presa britanică şi cea franceză, dar nu a fost nepărtinitor ca mediator. Ba chiar a complotat în secret cu Hitler ca să găsească un compromis favorabil pretenţiilor naziste. Regiunea sudetă a fost predată celui de-al Treilea Reich.

Europa l-a aclamat pe Duce ca arhitect al păcii. În acest fel, Conferinţa de la München nu a făcut decât să confirme slăbiciunea Marii Britanii şi a Franţei, o slăbiciune pe care era hotărât să o speculeze.

În noiembrie 1938 Mussolini a însărcinat parlamentul italian, la deschiderea sesiunii sale, să ceară Franţei Nisa, Corsica şi Tunis, pentru a le anexa. În timpul aceleiaşi luni, el spunea în faţa Marelui Consiliu Fascist:

1 Vă aduc la cunoştinţă obiectivele imediate ale dinamicii fasciste. Aşa cum am răzbunat Adowa, tot aşa vom răzbuna şi Valona (un port albanez, abandonat de trupele italiene în 1920). Albania va reveni Italiei. Nu vă pot spune cum sau când. Dar aşa se va
5 întâmpla. Apoi, din motive de securitate pentru ţară, în această

Mediterană, unde încă nu ne putem mișca în voie, avem nevoie de Tunis și Corsica. Frontiera (franceză) trebuie să se mute pe (râul) Var. Nu țintesc spre Savoia pentru că este în afara centurii Alpilor... Toate acestea alcătuiesc un program. Nu pot stabili exact niște repere în timp. Vă pot arăta doar calea pe care vom păși.

Mussolini începuse, în sfârșit, să dea contur clar acelor vagi idei expansioniste care îl frământau de peste un deceniu.

Când Franța a început să se reînarmeze și francezii s-au arătat ofensați de pretențiile teritoriale ale Italiei, il Duce a înțeles perfect că războiul era inevitabil dacă vroia să-și realizeze planul ambițios. El spera totuși și credea că va putea câștiga într-un război cu Franța, mai ales dacă avea o alianță militară cu Germania. Cât despre Marea Britanie, Mussolini văzuse la München disperarea cu care Chamberlain încercase să evite războiul și spera ca această țară să se țină departe de acest conflict. În februarie 1939, dictatorul a prezentat o analiză foarte sinceră a obiectivelor politicii sale externe și a spus clar că este pregătit să se confrunte și cu Marea Britanie dacă va fi cazul. Iată ce declara în fața Marelui Consiliu Fascist:

1

Statele sunt mai mult sau mai puțin independente în funcție de așezarea lor față de mare. Cu alte cuvinte, statele care au ieșire sau acces liber la ocean sunt independente. Statele care nu pot comunica liber cu un ocean și sunt limitate la mări continentale sunt semi-independente. Statele care au numai granițe terestre și nu au nici o ieșire la ocean sau la mări interioare nu sunt independente.

Italia face parte din a doua categorie de state. Este scăldată de apele unei mări închise care comunică cu oceanele prin Canalul de Suez,... care poate fi blocat cu ușurință..., și prin strâmtoarea Gibraltar, dominată de tunurile Marii Britanii.

Italia nu are deci contact direct cu oceanul. Italia este deci o adevărată prizonieră a Mediteranei și cu cât Italia va fi mai populată și mai prosperă cu atât îi va fi încarcerarea mai amară.

Gratiile închisorii sunt Corsica, Tunis, Malta, Cipru. Santinelele acestei închisori sunt Gibraltar şi Suez. Corsica este un pistol îndreptat spre inima Itliei; Tunisia spre Sicilia; iar Malta şi Cipru sunt o ameninţare pentru toate poziţiile noastre din estul şi vestul Mediteranei. Grecia, Turcia şi Egiptul sunt gata să formeze un lanţ împreună cu Marea Britanie pentru a completa încercuirea politico-militară a Italiei. Grecia, Turcia şi Egiptul trebuie considerate inamici virtuali ai Italiei şi ai expansiunii ei. Din această situaţie... se pot trage următoarele concluzii:

1. Sarcina politicii italiene, care nu poate avea şi obiective continentale de natură teritorială în afară de Albania, este în primul rând să rupă gratiile închisorii.

2. Odată rupte aceste gratii, politica Italiei nu poate avea decât un cuvânt de ordine - să se îndrepte către ocean.

Care ocean? Oceanul Indian, alăturându-ne Libiei cu Etiopia prin Sudan, sau Atlanticul prin partea franceză a Africii de Nord. În ambele cazuri va trebui să ne confruntăm cu împotrivirea anglo-franceză.

Dovada că aceasta nu era doar o fanfaronadă o constituie instrucţiunile sale pentru alcătuirea unor planuri detaliate de invadare şi anexare formală a Albaniei, pentru a intimida astfel Iugoslavia şi pentru a face din Marea Adriatică o posibilă „mare italiană".

În timp ce pregătirile pentru invazie avansau, Mussolini a primit un al doilea şoc din partea prietenilor săi germani. Trupe germane au invadat Cehoslovacia în martie 1939. S-a înfuriat din nou ca atunci când germanii încălcaseră înţelegerea privitoare la *Anschluss*, din nou s-a gândit să treacă de cealaltă parte a baricadei. Dar astfel de gânduri de schimbare majoră a politicii nu l-au frământat mai mult decât unele asemănătoare care îl frământaseră cu un an în urmă. La admiraţia invidioasă pentru succesele Germaniei se adăuga acum o adevărată teamă. Statul nazist părea să se fi concentrat asupra redesenării hărţii Europei, iar Mussolini era convins că acesta avea resursele militare necesare pentru a realiza acest lucru chiar de-ar fi trebuit să lupte împotriva armatelor reunite ale Marii Britanii şi Franţei. Oare într-adevăr era mai bine să fie prieten cu

un regim atât de dinamic şi să se aleagă cu câte ceva din prada de război?

Italia a invadat, în sfârşit, Albania în aprilie 1939, il Duce redevenind centrul atenției tuturor. Italia fascistă îşi împlinea destinul punând stăpânire pe statele mai slabe şi „inferioare". Regimul italian părea să fi uitat că Albania avea deja statut de satelit (al Italiei) de mai bine de zece ani. Nu s-au dat lupte grele pentru această victorie.

Mussolini era încântat de succesul său, dar era şi supărat că aventura sa din Albania le determinase pe Marea Britanie şi Franța să garanteze Greciei şi Turciei ajutor militar în cazul în care ar fi fost atacate şi ele. Aceste garanții erau considerate de il Duce drept o mutare agresivă împotriva intereselor legitime ale Italiei: Mussolini considera de mult că Grecia se află în sfera de influență a Italiei şi încercase să sublinieze acest lucru în 1923 când bombardase Corfu.

Aceste garanții l-au convins probabil în final pe Mussolini să încheie o alianță militară cu Germania dar, în orice caz, o astfel de alianță era urmarea logică a acțiunilor Italiei din vremea războiului cu Etiopia. În mai 1939 a fost semnat „Pactul de oțel". Acesta prevedea ca fiecare dintre cele două națiuni să se alăture celeilalte în caz de război chiar dacă acea țară a declanşat războiul printr-un act de agresiune. Pe scurt, dacă Germania pornea război împotriva Marii Britanii şi Franței, Italia era datoare să intre în război de partea Germaniei. Nu se ştie sigur de ce a acceptat Mussolini asemenea condiții. S-a spus, într-adevăr, că nu citea cu atenție textele tratatelor, considerându-le nişte simple hârtii de care se putea debarasa oricând vroia el. Nu se ştie dacă Mussolini şi-a dat seama de urmările înțelegerii atunci când a semnat-o, însă guvernul său i-a înțeles sensul şi s-a îngrozit. Se pare că Ciano, ministrul de externe, l-a convins pe Duce ca Italia să-şi clarifice poziția față de aliatul său, Germania. Ca urmare, la sfârşitul lunii mai, guvernul le-a comunicat germanilor că, deşi nu era vorba de nici o reținere din partea Italiei de a participa la vreun război, acesta trebuie amânat încă trei ani, cel puțin, pentru ca Italia să se poată reînarma complet. Hitler nici n-a luat în seamă acest apel şi nici nu s-a ostenit să-i răspundă.

Il Duce n-a mai insistat, poate ca să nu pară caraghios şi laş, şi nu a mai făcut nici o încercare de amânare a pregătirilor lui Hitler pentru invadarea Poloniei. Doar la sfârşitul lui august, când atacul era iminent, el a repetat cererea Italiei de a mai beneficia de câțiva ani de pace.

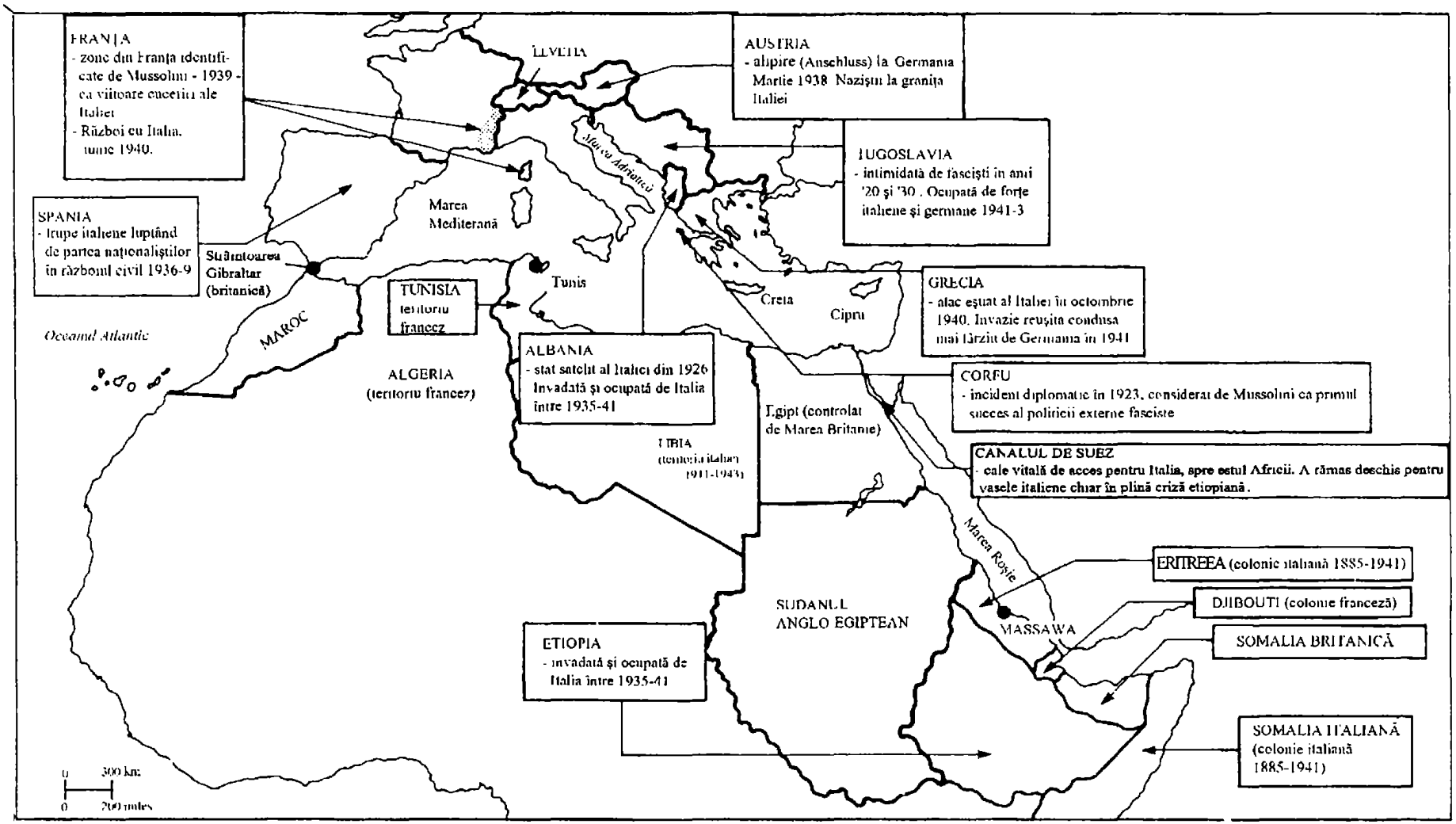
FRANȚA
- zone din Franța identificate de Mussolini - 1939 - ca viitoare cuceriri ale Italiei
- Război cu Italia, iunie 1940.
ELVEȚIA
AUSTRIA
- alipire (Anschluss) la Germania Martie 1938 Naziștii la granița Italiei
IUGOSLAVIA
- intimidată de fasciști în anii '20 și '30 . Ocupată de forțe italiene și germane 1941-3
Marea Adriatică
SPANIA
- trupe italiene luptând de partea naționaliștilor în războiul civil 1936-9
Marea Mediterană
Strâmtoarea Gibraltar (britanică)
TUNISIA teritoriu francez
Tunis
Creta
Cipru
GRECIA
- atac eșuat al Italiei în octombrie 1940. Invazie reușită condusă mai târziu de Germania în 1941
Oceanul Atlantic
MAROC
ALGERIA (teritoriu francez)
ALBANIA
- stat satelit al Italiei din 1926 Invadată și ocupată de Italia între 1935-41
CORFU
- incident diplomatic în 1923, considerat de Mussolini ca primul succes al politicii externe fasciste
LIBIA (teritoriu italian 1911-1943)
Egipt (controlat de Marea Britanie)
CANALUL DE SUEZ
- cale vitală de acces pentru Italia, spre estul Africii. A rămas deschis pentru vasele italiene chiar în plină criză etiopiană.
Marea Roșie
ERITREEA (colonie italiană 1885-1941)
DJIBOUTI (colonie franceză)
SUDANUL ANGLO EGIPTEAN
MASSAWA
SOMALIA BRITANICĂ
ETIOPIA
- invadată și ocupată de Italia între 1935-41
SOMALIA ITALIANĂ (colonie italiană 1885-1941)
0 300 km
0 200 miles

Politica externă fascistă 1922-43

Hitler l-a ignorat şi de această dată şi i-a cerut Italiei să respecte termenii „Pactului de oțel". Mussolini şi-a dat seama că Italia nu se putea angaja în luptă, că un astfel de război nu ar fi privit cu ochi buni în Italia şi că războiul nu s-ar fi purtat în interesul Italiei. A încercat să se eschiveze spunând că Italia va intra în război numai cu condiția să fie dotată cu enorme cantități nerealiste de material de război. Când Germania a intrat în război cu democrațiile occidentale în urma invadării Poloniei, il Duce a declarat că aliatul său a fost „neleal", motiv pentru care considera pactul nul. S-a anunțat apoi că Italia este „nebeligerantă". Majoritatea copleşitoare a italienilor au răsuflat uşurați.

6. Perioada de nebeligeranță, septembrie 1939 - iunie 1940

Mussolini ura neutralitatea Italiei. Îl făcea să pară cam înduioşător, după toate declarațiile lui belicoase. Şi-a dat seama însă că riscurile acestei intervenții erau prea mari, şi pentru țara sa şi deci, şi pentru regimul său. În cursul iernii lui 1939 presupusul Duce dinamic şi ferm nu s-a putut hotărî ce politică să urmeze. Încă simpatiza cu Germania, dar era invidios pe succesele nazismului şi, la un moment dat, chiar s-a gândit să acționeze ca mediator şi să aducă cele două tabere la masa negocierilor.

La 10 mai 1940 Hitler a lansat *Blitzkrieg*-ul împotriva Franței şi Țărilor de Jos, luându-i pe Aliați prin surprindere şi provocând dezordine în tabăra lor. Olanda s-a predat în cinci zile şi peste încă o săptămână armata germană a ajuns pe țărmul Canalului (Mânecii). Belgia s-a predat şi până la sfârşitul lui mai, corpul expediționar englez părăsise continentul după încă o evacuare disperată de la Dunkerque. Forțele germane cutreierau Franța întâmpinând doar o împotrivire dezorganizată.

Lui Mussolini i se părea, ca şi întregii lumi, că aliații occidentali erau în pragul unei înfrângeri totale. Franța părea să se prăbuşească aproape sigur în câteva zile, iar Marea Britanie, rămasă să lupte singură, avea să negocieze o pace umilitoare. Iată cum se vedea situația privită de la Roma: dacă Italia rămânea neutră, avea să fie confruntată cu o Europă dominată de Germania, o Germanie supărată pe Italia care refuzase să-şi onoreze obligațiile asumate prin tratat. Italia nu ar avea nimic de câştigat, poate nici nu ar putea fi în situația de a cere statut de

mare putere şi s-ar afla sub ameninţarea fizică a vecinei sale naziste. Pe de altă parte, dacă Italia s-ar arăta devotată cauzei Axei, Germania i-ar putea fi prietenă şi nu o potenţială duşmană. Italia şi Germania şi-ar împărţi Europa, iar Italia ar putea avea mână liberă în Mediterana. În iunie 1940, Mussolini s-a hotărât, deci, să nu scape ceea ce credea el că e prilejul de a-şi răscumpăra onoarea pierdută şi a-şi câştiga glorie militară. A declarat război Marii Britanii şi Franţei.

7. Italia în cel de-al doilea război mondial

În decurs de o săptămână de la intrarea Italiei în război, Franţa a capitulat în faţa Germaniei. Mussolini era mai convins ca niciodată că foarte curând va veni rândul Marii Britanii să facă acelaşi lucru şi era hotărât să acapareze cât mai multe teritorii înainte de orice tratative de pace. În consecinţă, în septembrie 1940, el a dat ordin trupelor sale din Libia să atace poziţiile britanice din Egipt şi în luna următoare a lansat armata italiană din Albania împotriva Greciei. Ambele ofensive au fost însă blocate, iar către sfârşitul anului, armatele fasciste au fost împinse înapoi în Libia şi respectiv în Albania. Nici forţele navale n-au avut mai mult noroc, pierzând jumătate din flota de luptă în urma unui bombardament aerian britanic asupra portului Taranto, în luna noiembrie.

Se destrămau speranţele câştigării uşoare a gloriei militare. Marea Britanie controla încă Egiptul şi cea mai mare parte din Mediterana şi dejucase planurile germane de invadare peste Canalul Mânecii. Il Duce a rămas totuşi încrezător în victoria finală. Aliatul său fascist nu avea însă încredere în armata italiană. În februarie 1941 Mussolini nu a avut de ales şi a acceptat ca generalul german Rommel să comande acţiunile Axei în nordul Africii. În aprilie armata germană a ieşit în sfârşit din impas în Balcani, trecând prin Iugoslavia şi învingând Grecia în ceva mai puţin de o săptămână. Puterile Axei păreau să slăbească, dar a devenit tot mai evident şi faptul că Italia nu era numai un partener secundar al Germaniei ci şi unul subordonat. Italia depindea de Germania pentru materiile prime, mai ales cărbune şi a constatat că deciziile militare şi politice cruciale erau luate de germani, de obicei fără nici o consultare prealabilă. Lui Mussolini nu-i convenea această dependenţă, dar nu avea de ales.

Trecerea imperiului est african de sub controlul italian sub controlul trupelor britanice în aprilie 1941 a fost dovada finală a eşecului militar al Italiei. Il Duce a reuşit să trimită 200 000 soldaţi pe frontul rusesc,

dar aceştia erau prea prost instruiţi şi echipaţi ca să fie într-adevăr valoroşi. Dacă Italia avea să câştige ceva de pe urma războiului acest câştig se va baza pe succesul Germaniei, nicidecum pe al său, dar înfrângerea Germaniei va aduce cu sine şi prăbuşirea fascismului italian.

În 1942 Axa a înregistrat câteva sucese modeste în Rusia şi nordul Africii, dar spre sfârşitul anului germanii au fost în pragul înfrângerii catastrofale la Stalingrad, iar forţele conduse de Rommel în nordul Africii erau în plină retragere. Libia a fost abandonată britanicilor în ianuarie 1943, iar în luna mai capitulase întreaga armată a Axei aflată în nordul Africii. Două luni mai târziu forţele anglo-americane au debarcat în Sicilia. Invadarea Italiei continentale era iminentă.

8. Căderea lui Mussolini

Opinia publică era împărţită în privinţa deciziei de a intra în război în iunie 1940. Mulţi italieni aveau reţineri în acest sens, dar un număr destul de mare sperau într-o victorie rapidă şi profitabilă. Acest optimism s-a destrămat curând odată cu înfrângerile din Grecia şi Egipt. Au fost dezamăgiţi mai ales acei italieni care crezuseră în propaganda fascistă despre o armată de „opt milioane de baionete" şi forţe aeriene care să „întunece soarele", atunci când şi-au dat seama de haosul organizatoric, armamentul învechit şi sărăcia instrucţiei militare. Soldaţii veniţi acasă în permisie puteau povesti cum debutase atacul în Grecia la începutul sezonului ploios şi cât erau de nepotrivite uniformele de iarnă primite de la armată odată cu instalarea iernii. Veteranii din campania nord-africană puteau povesti despre lipsa acută a vehiculelor blindate.

Civililor nu trebuia să li se spună, în nici un caz, cât era de nepregătit fascismul pentru un război prelungit - aveau destule dovezi în jurul lor. Regimul era convins că războiul va dura puţin, de aceea nu s-au făcut planuri pentru a mobiliza economia pentru o producţie destinată exclusiv războiului. Hrana a devenit insuficientă datorită diminuării importului de cereale - rezultat al blocadei navale impuse de Marea Britanie pe Mediterana - şi, datorită refuzului guvernului de a raţionaliza alimentele, preţurile au crescut în mod dramatic. Cafeaua, petrolul şi săpunul au ajuns să nu se mai găsească decât pentru cei suficient de bogaţi care îşi permiteau să cumpere la preţurile de pe înfloritoarea piaţă neagră. În

cele din urmă, în 1941 s-a introdus raţionalizarea alimentelor, dar rezervele se împuţinaseră deja. Aprovizionarea era sporadică şi prost organizată, iar italianul de rând s-a văzut obligat să se limiteze la 150 gr. pâine de persoană pe zi - cea mai mică raţie dintre toate ţările combatante, cu excepţia URSS.

Spre sfârşitul anului 1940 populaţia Italiei se săturase de război până peste cap. Încrederea în infailibilitatea Ducelui le fusese serios zdruncinată. Nu mai exista nici un interes pentru posibilele prăzi de război, mai ales că devenea tot mai evident că odată cu continuarea luptelor creştea şi controlul german în ţară. În cursul anilor 1941 şi 1942 a crescut şi mai mult dezamăgirea populaţiei italiene, pe măsură ce înfrângerile veneau una după alta, lipsurile creşteau şi programul de lucru se prelungea. Grupările din opoziţie, de la comunişti la catolici, începuseră să îşi exprime nemulţumirea. Aceste grupări erau încă puţin numeroase şi dezorganizate, dar în 1943, lipsurile şi sentimentul de respingere a războiului au dus totuşi la un val de greve în industria italiană.

Regimul era perfect conştient de aversiunea profundă faţă de război şi de dispreţul tot mai mare faţă de Duce. Spre sfârşitul anului 1942, fruntaşii fascişti, mai cu seamă Ciano, care era chiar ginerele lui Mussolini, înclinau să facă pace. Convingerea că Mussolini nu ar accepta acest lucru, şi că Aliaţii oricum nu erau dispuşi să ducă tratative cu el, i-a condus la concluzia că il Duce trebuia să iasă din scenă. Putea fi sacrificat, făcut ţap ispăşitor, se puteau face aranjamente de pace, iar fasciştii îşi puteau păstra măcar o parte din putere. Asemenea zvonuri erau vehiculate la curtea regelui Victor Emmanuel şi printre generalii din conducerea armatei cărora le era teamă de o prăbuşire a ordinii sociale.

Cucerirea Siciliei de către Aliaţi în iulie 1943 a fost ultima picătură - partea continentală a ţării era în pericol să fie invadată, iar o înfrângere totală părea inevitabilă. Un grup de fascişti din vechea gardă conduşi de Roberto Farinacci - fostul conducător de brigadă şi De Bono, un general fascist care luptase în campania din Etiopia, l-au convins pe Mussolini să convoace Marele Consiliu Fascist pentru a discuta situaţia militară. Marele Consiliu Fascist, care nu se mai întrunise din 1939, s-a adunat în noaptea de 24 spre 25 iulie 1943 şi

a votat cu 19 voturi pentru şi 7 contra decizia de a cere regelui să redea parlamentului, miniştrilor şi Marelui Consiliu toate puterile de care Mussolini îi privilegiase. De fapt, ei căutau o cale să scape de Duce, să încheie pace şi să se salveze măcar pe ei dacă regimul nu putea fi salvat.

Membrii Marelui Consiliu se aşteptau la o apărare energică, chiar la violenţă fizică din partea lui Mussolini, dar spre surprinderea lor, dictatorul s-a supus, părând bolnav. Nici nu a fost capabil să protesteze. Dar până dimineţa zilei de 25 iulie, il Duce îşi revenise şi i-a făcut o vizită regelui cu intenţia de a numi noi miniştri, de a-i pedepsi pe cei care votaseră împotriva lui şi de a continua războiul. Totuşi regele, încurajat de evenimentele din noaptea precedentă şi impulsionat de înaltul comandament al armatei, a declarat că războiul este pierdut şi că mareşalul Badoglio va prelua postul de prim ministru având misiunea de a încheia pace. Apoi il Duce a fost arestat.

Odată cu demiterea lui Mussolini s-a prăbuşit şi regimul fascist. Populaţia nu a protestat în nici un fel, ba chiar s-a simţit uşurată. Fasciştii nu au încercat să-l repună în drepturi pe Duce îndemnându-i pe adepţi să iasă în stradă, ci au acceptat cu umilinţă schimbarea de guvern. Fruntaşii fascişti au încercat să se pună bine cu noul prim ministru. Chiar şi ziarul guvernului fascist, *Popolo d'Italia*, a înlocuit imediat fotografia lui Mussolini de pe prima pagină cu cea a mareşalului Badoglio. A fost o lovitură de stat fără vărsare de sânge.

Badoglio a încheiat un armistiţiu cu Marea Britanie şi SUA în septembrie 1943, dar spre nenorocul Italiei, acest armistiţiu nu i-a adus pacea. Germania nazistă nu îşi putea permite să lase această „uşă din dos" către Europa să cadă în mâinile Aliaţilor şi a ocupat imediat nordul şi centrul Italiei. Germanii l-au eliberat apoi pe Duce din luxoasa sa închisoare din munţii Apenini. Il Duce avea să-şi trăiască ultimii doi ani ca un conducător marionetă al unei Italii de nord dominate de germani. Singura lui consolare a fost că se putea răzbuna pe acei membri ai Marelui Consiliu care votaseră împotriva lui. Ciano şi De Bono au fost împuşcaţi pe loc, dar ceilalţi au reuşit să scape ascunzându-se.

Pe măsură ce forţele aliate înaintau încet către nord în 1944 şi la începutul lui 1945, situaţia din nordul Italiei a degenerat într-un război

civil. Au apărut grupuri din Rezistenţă care i-au atacat pe soldaţii germani şi pe fasciştii italieni care mai rămăseseră. Ca replică, au reapărut bande fasciste, susţinute de germani. Aceste bande nu îi erau credincioase Ducelui. Ceea ce urmăreau era să provoace un haos cât mai mare, organizând un sistem mafiot de protecţie şi intimidând populaţia civilă, în schimbul unei sume de bani.

La începutul anului 1945 forţele naziste erau în plină retragere către graniţa cu Austria. Mussolini încerca să se refugieze însoţit de un grup tot mai restrâns de adepţi. La 25 aprilie el s-a alăturat unui grup de soldaţi germani care se îndreptau spre Austria, îmbrăcând o uniformă germană ca să nu fie recunoscut. La Dongo, pe malul lacului Garda, grupul a fost oprit de partizanii comunişti italieni. Il Duce a fost recunoscut. La 28 aprilie partizanii l-au executat pe el şi pe amanta lui, Clara Petacci. Cadavrele lor au fost duse la Milano unde au fost spânzurate de picioare de acoperişul unui garaj, spre batjocura populaţiei.

9. Concluzii

De ce au fost zădărnicite până la urmă speranţele lui Mussolini privind prestigiul internaţional al Italiei?

Dezideratele politicii externe promovate de Mussolini erau mult prea ambiţioase. Imaginea unei Italii care să domine Mediterana din punct de vedere militar, să-şi extindă imperiul colonial şi să exercite control economic şi chiar politic în zona Balcanilor, toate în acelaşi timp era lipsită complet de realism. Pentru a realiza doar unul din aceste deziderate Italia avea nevoie de o conducere vizionară, forţe armate modernizate şi eficiente, o populaţie îndatoritoare, şi, mai presus de orice, o economie industrializată avansată angrenată în mecanismul unui război. Statul fascist nu avea nici una din aceste calităţi.

Evenimenele din anii '20 şi începutul anilor '30 dovediseră că Italia nu era suficient de puternică pentru a obţine pe căi diplomatice concesii importante din partea Marii Britanii şi Franţei prin mijloace diplomatice. Italia stabilise controlul politic în Albania, apăruse ca protector al Austriei împotriva *Anschluss*-ului impus de Germania şi jucase un rol căruia i se făcuse mare publicitate în conferinţele internaţionale, dar

toate acestea erau departe de a face din Italia o „mare putere, respectată şi de temut". Sigur că ascensiunea lui Hitler la putere a determinat Marea Britanie şi Franţa să fie mai îngăduitoare cu ambiţiile italiene, dar Mussolini nu a fost capabil să adopte rolul de „putere de echilibru" pentru a obţine avantaje de la ambele părţi. Democraţiile occidentale l-ar fi preferat pe Mussolini ca aliat sau, mai degrabă ca o influenţă moderatoare asupra dictatorului nazist, însă comportarea agresivă în Etiopia şi în războiul civil din Spania părea să indice că il Duce nu avea nici un interes să păstreze pacea. Puterile occidentale au continuat să ducă tratative cu Mussolini în speranţa că acesta ar fi putut să-l mai potolească pe prietenul său nazist, dar către sfârşitul anului 1938 au constatat că nu era cazul să se aştepte la prea mult. Era clar pentru ele că, din punct de vedere al temperamentului, el era mai apropiat de Germania şi că oricare ar fi fost pretenţiile sale teritoriale, era imposibil să-i fie satisfăcute. Cât despre Germania, Hitler prefera Italia ca aliat, dar nu o lua în serios ca putere militară. Neutralitatea şi ostilitatea Italiei nu l-ar fi abătut pe Führer de la obiectivele politicii sale externe. Atât *Anschluss*-ul, cât şi împărţirea Cehoslovaciei au dovedit indiferenţa faţă de interesele Italiei, iar când Germania a pornit război împotriva Marii Britanii şi Franţei în septembrie 1939, naziştii nu au fost nici surprinşi, nici preocupaţi de „nebeligeranţa" lui Mussolini.

Il Duce nu a reuşit să-şi realizeze ambiţiile prin metode diplomatice, iar evenimentele din anii 1940-3 aveau să dovedească faptul că războiul nu putea duce la expansiunea permanentă a statului fascist. De fapt, nu făcea decât să-i provoace prăbuşirea. După cum se ştie, în iunie 1940, Italia părea să fie într-o poziţie avantajoasă faţă de Franţa, care se afla în pragul înfrângerii şi faţă de Marea Britanie care era foarte slăbită. Forţele armate ale Italiei nu erau însă pregătite pentru un război mare. Se cheltuiseră sume mari pentru reînarmare - în perioada 1935-8 Italia cheltuise pentru armată 11,8% din venitul său naţional, în comparaţie cu 12,9% în Germania, 6,9% în Franţa şi 5,5% în Marea Britanie - dar mare parte din aceşti bani se cheltuiseră nechibzuit, pe armament neadecvat şi pe locuinţe luxoase pentru ofiţeri. Forţele armate italiene aveau să se dovedească şi ele ineficiente şi incompetente.

Forţele navale, poate cu cea mai bună dotare dintre cele trei arme, nu erau dispuse să rişte pierderea noilor vase de război în ciocnirea cu

vulnerabila flotă metideraneană a Marii Britanii, şi au adoptat o strategie defensivă pe tot parcursul războiului. Cât despre submarine, acestea erau superioare ca număr celor britanice, dar inferioare din punct de vedere tehnic, iar o treime din submarinele Italiei au fost scufundate în primele trei săptămâni de război.

Forţele aeriene aveau (în dotare) doar 1 000 avioane (în stare de funcţionare) care „să întunece soarele", şi acestea fiind de calitate inferioară. De exemplu, avionul principal de luptă, biplanul Fiat CR 42, era încet, insuficient înarmat şi eşuase în repetate rânduri în timpul campaniilor nord-africane din lipsa filtrelor de nisip pentru motoare.

Armata terestră era şi mai demodată. Mussolini pretindea că are „opt milioane de baionete" gata de luptă, dar în iunie 1940 erau gata de luptă mai puţin de 0,8 milioane de oameni, aceştia fiind dotaţi cu puşti şi artilerie din primul război mondial. Armata italiană ducea lipsă, însă, în primul rând de tancuri. Al doilea război mondial trebuia să fie un război mecanizat, dar în 1940 Italia avea doar 1 500 de maşini blindate şi tancuri uşoare.

Soldatul italian nu era doar prost echipat ci şi prost instruit şi prost condus. Cei peste 600 de generali erau tributari tradiţiilor defensive ale primului război mondial şi erau neîncrezători în maşinile blindate şi sprijinul aviaţiei. Faptul că generalii erau incompetenţi era în mare măsură vina lui Mussolini. El concentrase în mâinile sale întreaga putere, iar promovarea ofiţerilor se făcea din cu totul alte motive (supunere oarbă, linguşire) decât competenţa militară.

Efortul de război era zădărnicit şi de faptul că economia italiană nu era încă pregătită să facă faţă unei ample producţii de armament. Materiile prime strategice precum zăcămintele de fier şi cărbune, trebuiau importate din Germania sau din teritorii ocupate de aceasta. Pe măsură ce războiul mergea pe o pantă descendentă pentru Axă, germanii erau tot mai puţin dispuşi să îndrepte asemenea bogăţii rare către ineficienţii lor aliaţi italieni. Acest lucru precum şi lipsa unei planificări pe termen lung au dus la o scădere cu 20% a producţiei de oţel a Italiei între anii 1940-1942 având ca rezultat faptul că pierderile de tancuri şi avioane nu (mai) puteau fi acoperite. A scăzut şi producţia de alimente. Producţia de grâu a scăzut cu 1,5 milioane tone, ca urmare a faptului că mulţi cultivatori fuseseră înrolaţi în armată. Nici nu putea fi vorba de autarhie.

Lipsa de alimente, ineficiența guvernului și înfrângerile militare au distrus încrederea unei populații care și așa nu dorea cu adevărat expansionismul. Spre sfârșitul anului 1940, la numai șase luni de la intrarea Italiei în război, șeful serviciului de informații al armatei raporta că „majoritatea oamenilor vor cu orice preț ca războiul să se termine". Această atitudine se manifesta din ce în ce mai mult, mai cu seamă la locurile de muncă și în cadrul armatei, ceea ce făcea ca șansele victoriei să fie și mai îndepărtate.

Războiul lui Mussolini a fost încercarea lui de a face din Italia o țară cu renume profitând de aparenta victorie a lui Hitler din 1940. Dar il Duce a judecat complet greșit cursul pe care avea să-l ia războiul. Nici chiar în cazul unei victorii a Axei el nu ar mai fi dobândit puterea și statutul după care tânjea. Italia fascistă ar fi fost o putere relativ modestă într-o Europă dominată de Germania nazistă.

***Să luăm notițe despre** „Mussolini și opinia publică internațională"*

Întrebările privind politica externă se axează de obicei pe (i) obiectivele lui Mussolini, (ii) măsura în care și-a realizat aceste obiective, și (iii) cauzele eșecului său final. Este puțin probabil să aveți nevoie să cunoașteți fapte amănunțite despre anume episoade din politica externă, (de exemplu, Frontul Stresa), luați deci doar niște notițe sumare despre asemenea evenimente. Gândiți-vă totuși în ce fel este legat fiecare episod de cele trei probleme enunțate în prima frază a acestui paragraf.

Vă pot ajuta următoarele titluri și subtitluri:

1. Obiective.
2. Diplomație 1922-32 (situația din 1922).
2.1. Politica față de Balcani (Corfu, Iugoslavia, Albania).
2.2. Politica față de Europa Occidentală (Locarno, Kellogg-Briand).
2.3. Revizionismul.
3. Relațiile germano-italiene 1933-5 (atitudinea față de puterea tot mai mare a Germaniei).
3.1. Barierele prieteniei (motive care justifică politica față de Austria).

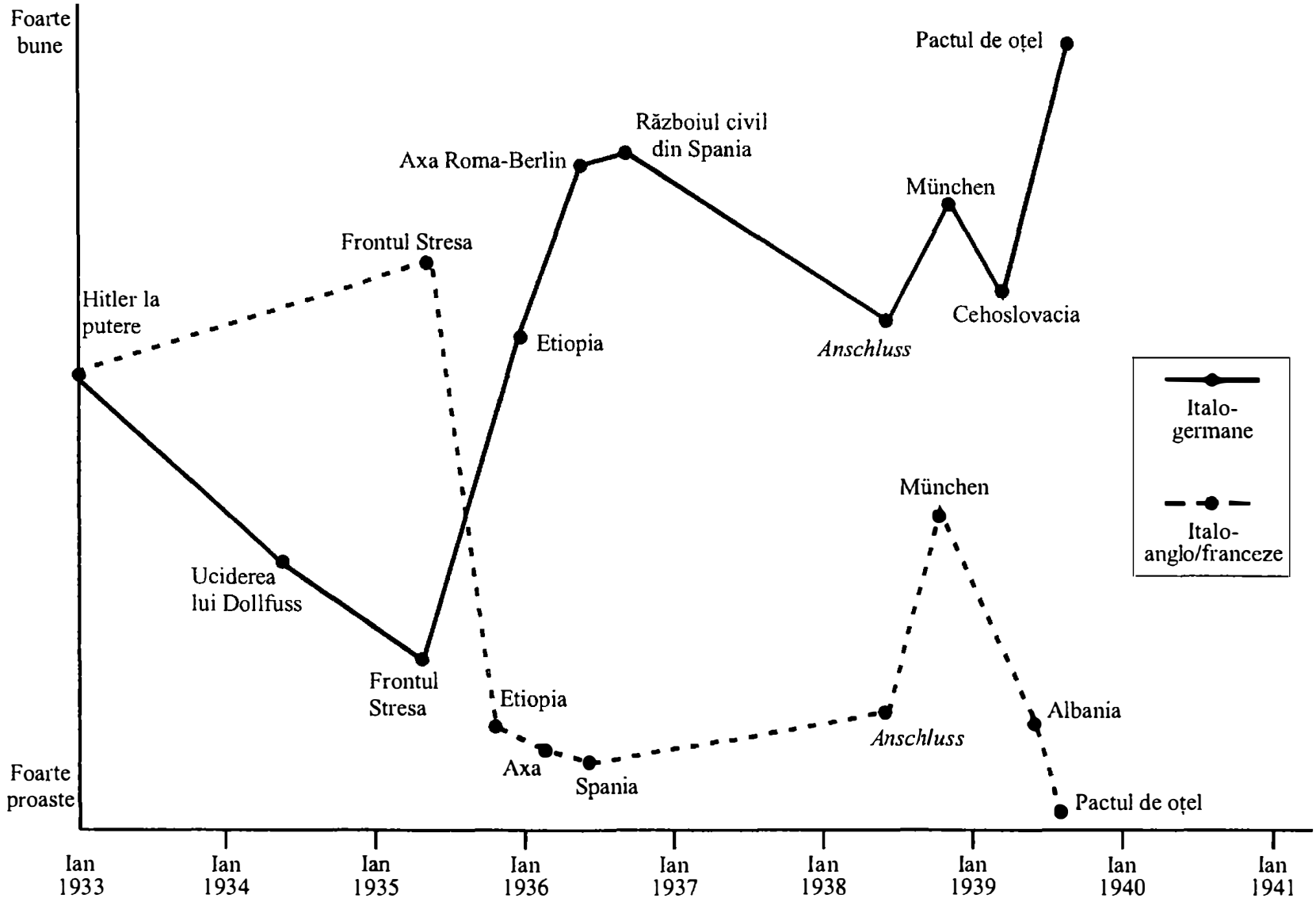

Stadiul relațiilor 1933-1941

4. Războiul din Etiopia (motive).
4.1. Consecințe (opinia publică italiană, ostilitatea Marii Britanii și Franței).
5. Relațiile germano-italiene 1936-9 (efectul războiului din Etiopia).
5.1. Relații îmbunătățite (Axa Roma-Berlin, Spania, München).
6. Nebeligeranța (motive).
7. Italia în cel de-al doilea război mondial (rațiuni pentru implicare, înfrângeri militare).
8. Căderea lui Mussolini (rațiuni, consecințe pentru Italia).
9. Concluzii (De ce au fost zădărnicite speranțele lui Mussolini privind prestigiul internațional al Italiei?).

Să răspundem la întrebări-eseu despre *„Mussolini și opinia publică internațională"*

În legătură cu acest subiect există două tipuri fundamentale de întrebări. Primul tip de întrebări se referă doar la politica externă, iar al doilea tip (mai obișnuit) îi cere studentului să examineze politica externă în contextul lărgit al regimului lui Mussolini.

Întrebările - eseu care se limitează la politica externă sunt, de obicei, variante la întrebarea:

1. În ce măsură a reușit Mussolini să realizeze obiectivele politicii sale externe până la sfârșitul anului 1940?

Este important să țineți seama de data specificată într-o astfel de întrebare și să evitați să povestiți (în scris) „ce a făcut Mussolini" până la căderea sa din 1943. Un asemenea răspuns nu va aduce multe puncte! Întrebarea cere limpede o analiză a politicii lui Mussolini până în 1940. Una din metodele pregătirii pentru aceasta este să faceți o listă a evenimentelor din politica externă fascistă și apoi să recitiți introducerea la capitolul despre „Obiective". Încercați să legați cât mai multe evenimente de aceste „obiective" și adăugați doar una sau două fraze în care să explicați cum se leagă fiecare eveniment. Mai adăugați o frază în care să spuneți dacă evenimentul respectiv a ajutat la realizarea obiectivului său și dacă da, în ce măsură. Recitiți acum notele și stabiliți-vă răspunsul la întrebarea din titlul eseului. Răspunsul va fi sau „În general, a reușit..." sau „În general, nu a reușit" sau „A reușit în

aceste privinţe... dar nu a reuşit în celelalte...". Aceasta trebuie să fie ideea principală din paragraful introductiv. În restul eseului veţi căuta să vă argumentaţi şi să vă explicaţi răspunsul.

2. În ce măsură regimul lui Mussolini a dat italienilor motive de satisfacţie în perioada 1922-40?

Aici va trebui să vă amintiţi că nu toţi italienii au fost de acord. De exemplu, Etiopia a reprezentat o victorie măreaţă sau un atac costisitor pe un petec de pământ cam lipsit de valoare?

Chiar întrebări de genul:

3. „Fascismul în Italia se baza mai mult pe publicitate (reclamă) şi propagandă decât pe realizări consistente". Comentaţi şi,

4. Cât era de consecvent il Duce în convingerile sale?

cer anumite comentarii despre politica externă. Prima întrebare vă permite să scoateţi în evidenţă probleme cum ar fi discrepanţa dintre ceea ce pretindea Mussolini (că are „opt milioane de baionete") şi realitatea unei armate ineficiente. A doua problemă trebuie să cuprindă o discuţie în legătură cu consecvenţa sau inconsecvenţa obiectivelor politicii sale externe şi măsura în care acestea se potriveau cu cele din politica sa internă.

Întrebări bazate pe izvoare despre *„Mussolini şi opinia publică internaţională".*

1. Războiul din Etiopia

Citiţi cu atenţie discursul lui Mussolini şi telegramele sale de la paginile 150 şi 151 şi examinaţi caricatura de la pagina 152. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) La ce „pace odioasă" se referă Mussolini în discursul său şi de ce o numeşte „odioasă"?
b) Care era scopul discursului său?
c) Care este atitudinea caricaturistului faţă de acţiunile lui Mussolini în Etiopia? Explicaţi-vă răspunsul.

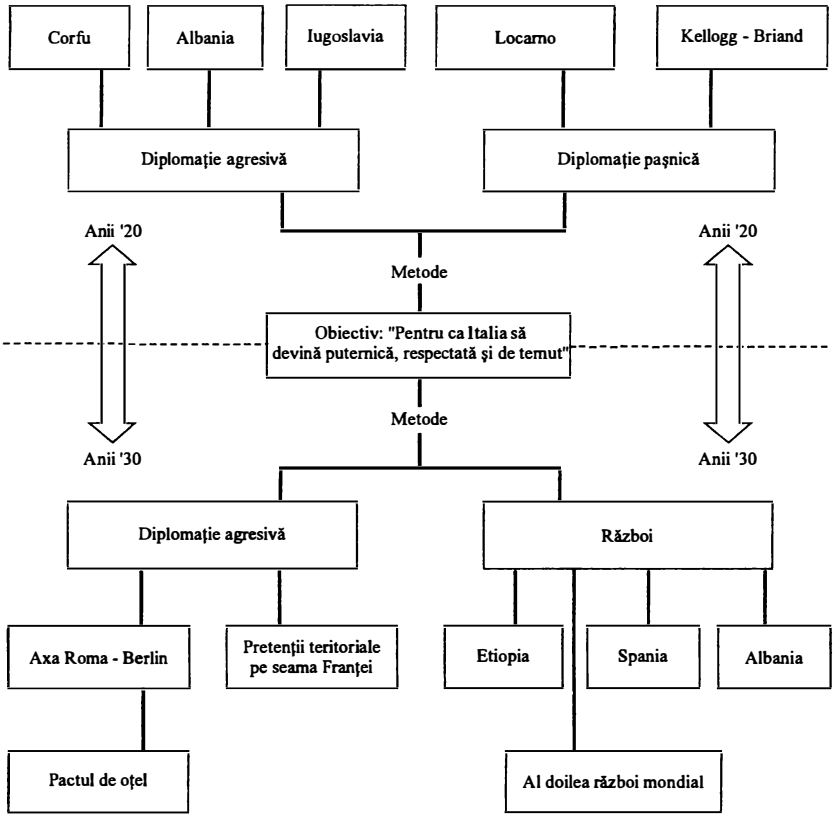

Rezumat - Musolini și opinia publică internațională

d) d) Credeți că autorul caricaturii (caricaturistul) exagera în privința posibilelor consecințe ale războiului din Etiopia? Explicați-vă răspunsul.

e) Ce dezvăluie telegramele în legătură cu problemele cu care se confrunta Italia în Etiopia în timpul anului 1936 și după acest an?

f) Arătați atitudinea lui Mușsolini față de posesiunile coloniale folosind discursul și telegramele.

2. Obiectivele politicii externe 1938-9

Citiţi cu atenţie discursurile ţinute de Mussolini în noiembrie 1938 şi februarie1939 (pag. 154-156 şi) şi examinaţi harta de la pag. 158. Răspundeţi la următoarele întrebări:

a) Ce a vrut Mussolini să spună în discursul lui din noiembrie prin "aşa cum am răzbunat (înfrângerea de la) Adowa"?
b) Explicaţi ce a vrut Mussolini să spună în discursul din februarie când descria Italia ca „prizonieră a Mediteranei"?
c) Descrieţi schimbările care au avut loc în politică între noiembrie 1938 şi februarie 1939, folosind elemente din discursuri.
d) Explicaţi, folosind discursurile şi harta, de ce politica italiană era de natură să ducă la conflict cu Marea Britanie şi Franţa.
e) Cât de convingător găsiţi că este argumentul lui Mussolini în legătură cu „prizonieratul" Italiei? Explicaţi-vă răspunsul.

CAPITOLUL 8

Italia după 1945: continuitate şi schimbare

Războiul civil provocat de ocupaţia germană din nordul Italiei în 1943 şi instalarea unui regim-marionetă sub conducerea Ducelui deja bolnav i-a învrăjbit pe italieni unii împotriva altora. Prezenţa informatorilor şi reprimările brutale care urmau atacurilor partizanilor au creat o atmosferă de teamă şi suspiciune. Foametea şi inflaţia scăpată de sub control, la care se adăuga sentimentul de frustrare datorat înaintării dureros de anevoioase a armatelor aliate nu făceau decât să amplifice nefericirea italianului de rând.

Lupta antifascistă a avut totuşi câteva urmări pozitive. Vitejia şi fermitatea rezistenţei italiene i-au făcut pe Aliaţi să creadă că locuitorii Italiei lui Mussolini erau în aceeaşi măsură victime ale fascismului ca şi acele popoare din Etiopia şi Grecia care fuseseră atacate de armatele Ducelui. Eforturile făcute de partizani i-au ajutat pe Aliaţi să se convingă că Italia nu merită să fie tratată cu asprime în cadrul negocierilor de pace.

Tot atât de importantă era şi reîmprospătarea vechilor partide ale Italiei liberale: *Popolari*, cunoscut acum sub numele de creştin-democrat şi mai ales comuniştii.

Încurajate de Papa, diferitele grupări catolice laice care nu fuseseră în întregime reprimate de fascişti s-au reorganizat din punct de vedere politic în 1943 şi au jucat un rol de seamă în mişcarea partizanilor. În perioada liberală comuniştii nu reuşiseră să-şi atragă sprijinul popular de care se bucurau socialiştii, partidul lor având o importanţă limitată pe arena politică, dar experienţa războiului le-a schimbat soarta. De-a lungul anilor '30 partidul lor a avut o organizare schematică, dar începând cu anul 1943 numărul membrilor săi a crescut la două milioane pe măsură ce muncitorii - inspiraţi de faptele Armatei Roşii sovietice, s-au alăturat rezistenţei antifasciste. Pentru prima dată catolicii şi stângiştii îşi dădeau mâna lucrând împreună în Comitetele de Eliberare Naţională care au preluat conducerea oraşelor din nord în aprilie 1945.

În această atmosferă de cooperare, noul stat italian care lua naştere părea să fie acceptabil pentru nuanţele politice din ţară. Spre deosebire de predecesorul său liberal, noul regim nu era privit cu suspiciune şi ostilitate de categorii largi din societatea italiană. De fapt, mulţi italieni au simţit că experienţa rezistenţei a deschis calea către un al doilea *Risorgimento* - mai apropiat de perfecţiune, care avea să înfrăţească în cele din urmă întreaga naţiune italiană.

La terminarea războiului, acest optimism părea justificat pe deplin. Rămăşiţele statului fascist s-au dezintegrat şi cu toate că au mai fost câteva execuţii şi omoruri din răzbunare, este vorba de Mussolini şi foştii secretari de partid Starace şi Farinacci, nu a fost vorba de o baie de sânge. Primul guvern liber al Italiei din 1922 până atunci, a fost alcătuit în iunie 1945, sub conducerea unui erou din rezistenţă, Ferruccio Parri. Dar Partidul Acţiunii al lui Parri s-a dovedit a fi prea restrâns pentru a putea domina coaliţia guvernamentală şi în noiembrie el a fost înlocuit în funcţia de prim ministru cu Alcide De Gasperi din Partidul Creştin Democrat. Coaliţia lui De Gasperi includea în continuare atât socialişti cât şi comunişti.

În iunie 1946 s-au făcut alegeri pentru Adunarea Naţională Constituantă care să alcătuiască o nouă constituţie. Pentru prima dată femeile italiene au avut dreptul să voteze. Creştin-democraţii au obţinut în aceste alegeri 35% din voturi iar socialiştii şi comuniştii au câştigat 21% şi respectiv 19%. Ceea ce a rămas din vechiul Partid Liberal a obţinut doar 7% din totalul voturilor. Era clar că Partidul Creştin Democrat i-a înlocuit pe liberali ca partid de centru-dreapta, bazându-se nu numai pe sprijinul catolicilor ci şi pe cel al oamenilor de afaceri şi al claselor mijlocii de la oraşe.

Spiritul de cooperare a supravieţuit campaniei electorale şi coaliţia guvernamentală nu s-a destrămat. S-a alcătuit o nouă constituţie care a instituit o democraţie italiană şi care a (re)confirmat relaţiile dintre Biserică şi stat stabilite în 1929 prin Acordurile de la Lateran de Mussolini. Monarhia pierduse însă mult teren. Odată cu alegerile pentru Adunarea Constituantă s-a făcut şi un referendum în legătură cu viitorul monarhiei şi 54% din italieni au votat pentru republică. Membrii familiei regale - Casa de Savoia (care nu fusese îndrăgită niciodată) - au părăsit ţara imediat.

La începutul anului 1948 viitorul se înfăţişa strălucitor. Noua constituţie era gata să intre în vigoare şi toate partidele principale erau animate de ideea unei democraţii parlamentare italiene. Extrema dreaptă nu mai avea nici un sprijin, iar stânga, comuniştii şi socialiştii, renunţase la vechile ei idei privind revoluţia şi expropierea industriei şi a pământurilor particulare.

În domeniul economiei, guvernul stăvilise inflaţia iar producţia fusese readusă la nivelele de dinainte de război. Restabilirea rapidă a economiei părea să fie pusă la adăpost prin ajutorul american de două miliarde dolari. Italia scăpase şi din tratatul de pace relativ nevătămată. Îşi pierduse imperiul colonial, dar puţini italieni erau încântaţi de ideea de imperiu. Istria şi Fiume au fost înapoiate Iugoslaviei, iar teritoriul Italiei a rămas intact. I s-au impus 360 milioane dolari ca despăgubiri de război pentru Iugoslavia, Albania, Grecia, Etiopia şi chiar Rusia, dar Italia a fost mulţumită că Marea Britanie şi Statele Unite nu i-au cerut nimic.

Italia părea deci eliberată de multe din vechile ei probleme: nu mai putea fi vorba de acele suspiciuni şi chinuitoarele diviziuni politice care năpăstuiseră regimul liberal, mai ales la începutul anilor '20. Antagonismul dintre catolici şi un stat anticlerical era de domeniul trecutului, iar dorinţa de aventură dincolo de graniţe şi de glorie naţională părea să-şi fi pierdut primejdioasa atracţie. Italia avea să devină acum o democraţie autentică ai cărei cetăţeni împărţeau cu toţii roadele înfloririi economice.

În ciuda faptului că mulţi italieni împărtăşeau asemenea sentimente, în anii de după 1948 s-a discutat mult dacă noua Italie a reuşit să trăiască conform acestor speranţe şi aspiraţii. După părerea unor critici, în mare parte de stânga, dar nu numai, Italia nu a devenit o democraţie autentică şi prea multe din vechile probleme au rămas nerezolvate. Ei evidenţiază faptul că spiritul de cooperare dintre partide a dispărut brusc în 1948 când creştin - democraţii i-au eliminat din coaliţia guvernamentală pe socialişti şi pe comunişti. Începând din acel moment, creştin - democraţii au fost partenerul principal în fiecare guvern. Această expunere continuă la putere - zic criticii - a dus la corupţie politică. Guvernele predominant creştin - democrate au dezvoltat sectorul public al economiei, asigurând locuri de muncă şi contracte susţinătorilor lor politici. În sud, fondurile au fost dirijate nu spre zone de mare necesitate ci spre proiecte

de care să profite politicienii locali creştin-democraţi în carierele lor. Toate acestea par să amintească de vechiul regim liberal şi de sistemul său de clientelă.

Criticii susţin de asemenea şi faptul că sistemul electoral a condus la formarea de guverne minoritare. În cadrul unui sistem de votare de reprezentare proporţională nici un partid nu a fost capabil să alcătuiască singur o majoritate parlamentară, modelul fiind deci guvernul de coaliţie. Faptul că cel mai mare partid unic, cel al creştin-democraţilor este format din atât de multe facţiuni complică şi mai mult lucrurile. Existenţa unui număr atât de mare de grupări capabile să îşi retragă oricând sprijinul parlamentar şi să determine căderea guvernului, i-a determinat, în mod deloc surprinzător, pe prim-miniştrii să nu atace chestiuni foarte controversate. Astfel stând lucrurile, în perioada 1945-1989 au existat peste 40 de guverne italiene a căror alcătuire nu a fost determinată în mare măsură de alegători cât de politicienii care „făceau liste de guverne la masa de joc". Asemenea critici au fost rostite şi la adresa politicienilor din regimul liberal.

Lipsa de interes sau incapacitatea guvernului de a aborda probleme majore a fost iarăşi în detrimentul zonei sudice. Industria a avut întotdeauna prioritate faţă de agricultura din sud, în timp ce noua industrie care a luat naştere în sud a oferit locuri de muncă relativ puţine. Sărăcia a rămas o realitate deprimantă. În 1951 venitul pe cap de locuitor în sud reprezenta doar 63% din venitul naţional, în 1961 coborâse la 62%, iar la sfârşitul anilor '80 diferenţa se micşorase doar cu puţin. Au continuat emigrarea peste ocean şi migraţia către oraşele din nord, între anii '50 şi '60, mergând spre nord 2,5 milioane de locuitori din sud. Sărăcia a făcut să crească rata criminalităţii, mai ales în domeniul crimei organizate. Mafia siciliană, cea din Calabria şi Camorra - organizaţia similară din Neapole - şi-au extins în mod îngrijorător activitatea pentru a profita de comerţul cu droguri din Europa şi America de Nord. În anii '80 a devenit tot mai frecventă uciderea poliţiştilor şi a judecătorilor.

Având în vedere problemele lor economice, nici nu e de mirare, spun criticii, că locuitorii din sud nu au un simţ al identităţii italiene cu mult mai dezvoltat decât îl aveau străbunicii lor în ultimul sfert al secolului al XIX-lea. Pentru a veni în sprijinul acestei afirmaţii este folosit ca exemplu Campionatul Mondial de Fotbal din 1990. Înaintea semifinalei

de la Neapole dintre Italia şi Argentina, căpitanul echipei argentiniene şi, în acelaţi timp,vedeta echipei locale din Neapole, Diego Maradona, a cerut publicului să-i susţină echipa argumentând că ei, fiind locuitori din sud, sunt fie ignoraţi, fie trataţi cu dispreţ de italienii din nord. Spre consternarea presei italiene, o parte din public a susţinut într-adevăr echipa Argentinei.

Scandalurile în care erau implicaţi politicieni de frunte şi alienarea politică a italienilor, au constituit dovada supremă a eşecului statului italian. În 1981 s-a declanşat cel mai celebru scandal în care au fost implicaţi aproape 900 de politicieni marcanţi, judecători, oameni de afaceri şi generali. Aceşti oameni, despre care se spune că ar fi fost membri ai unei loje francmasonice secrete cunoscută sub numele de P2, îşi foloseau relaţiile din poliţie şi serviciul secret pentru a aduna informaţii cu care să şantajeze alţi politicieni. În scandalul financiar *Banco Ambrosiano*, care s-a produs tot la începutul anilor '80, au fost implicaţi politicieni şi bancheri importanţi. Rapoartele au sugerat că asemenea episoade nu au făcut decât să confirme credinţa destul de răspândită că viaţa politică este dominată de corupţie. Din nou, criticii au remarcat un paralelism cu regimul liberal ai cărui oameni politici erau şi ei suspectaţi de delicte financiare.

Exemplul cel mai reprezentativ de asemenea alienare politică l-a constituit un grup terorist cunoscut sub numele de Brigăzile Roşii. Acest mic grup de extremă-stânga considera că democraţia parlamentară este o impostură şi spera să creeze condiţiile favorabile unei lovituri de stat. Pentru o vreme, în cursul anilor '70 şi la începutul anilor '80 ştirile despre atacurile lor asupra oamenilor politici importanţi, poliţiştilor şi oamenilor de afaceri au fost pe prima pagină.

Adepţii regimului italian văd însă Brigăzile Roşii ca pe o foarte mică minoritate nereprezentativă, lipsită de vreo semnificaţie politică şi consideră că sunt impresionante realizările statului din 1945 şi până în prezent. Ei argumentează că marea majoritate a italienilor şi-au dovedit şi îşi dovedesc încrederea în regim continuând să voteze în număr mare pentru acele partide care susţin sistemul politic. Sprijinul acordat partidelor extremiste şi de dreapta şi de stânga este neglijabil. Creştin democraţii au dominat guvernele numai pentru că au reprezentat un spectru atât de larg de păreri, mai ales de centru-dreapta. Vechiul

liberalism nu a fost niciodată capabil de o astfel de realizare, care a contribuit la căderea lui.

Mai mult decât atât, dominaţia creştin-democraţilor nu i-a împiedicat pe socialişti şi pe comunişti să-şi exercite întreaga putere şi influenţă. Începând cu anul 1962, socialiştii au făcut adesea parte din coaliţia guvernamentală fiind reprezentaţi de unul dintre prim-miniştrii cei mai longevivi în post, Bettino Craxi. Comuniştii s-au bucurat de succes în administraţia locală, controlând un număr consideratbil de oraşe mari şi mici. Este esenţial faptul că atât comuniştii cât şi socialiştii au fost dispuşi să acţioneze prin intermediul parlamentului, posibilitate pe care o respinseseră la începutul anilor '20 ceea ce îi ajutase pe fascişti să vină la putere.

Cât despre afirmaţia că guvernele s-au schimbat mult prea des, apologeţii regimului susţin că, deşi atunci când cade un guvern ar trebui să se schimbe şi primul ministru, majoritatea acestora îşi păstrează postul pentru a asigura continuitatea politicii. Nici despre guverne nu se poate spune că au fost prea slabe sau prea puţin dornice să adopte o politică îndrăzneaţă sau să abordeze probleme dificile. Chiar şi acea problemă dintre cele mai ingrate - problema sudului - a fost abordată cu oarecare succes. Îmbunătăţirea sistemului de alimentare cu apă precum şi a reţelei de sănătate publică au ridicat limita de vârstă a locuitorilor sudului. După 1950 ţăranii au fost beneficiarii împărţirii moşiilor mari în timp ce toţi locuitorii sudului au câştigat de pe urma proiectelor de lucrări publice destinate îmbunătăţirii infrastructurii şi deschiderii de noi uzine. În primii ani ai secolului, liberalii au avut în vedere astfel de măsuri şi au înregiştrat unele realizări în sud, dar acestea nu au fost niciodată la nivelul celor de după 1950. Rezultatul acestor eforturi a fost triplarea venitului mediu al unui locuitor din sud în cei 25 de ani de după 1945.

Sigur că progresul economic nu se limitează doar la zona de sud. Italienii au început să se bucure de un nivel de trai la care generaţiile anterioare doar visaseră. De fapt, dezvoltarea economică de după 1950 a făcut ca la sfârşitul anilor '80 nivelul de trai al italianului mediu să fie egal cu cel al unui britanic. Produsul intern brut a fost astfel stabilit încât să îl depăşească pe cel al Marii Britanii - o ţară care fusese „atelierul lumii" în vremea când Cavour şi Garibaldi înfăptuiau unificarea peninsulei italice.

În faţa lumii, Italia a renunţat de mult la gustul pentru escapade agresive peste graniţă în căutarea statutului de mare putere. S-a angajat în cooperarea cu alte democraţii occidentale, intrând în Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord şi fiind membru fondator al CEE. Politica externă italiană nu mai urmăreşte gloria naţională. Ea promovează o mai strânsă unitate economică şi politică europeană.

Cei care sprijină statul modern italian sunt de părere că vorbele prin care G.M. Trevelyan descria Italia dinainte de 1914 se potrivesc mai mult Italiei anilor '90: „Nimic nu este mai demn de luat în seamă ca stabilitatea (statului) italian... şi edificarea lui este la fel de sigură ca a oricăruia din Europa. Libertatea omului şi ordinea socială îşi au rădăcinile într-un teren ferm".

***Să luăm notiţe despre** „Italia după 1945: continuitate şi schimbare"*

Acest capitol nu încearcă să ofere o relatare atotcuprinzătoare a istoriei Italiei începând cu anul 1945. Nu acesta este scopul cărţii de faţă. Capitolul urmăreşte să stimuleze pe cititor să se gândească mai mult la problemele care sunt în centrul atenţiei întregii cărţi - „Care au fost problemele cu care s-a confruntat regimul liberal între 1870 şi 1914 şi în ce măsură au reuşit liberalii să le rezolve?", „De ce s-a prăbuşit regimul liberal?" şi „De ce a ajuns fascismul la putere şi ce a realizat?"

Va trebui probabil să luaţi doar nişte notiţe foarte sumare în legătură cu acest capitol. Următoarele întrebări ar putea să vă ajute să vă organizaţi modul de a gândi, deşi ar putea fi nevoie să revedeţi notiţele asupra capitolelor 2, 3 şi 4 înainte de a scrie ceva.

1. Ce sugerează rezistenţa antifascistă şi dispariţia statului fascist despre natura şi profunzimea sprijinului fascist?
2. De ce au reuşit creştin-democraţii să obţină un sprijin atât de larg de la alegerile din 1945 până în prezent? De ce nu a reuşit nici un partid de centru-dreapta să câştige sprijinul atâtor oameni în anii dinainte de 1922?
3. Cum şi-au schimbat partidele de stânga atitudinea faţă de statul italian începând cu anul 1945? Cât de importantă a fost orientarea de stânga în aducerea fasciştilor la putere?

4. Ce critici au fost aduse statului italian modern? Există asemănări cu regimul liberal dinainte de 1922? Dacă există asemănări, afectează acest lucru analiza făcută de noi realizărilor, eşecurilor şi scăderilor regimului liberal?
5. Cum apără statul italian modern adepţii acestuia? Există asemănări cu regimul liberal dinainte de 1922? Dacă există asemănări, afectează acest lucru analiza făcută de noi realizărilor, eşecurilor şi scăderilor regimului liberal?

Tabel Cronologic

	EVENIMENTE INTERNE	POLITICĂ EXTERNĂ
1870	Înglobarea Romei - unificarea completă.	
1871	Papa respinge noul stat italian.	
1876	Începe perioada lui Depretis ca prim ministru.	
1877	Obligativitatea învățământului primar.	
1881	Reforma electorală adaugă două milioane de alegători.	
1882		Italia în Tripla Alianță.
1883	Se naşte Mussolini.	
1885		Italia începe expansiunea în Eritreea şi Somalia.
1887	Moartea lui Depretis. Figura politică dominantă - Crispi.	
1888	Războiul tarifelor cu Franța deschide o perioadă de şapte ani de depresie economică.	
1891	Papa slăbeşte interdicția catolică asupra activității politice prin *Rerum Novarum*.	
1893	Scandalul Banca Romana. În Sicilia apar fasciile.	
1894	Pedepsirea fasciilor şi socialiştilor.	
1895	Se înființează oficial Partidul Socialist (PSI).	
1896	Căderea lui Crispi.	Italia învinsă în Etiopia.
1898	Revolte generalizate datorate lipsei de alimente. Emigrare masivă din sud spre continentul american.	
1899	Începutul deceniului dezvoltării economice. Se înființează firma Fiat.	
1903	Începe perioada lui Giolitti.	
1909	PSI deține 20% din totalul voturilor.	
1911		Războiul din Libia.
1912	Vot universal pentru bărbați.	

1914	Demisionează Gioliti.	Începe primul război mondial - Italia este neutră.
1915		Italia intră în primul război mondial.
1917		Înfrângerea Italiei la Capporetto.
1918		Sfârşitul primului război mondial - victoria Italiei.
1919	ianuarie, constituirea Partidului Popular Catolic (PPI) martie, Mussolini fondează mişcarea fascistă noiembrie, PSI devine, în urma alegerilor, cel mai mare partid unic din Parlament.	septembrie, ocuparea oraşului Fiume. septembrie, tratat de pace cu Austria.
1920	septembrie, ocuparea uzinelor Iarna, squadrismo-ul fascist ia avânt.	Tratatul de pace cu Ungaria.
1921	mai, alianța electorală a fasciştilor cu Giolitti îi ajută să obțină 35 locuri. octombrie, Mussolini creează Partidul Fascist (PNF) pentru a-şi consolida controlul asupra mişcării.	
1922	Iarna/primăvara, creşterea violenței fasciste. Vara, apogeul violenței fasciste. august, eşuează greva socialistă generală. octombrie, marşul asupra Romei. Numirea lui Mussolini în postul de prim ministru. decembrie, crearea Marelui Consiliu Fascist.	
1923	ianuarie, se formează miliția fascistă din fostele brigăzi. noiembrie, se votează legea electorală.	Incidentul din Corfu.
1924	aprilie, alegerile generale care conferă fasciştilor majoritate parlamentară. iunie, asasinarea lui Matteotti urmată de „opoziția aventină".	Iugoslavia cedează Italiei oraşul Fiume.

1925	ianuarie, Mussolini își declară intenția de a instaura regimul dictatorial. mai, crearea organizației *Dopolavoro*. octombrie, desființarea sindicatelor libere prin pactul Vidoni. decembrie, desființarea partidelor de opoziție.	Acordurile de la Locarno.
1926	Crearea organizației de tineret ONB. Înființarea Ministerului Corporațiilor-începutul experimentului statului corporatist.	Tratatul de prietenie cu Albania.
1927	Inițierea Bătăliei pentru naşteri. Reevaluarea monedei naționale.	Tratatul de prietenie cu Ungaria.
1928		Italia semnează Pactul Kellong-Briand care condamnă războiul.
1929	Acordurile de la Lateran încheiate cu Biserica Catolică.	
1933	Înființarea Institutului pentru Reconstrucție Industrială - statul încearcă să atenueze criza economică.	Venirea la putere a lui Hitler.
1934		Trupe italiene trimise la granița cu Austria pentru a opri eventualul *Anschluss*.
1935	Mussolini grăbeşte cursa pentru autarhie economică.	martie, Frontul Stresa. octombrie, invadarea Etiopiei.
1936		Se formează Axa Roma-Berlin. Începe războiul civil din Spania.
1937		Italia aderă la Pactul anticomintern.
1938	noiembrie, legi antievreieşti.	martie, *Anschluss-ul* austro-german. septembrie, Conferința de la München.

1939		martie, naziştii ocupă Cehoslovacia. aprilie, Italia invadează Albania. mai, Pactul de oţel cu Germania. septembrie, declanşarea celui de-al doilea război mondial - Italia „nebeligerantă".
1940		iunie, Italia intră în război. septembrie, atacă Egiptul. octombrie, atacă Grecia. noiembrie, înfrângerea navală la Taranto.
1941		aprilie, pierderea Imperiului italian din estul Africii.
1943	iulie, trupele aliate (Aliaţii) invadează Sicilia. 26 iulie, Mussolini demis din post de către rege. 3 septembrie, Italia semnează armistiţiul cu Aliaţii. 12 septembrie, trupe germane îl eliberează pe Mussolini din închisoarea guvernului. septembrie 1943 - aprilie 1945, război civil în nordul Italiei ocupat de Germania.	
1945	aprilie, sfârşitul războiului în Italia. 28 aprilie, executarea lui Mussolini.	

Lecturi suplimentare

S-au scris numeroase cărți despre fascismul italian, dar perioada liberală de după 1870 a trezit mult mai puțin interes. Acest fapt îl reflectă următoarele sugestii de lecturi suplimentare. Cărțile recomandate sunt ușor de citit și pot fi găsite în cele mai multe biblioteci publice.

M. Clark, *Modern Italy 1871-1982 (Italia modernă* 1871-1982*),* (Longman, 1984)

Acesta este cel mai bun studiu actual asupra perioadei. Analizează nu numai viața politică italiană ci și schimburile sociale și economice. Capitolul 10 privitor la moartea Italiei liberale și capitolul 13 despre economia și societatea sub regimul fascist sunt deosebit de folositoare.

D. Mark Smith, *Italy A Modern History, (Italia, o istorie modernă),* (University of Michigan, 1959); *Mussolini,* (Granada, 1983); *Mussolini's Roman Empire, (Mussolini, Imperiul Roman al lui Mussolini),* (Longman, 1976); și *Italy and its Monarchy (Italia și monarhia ei),* (Yale University Press, 1989)

Mark Smith este poate cel mai remarcabil istoric de limbă engleză care s-a ocupat de Italia modernă și lucrările sale merită întotdeauna să fie citite. Studiul său general, *Italy A Modern History*, face o descriere amănunțită a administrațiilor liberale după 1870 și este bună și pentru perioada 1915-25 (paginile 307-86). Merită atenție și bibliografia lui Mussolini. Autorul excelează în prezentarea personalității lui Mussolini și a stilului politic al regimului fascist. Ultimile două ediții citate mai sus se referă la politica externă a fascismului și respectiv la relațiile dintre guvernele italiene și monarhice.

E.R. Tannenbaum, *Fascism in Italy - Society and Culture 1922-45 (Fascismul în Italia - Societate și cultură* 1922-45), (Allen Lane, 1972)

Capitolul 4 conține interesante analize asupra economiei fasciste, iar capitolul 5 se ocupă de ONB, *Dopolavoro* și disidența antifascistă.

M. Knox, *Mussolini Unleashed 1939-41 (Mussolini dezlănțuit 1939-41),* (CUP 1982)

Knox oferă o interpretare fascinantă a politicii externe fasciste, punând accentul pe instinctele agresive ale lui Mussolini și setea sa de sânge. De asemenea, analizează motivele pentru care Italia a avut o prestație modestă în cel de-al doilea război mondial. Capitolul 1 și concluzia prezintă un scurt rezumat al argumentelor lui Knox.

A. Lyttelton, *Seizure of Power - Fascism in Italy 1919-29 (Acapararea puterii - fascismul în Italia 1919-29),* (Weindenfeld and Nicolson, 1973)

Introducerea acoperă istoriografia perioadei, iar capitolul 1 este interesant pentru criza regimului liberal.

C. Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism 1870-1925 (Italia de la liberalism la fascism 1870-1925),* (Methuen, 1967)

Merită să citiți prologul şi capitolul 1 pentru a înțelege mai bine viața politică şi societatea italiană de la începutul perioadei noastre.

Glosar

Anschluss	alipirea Austriei la Germania în 1938.
autarhie	autonomie economică - Mussolini a făcut eforturi să realizeze acest lucru în Italia după 1934-5.
autostrada	autostradă.
Avanti	ziar socialist editat de Mussolini 1912-14.
Banca Romana	scandal financiar în 1893 în care au fost implicați cunoscuți politicieni liberali.
Banco Ambrosiano	bancă implicată în scandalul financiar din anii '80.
Blitzkrieg	„Război fulger" - doctrină militară nazistă.
Caudillo	titlu pe care şi l-a luat generalul Franco în Spania, însemnând conducător.
Confindustria	organizație a patronilor italieni.
coup d'etat	preluare prin forță a puterii.
Das Kapital	analiza lui Karl Marx privind istoria societății capitaliste.Un text de căpătâi pentru marxişti/ comunişti.
Dopolavoro	organizație fascistă destinată să controleze felul cum îşi petreceau adulții timpul liber. Organiza sporturi, teatru, muzică, biblioteci şi cursuri serale.
Duce	titlu pe care şi l-a luat Mussolini, însemnând conducător.
Fasci	mişcare de protest în Sicilia 1893-4.
Fasci di Combattimento	însemnând „grup de luptă" mişcare fondată de Mussolini în 1919 şi cunoscută mai bine sub numele de fascism.

Fascismo	fascism.
Führer	titlul lui Adolf Hitler - conducător al Germaniei.
Legge Fascistissime	lege din decembrie 1925 care interzicea opoziția politică.
Mein Kampf	cartea lui Hitler care cuprinde convingerile și intențiile sale.
Opera Nazionale Balilla	mișcare fascistă de tineret destinată să insufle loialitate, supunere și spirit războinic.
partizani	luptători din rezistența antifascistă care au acționat în Italia ocupată de germani 1943-5.
Partito Nazionale Fascista	partid fascist oficial format de Mussolini în 1921 pentru a-și consolida controlul asupra mișcării fasciste.
Partito Socialista Italia	partid socialist înființat în 1895.
Podestas	persoane oficiale numite de guvernul fascist central, care au înlocuit consiliile orășenești și primarii aleși.
Popolari	partid politic catolic, PPI, fondat în 1919.
Popolo d'Italia	ziar înființat de Mussolini în 1914. A devenit purtătorul oficial de cuvânt al fascismului.
puci	tentativă armată de preluare a puterii, de ex. puciul lui Hitler de la München în 1923.
ras	conducători fasciști din privincii.
Rerum Novarum	declarație a Papei în 1891, prin care arăta că Biserica era pregătită să ia în considerație participarea catolicilor la viața politică italiană.
Risorgimento	renaștere culturală și națională italiană din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, care a culminat cu unificarea politică a Italiei.
squadrismo	nume dat campaniilor de violență și intimidare ale bandelor fasciste. Erau îndreptate, de obicei, împotriva socialiștilor și membrilor sindicatelor libere.
transformismo	proces de unire a unor grupări politice de orientări diferite în scopul formării unui guvern viabil. Politică folosită pe scară largă de politicienii liberali 1871-1922.
Untermenschen	termen nazist, însemnând subuman, aplicat în special evreilor și slavilor.

acces la istorie

Editorul colecției: Keith Randell

Colecția *Acces la istorie* oferă o introducere concisă și foarte accesibilă în studiul perioadelor importante ale istoriei europene. Fiecare titlu este o lectură plăcută adresată elevilor, studenților, dar și publicului larg. Toate capitolele includ planuri de studiu pentru elevi și studenți.

***Italia: liberalism și fascism, 1870 - 1945* oferă o prezentare accesibilă a apariției statului italian modern, a monarhiei liberale, a ascensiunii fascismului, a naturii regimului lui Mussolini până la căderea acestuia în 1945 și a perioadei de după război. Lucrarea conține, de asemenea, o comparație a Italiei lui Mussolini cu Germania lui Hitler și Spania lui Franco.**

ISBN 973-571-069-2